

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**1984-89 BULGARİSTAN'DAKİ ASİMİLASYON SÜRECİNDE KADININ
DENEYİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İrem KOÇANCI

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Programı

OCAK 2023

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**1984-89 BULGARİSTAN'DAKİ ASİMİLASYON SÜRECİNDE KADININ
DENEYİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İrem KOÇANCI
(19394051008)**

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Selda ADİLOĞLU EKLEMEZLER

OCAK 2023

BTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 19394051008 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi İrem KOÇANCI, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “1984-89 BULGARİSTAN'DAKİ ASİMİLASYON SÜRECİNDE KADININ DENEYİMİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Dr. Öğr. Üyesi Selda**
ADİLOĞLU EKLEMEZLER
Bursa Teknik Üniversitesi

.....

Jüri Üyeleri : **Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan ŞİMŞEK**
Bursa Teknik Üniversitesi

.....

Dr. Öğr. Üyesi Behçet KALDIK
Bingöl Üniversitesi

.....

Teslim Tarihi :
Savunma Tarihi : 10 Ocak 2023

20.04.2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9/2 ve 22/2 maddeleri gereğince; Bu Lisansüstü teze, Bursa Teknik Üniversitesi’nin abonesi olduğu intihal yazılım programı kullanılarak Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlemiş olduğu ölçütlere uygun rapor alınmıştır.

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: İrem KOÇANCI

İmzası :

(Handwritten signature area)

Üzerine kurulan tahakkümü reddedip direnen tüm kadınlara...

ÖNSÖZ

Üzerimize adeta bir gömlek gibi giyindiğimiz tüm ünvan ve rollerden sıyrıldığımızda, gün bitip de Ev'ime döndüğümde ben, İrem, göçmen bir ailenin kızıyım. Çocukluğum, bayramlarda bir araya gelindiğinde akrabalarımın, bir masanın etrafında toplanıp bazen gülerken bazen sitem ederek anımsadıkları Bulgaristan hikayelerini dinleyerek geçti. Çocuk kulağıma bir efsane gibi gelen bayram sohbetleri, bugün, bu çalışmada tüm gerçekliğiyle yeniden dile gelmekte.

Çalışma sürecimin bende uyandırdığı bir farkındalığı da burada paylaşmak isterim. Saha çalışması sırasında anlatıcıların asimilasyon politikalarına karşı ürettikleri taktikleri dinlerken farkettim ki özellikle biz kadınların hayatlarında makro ya da mikro boyutlu türlü baskı unsurları var ve biz, bazen farkında olmasak da bu baskıya karşı birer taktik üreticisiyiz. İşleri kendi bildiğimiz gibi eyleyebilmek adına çevirdiğimiz dolaplar ve ürettiğimiz kılıflar var. Hepimiz gündelik hayatın birer direnişçisiyiz.

Sözümü bitirmeden önce; bu çalışmada emeği çok büyük olan, bu çalışmaya ve bana çok şey kazandırmış tez danışmanım (ki bu konuda kendimi çok şanslı hissediyorum), kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Selda Adiloğlu Eklemezler'e,

Jüri üyeliğini kabul ederek bu çalışmaya katkılarını sunan ve onca emeğin karşılığını alırken benimle heyecanımı paylaşan değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Behçet Kaldık ve Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan ŞİMŞEK'e,

Yaşananların anlatılmaya değer olduğuna dair inancı benimle paylaşan tüm anlatıcılarıma,

Yalnız şimdi değil tüm hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen Ev'ime: Anne- babam Sevcan-Ahmet Koçancı'ya ve iki gözümün tek çiçeği Sinem Koçancı'ya,

Yürüdüğüm her yolu sorgusuz sualsiz benimle yürüyen Simge Tuncer'e ve hayatımı anlamlı kılan Suat Sezer Ertan'a teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışma sürecinde kaybettiğim çocukluk arkadaşım Lord'un anısına... Hep benimle kalacaksın.

Ocak 2023

İrem KOÇANCI

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
ÖZET	xii
SUMMARY	xiii
1. GİRİŞ – ARAŞTIRMANIN YAPISINA DAİR.....	1
1.1 Araştırmanın Konusu	2
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi	4
1.3 Araştırmanın Yöntemi.....	4
1.4 Araştırmanın Kapsamı.....	8
2. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	9
2.1 “Baskıcı ve Sevimsiz Bir Politika”: Asimilasyon	9
2.2 “Daha Fazla Özgürlük Talebi”: Direniş	12
2.3. Direnişin Görünür Olmayan Yüzü: Kadınlar	14
2.4. Alternatif Mücadele: Günlük Yaşamda Direnme.....	16
2.4.1. Michel de Certeau: stratejiler ve taktikler.....	17
2.4.2. James Scott: gündelik direniş.....	20
3. BULGARİSTAN GERÇEKLİĞİNDE ASİMİLASYON ve BÖLGE TÜRKLERİ.....	23
3.1 Bulgaristan’da Türk nüfusu.....	23
3.2. Bulgar Milliyetçiliği ve Ulus Devlet İdeali	24
3.3. 1984-89 yılları arasında Bulgaristan’ın Türk azınlığına uyguladığı asimilasyon politikaları	24
3.4. Türk Azınlığının Asimilasyon Politikalarına Direnişi	28
4. SAHA BULGULARI	30
4.1 Asimilasyon Öncesi.....	30
4.1.1 Gündelik yaşam.....	30
4.1.2 Geleneksel yaşam.....	33
4.1.3 Çalışma hayatı.....	36
4.2. Asimilasyon Zamanı: Taktikler.....	38
4.2.1 İlk işaretler... ..	41
4.2.2 O an içinde (taktikle) yaşamak.....	55
4.2.2.1 İsim değişikliği sırasında... ..	55
4.2.2.2 Geleneksel yaşantının sektesi sırasında	61
4.2.2.3 Günlük yaşamın sektesi sırasında	68
4.2.3 Sekteye uğratılan an’larda kadınlar.....	76
4.3 Asimilasyon Sonrası: Türkiyecilik.....	80
4.3.1 Göç Yollarında Olmak	80
4.3.2 Göç yollarındaki taktikler	82
4.3.3 Göç yolculuğunun sonu: yeni hayat.....	85
4.4 Bugüne Kalanlar.....	89

5. SAHA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	90
6. SONUÇ	103
KAYNAKLAR	106
ÖZGEÇMİŞ.....	110

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1.1 : Anlatıcı bilgileri	7
--	---

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1 Pazarcık Vilayeti, Sırniça köyünde dağıtılan matbu isim değiştirme dilekçelerinden bir örnek (kaynak: Alp, 1990, s. 236-237).	26
Şekil 3.2 Asenovgrad’da bulunan “Asenova Krepost” fabrikasına, 1 Ocak 1985’ten itibaren düzenlenecek yeni kimlikler ile Bulgar isimlerinin kullanılması ve Türk dilinin yasaklanmasına dair yazılı gelen emrin aslı ve çevirisi (kaynak: Alp, 1990, s.254-255).	27
Şekil 3.3 Benkovski Köyüne ait bahsi geçen belgeler (kaynak: Alp, 1990, s. 256-257).	28
Şekil 4.1 Zöhre, Kadriye, Emel, Atiye, Remziye, Nazife, Ayşen ve Nevil’in anlatılarından yola çıkarak hazırlanan, nesilleri ve yaşam stillerini anlatan bir zihin haritası.....	38
Şekil 4.2 Zöhre’nin isim değişikliği anında hissettiklerini gösterir bir zihin haritası	53
Şekil 4.3 Bulgaristan’dayken Nevil’e Türkiye’deki akrabasından gönderilen bir fotoğraf ve fotoğraf arkası yazısı	70
Şekil 4.4 Anlatıcının göç etme tarifini gösterir bir zihin haritası	81
Şekil 5.1 Zöhre’nin asimilasyon sürecini nasıl tanımladığına dair bir zihin haritası.	91
Şekil 5.2 Anlatıcıların isim değişikliği uygulamasından önce ve sonra yaşamlarına dair yaptıkları tanımlamaları göreten bir zihin haritası.....	92
Şekil 5.3 <i>Asimilasyon zamanı: Taktikler</i> başlığı altında yapılan direniş pratiği kodlamalarının ortaya konma nedenlerine göre sınıflandırıldığı zihin haritası	101

1984-89 BULGARİSTAN'DAKİ ASİMİLASYON SÜRECİNDE KADININ DENEYİMİ

ÖZET

Uluslararası konjonktürde “Yeniden Doğuş” olarak da kavramlaştırılan 1984-1989 aralığı, hâkim bir grup olan Bulgaristan yönetiminin bir devlet politikası olarak, ülke vatandaşı Bulgaristan Türklerini farklı bir kategoride değerlendirilmeye aldığı, asimilasyon olarak tanımlanan farklı uygulamalarla baskılamaya, dönüştürmeye ve mümkün mertebe ülkeden göndermeye (göç, sürgün gibi) yöneldiği sürece denk gelir. Bu dönemde ülke yönetimi, bölgesel ve tarihsel (1984 ila 1989 tarihlerini kapsar şekilde) anlamda şiddet, tehdit, cezalandırma gibi türlü yöntemlerle (tıpkı Pomak ve Çingene gibi diğer etnik gruplara uyguladığı şekilde), tabi bir gruba dönüştürdüğü bölge Türklerini denetlemeye ve baskılamaya çalışmıştır. Alan yazın yaşanan süreci, bölge Türkleri bağlamında ele almış, irdelemiş ve aktarmıştır. Ancak burada ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında başlıca motivasyon kaynağı olan kadınların bu süreçteki yeri, yeterince irdelenmemiştir. Yapılan literatür taramalarında mevcut çalışmaların, asimilasyonun kendisini, etkilediği grupları, göçle ilişkisini ve sonuçlarını detaylarıyla ortaya koyduğu, kadınlardan bağımsız bir yapıda şekillendiği anlaşılmıştır. Çalışma, Bulgaristan'daki asimilasyonda Türk kadınlarının, asimilasyon sürecini nasıl deneyimlediklerini, süreci nasıl algılayıp yönettiklerini, nasıl anımsayıp andıkları sorusuyla birlikte ele almaya; diğer bir yönüyle de ilgili kadın grubunun hem görünmezliğini ortaya koymaya hem de görünmez kadınları görünür hale getirmeye çabalamaktadır.

Bunun için tarihte kenarda kalanların görünür hale getirilmesinde giderek daha yaygın şekilde kullanılmaya başlanan sözlü tarih yöntemine başvurulmuştur. İlgili yöntem, kısmen kartopu ve amaçlı örneklem teknikleri üzerinden ulaşılan bir grup Bulgaristan göçmenine uygulanmıştır. Katılımcıların (burada anlatıcı denilecektir) seçiminde, Bulgaristan'dayken asimilasyon sürecini doğrudan deneyimlemiş ve sonrasında, Türkiye'ye göç etmiş, kendini iyi ifade edebilen ve yaş almış (50+) kadınlardan olmaları hususlarına dikkat edilmiştir. Üç ön görüşme, biri iki seans şeklinde görüşme olmak üzere kadın anlatıcılarla toplamda 14 görüşme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, söylem düzeyinde analize tabi tutulmuş; bunun sonucunda asimilasyon gibi günlük yaşamı kesintiye uğratan ve en çaresiz oldukları durumlarda dahi kadınların taktik, direniş, direnme gibi mikro pratikler geliştirebildikleri, bu sayede üzerlerinde mevcut olan tahakküme direnebildikleri görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Yeniden Doğuş Süreci, asimilasyon, kadın deneyimleri, gündelik direniş, taktik.

WOMEN'S EXPERIENCE IN THE ASIMILATION PROCESS IN BULGARIA 1984-89

SUMMARY

The period of 1984-1989, which is also conceptualized as "revival process" in the international conjuncture is the period when the Bulgarian administration, which is a dominant group, as a state policy evaluated the Turks of Bulgaria in a different category and, tried to suppress, convert and expel (such as emigration, exile) them from the country as much as possible with different practices defining as assimilation. In this period (covering the dates from 1984 to 1989), the country's government tried to control and suppress the Turks of the region, which it transformed into a subordinate group, through various methods such as violence, threats and punishment, (just as it applied to other ethnic groups such as Pomaks and Gypsies), in a regional and historical sense. The literature has discussed, analyzed and conveyed the process in the context of the Turks of the region. However, the place of women in this process, which is the main source of motivation for the emergence of this study, has not been adequately examined. In the literature reviews, it has been understood that the existing studies reveal the assimilation itself, the groups it affects, its relationship with immigration and its results in detail, and that it is shaped in a structure independent of women. The study deals with how Turkish women experienced the assimilation process in Bulgaria, how they perceived and managed the process, and how they remember and commemorate it; On the other hand, it strives to both reveal the invisibility of the relevant women's group and make invisible women visible.

For this purpose, the oral history method, which is becoming more and more widely used, has been applied to make visible those who are on the sidelines in history. The method was applied to a group, who were partially reached through snowball and purposive sampling techniques, consist of immigrants from Bulgaria. In the selection of the participants (herein called the narrator), attention was paid to the fact that they were women who had a direct experience of the assimilation process while in Bulgaria and then migrated to Turkey, who were able to express themselves well and were aged (50+). A total of 14 interviews were conducted with female narrators, three of which were pre-interviews and one of them was in the form of two sessions. The findings were analyzed at the level of discourse; As a result of this, it has been seen that women can develop micro practices such as tactics, resistance, even in the most desperate situations that interrupt daily life such as assimilation, and thus they can resist the domination that exists on them.

Keywords: Revival process, assimilation, women's experiences, everyday resistance, tactics.

1. GİRİŞ – ARAŞTIRMANIN YAPISINA DAİR

“Anımsamak belleğe bir sesleniştir.”

John Berger¹

Çalışma, John Berger (2018)’in de dediği gibi belleğe bir seslenişte bulundu ve anımsamayı olanaklı kıldı. Bunun için sözlü tarih yöntemine başvuruldu ve sonuçta başkalarından destek alarak anımsanabilecek anlara\olaylara, hem sahipleri aracılığıyla ulaşıldı hem de bu anlara/olaylara şahit olan sahiplerini görünür ve işitilir hale getirdi. Bu son cümledeki vurgu, bilhassa bir grubun, diğerleri karşısındaki durağan ve olağan hale gelen görünmezliğine ve sessizliğine, aralık açmak, görünür ve işitilir hale gelebilmelerine fırsat yaratabilmektir. Uluslararası konjonktürde 1989 Bulgaristan asimilasyonu olarak da kavramlaştırıldığı üzere, hâkim bir grup olan Bulgaristan yönetimi bir devlet politikası olarak, ülke vatandaşı Bulgaristan Türklerini farklı bir kategoride değerlendirilmeye almış, asimilasyon olarak tanımlanan türlü uygulamalarla baskılamaya, dönüştürmeye veya ülkeden göndermeye yönelmiştir.

Bölgesel ve tarihsel (1984 ila 1989 tarihlerini kapsar şekilde) anlamda çeşitlenen şiddet, tehdit, cezalandırma gibi türlü yöntemlerle tabi bir gruba dönüştürülen bölge Türklerini denetlemeye ve baskılamaya almıştır. Alan yazın yaşanan süreci, bölge Türkleri lehinde ele almış, irdelemiş ve aktarmıştır. Ancak burada ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında başlıca motivasyon kaynağı, kadınların bu süreçteki yeri olmuştur. Yapılan literatür taraması mevcut çalışmaların, asimilasyonun kendisini, etkilediği grupları, göçle ilişkisini ve sonuçlarını detaylarıyla ortaya koyarken, kadınlardan bağımsız bir yapıda şekillendiğini de göstermiştir. Çalışma, tam olarak, sorulan bu soruya bir cevabın olmayışından hareketle, Bulgaristan’daki asimilasyonda Türk kadınlarının, asimilasyon sürecinde durdukları noktayı, mağduriyet, mecburiyet, algılayış, çabalarını da kapsar şekilde yapıp-etmeleri üzerinden anlamayı esas almaktadır.

¹ Berger, J. (2018). *Ve Yüzlerimiz, Kalbim, Fotoğraflar Kadar Kısa Ömürlü*. (Z. Aracagök Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Çalışmanın bundan sonraki kısımları, öncelikle çalışmanın ana hatlarına ve yöntemine sonrasında da Bulgaristan'ın 1984-1989 yılları arasında Türk nüfusuna bakış açısına ve süreçte uygulamaya koyduğu asimilasyon politikalarına alan yazında çok kez yazılıp çizilmiş olması nedeniyle kısaca, çalışmaya doğrudan katkı sağlayacak düzeyde değinilmiştir. Odaklanılan grubun, süreç içindeki kadınlar olması nedeniyle önce süreç olarak asimilasyona sonra da direnişteki kadına; odaklanılan hususun yapıp-etme şekilleri olması münasebetiyle de De Certeau ve Scott gibi iki düşünürün geliştirdikleri direniş, direnme, strateji ve taktik gibi kuramsal açıklamalara yer verilmiştir. Akabindeki son iki bölüm, saha bulgularına ve bulguların kavramsal ve kuramsal açıklamalarla yorumuna ayrılmıştır.

1.1 Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, genel manada asimilasyonu, özelde ise bir grup kadının bu süreçteki deneyimlerini, Scott ve De Certau'un kuramsal açıklamaları üzerinden irdelemeye odaklanmaktadır. Asimilasyon, Somersan (2004, s. 87)'in tanımlamasıyla, “toplumdaki çeşitli azınlık grupların zaman içinde, kültürel olarak çoğunluğa benzemesi ve devlet politikaları ile bu yönde zorlanması anlamına gelmektedir”. Etnik azınlıklara dönük dünya devletlerinin yaygın olarak başvurdukları uygulamalardan birisi olup, halen yoğun olarak kullanılmaktadır. Bulgaristan da asimilasyon uygulamalarıyla anılagelen ülkelerden birisidir. Zira farklı tarih aralıklarında birçok asimilasyon uygulamasına başvurduğu anlaşılmaktadır. 1904-1944 ve 1947-1949 yılları arasında, 1950'li ve 1970'li yıllarda çeşitli baskı, zorlama ve bu yönde politikalar yürürlüğe koymuştur. Ülkede en son yaşanan asimilasyon süreci ise 1984-89 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Uygulamaların büyük bir çoğunluğu, bölge Türklerine yönelik olmuştur. Bu bağlamda çalışma, Bulgaristan'da 1984-1989 yılları arasında Türklere yönelik uygulanan asimilasyona “kadın” boyutu özelinde eğilmeyi amaçlamaktadır. Bunun için, Bulgaristan'da asimilasyonu deneyimlemiş Türk kadınlarının, birer kadın olarak asimilasyon sürecine dair deneyimleri esas alınmıştır.

Son asimilasyon dönemi olarak da tanımlanan “1984-1989 yılları”, çalışmanın da odaklandığı tarih aralığıdır. Bu yıllarda dönemin Bulgaristan yönetimi ülkede yaşayan Türklerin asıllarının Bulgar olduğunu iddia etmiş ve asıllarına dönmeleri gerektiği fikrini empoze etmeye çalışmıştır. Bu iddiaya dayanarak aynı yönetim, Yeniden Doğuş (Soya Dönüş) olarak tanımladığı (Demirhan, 2019a, s. 331) bir kampanya

başlatmış ve bu kapsamda Türk-Müslüman asıllı topluluğa yönelik asimilasyon politikaları yürürlüğe koymuştur. Bulgar yetkililerinin Yeniden Doğu kampanyasını hayata geçirme istekleri geçmişle de alakalı pek çok gerekçeye dayanmaktadır. Zamanın Bulgaristan yönetiminin, Bulgaristan topraklarında yaşayan Türklere yönelik görüşüne göre; Bulgaristan sınırlarında yaşayan tüm Türkler, aslında Osmanlı döneminde İslamlaştırılmış ve Türkleştirilmiş Bulgarların varislerinden başkası değildir. Dolayısıyla “yeniden Bulgar adı” olarak, “yeniden Bulgar olarak bir kez daha dünyaya gelmiş” olacaktırlar (Sabev, 2012, s. 121). Asimile etme düşüncesiyle azınlıklar üzerinde uygulanan en önemli politika ise “isim değişikliği” politikasıdır. Bunun yanı sıra başka yasaklama ve uygulamalardan da söz etmek mümkündür. Misal, Türkçe konuşmanın yasaklanması, dine ve kültüre bağlı tüm pratiklere kısıtlama ve yasakların getirilmesi (camiye gitmek, çocukları sünnet ettirmek, kurban kesmek, yöresel giyinmek-şalvar giymek- yasaklanmıştır) ve eğitim öğretime yönelik politikalar (azınlık okullarının devlet bünyesine dahil edilmesi), Bulgaristan’ın 1984-1989 yılları arasında Yeniden Doğu kampanyası kapsamında yürürlüğe koyduğu uygulamalardır (Lütem, 2012, s.145-148). Türkler bu uygulamayı atalarına ve kendi benliklerine yapılan bir saldırı olarak algılamış (Mehmed, 2015, s. 129-130), değişimi reddetmişlerdir. Asimilasyon politikalarına direnen Türkler, devlet tarafından hoş karşılanmamış, cezaevlerine, toplama kamplarına ve sürgüne gönderilmişlerdir (Demirhan, 2019b, s.427).

Konuyla ilgili yapılan çalışmalar (Demirhan, 2019a; Demirhan, 2019b; Mehmed, 2015) incelendiğinde, bu çalışmalar sözü edilen uygulamalara yer vermekle birlikte fazlasıyla erkeklere odaklıdır. Asimilasyona uğrayan, sürece tanıklık eden, askerler tarafından aranan, yeri geldiği zaman dayak yiyen, sürgüne gönderilen, cezaevlerinde yatan ve hatta işkence görenler çoğunlukla erkektir. Kadınlarsa bu süreçlerin görünmez aktörleridir. Oysa erkekler gibi kadınlar da asimilasyonu, sürgünü, şiddeti ve cezayı deneyimlemişlerdir. Buna rağmen, kadınların Bulgaristan’da yaşanan asimilasyon sürecine dair deneyimleri alan yazında sınırlı sayıda çalışmayla (Zafer 2018; Demirhan 2019b, s. 437) dillendirilmiş, ancak asimilasyon konusu fazlasıyla erkek deneyimleri üzerinden ele alınmıştır. Çalışma bu noktada, görünmez kalan kadınları ve bu kadınların asimilasyon sürecinde yapıp-ettiklerini göstermeye ve görünür hale getirmeyi hedefliyor olduğundan dolayı da özgün bir değere sahiptir.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bulgaristan’da 1984-1989 yılları arasında uygulamaya konan asimilasyon politikalarını konu edinmiş çalışmalar incelendiğinde, direniş hareketlerinin bir cinsiyeti olduğu göze çarpmaktadır. Bahsi geçen direniş hareketleri, doğası ve temsili gereği erkeksidir. Direnirken askerler tarafından vurulanlar, dayak yiyenler, sürgüne gönderilenler, cezaevlerinde yatanlar ve işkence görenler erkektir. Direniş eylemlerinin, yürüyüşlerin baş aktörleri erkektir. Bu literatürde yeri olan direniş eylemlerinde kadınların hiç rol almadığını söylemekse yanlış olacaktır. Zira yapılmış bir çalışma (örn. Demirhan, 2019b), kadınların bezden yaptıkları bebekleri askeri araçlara atmak, askeri araçların önünde durmak gibi eylemlerde bulunduklarını ortaya koymaktadır. Aynı konuyla ilgili bir diğer çalışma da Zafer (2018)’indir. Yazar, Bulgaristan’da zorunlu asimilasyonu ve bu süreçteki kadını ve kadının erkeklerle birlikte “omuz omuza” olan mücadelesini ele aldığı çalışmasında, protestolarda yer alan ve bu sebeple cezaevlerinde yatan, işkence gören kadınlardan bahsetmekte ancak bu iddianın bilimsel veri ve istatistiklerle doğrulanamadığını da eklemektedir.

Çalışmalarda zaman zaman yer verilmesine rağmen, kadınların sürece nasıl dahil olduklarıyla ilgilenen, kadınların direnişini odak noktası haline getiren, asimilasyon politikalarını nasıl algıladıkları ve kendi içlerinde nasıl direndiklerini konu edinen kapsamlı bir bilimsel çalışma henüz yapılmamıştır. Bu çalışma, 1984-1989 yılları arasında Bulgaristan’da azınlıklara yönelik uygulanan asimilasyon politikalarına karşı kadınların edindikleri direniş pratiklerini odak edinmektedir. Çalışma, bu dönemde kadınların süreci nasıl anımsayıp algıladıklarını ve asimilasyona nasıl direndiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.3 Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, asimilasyon ve kadın konusunun birlikte işleniyor olması ister istemez, yöntem ve teknik itibarıyla dikkatli bir seçim yapmayı gerekli kılar. Burada, konu ve bağlam gereği sözlü tarih görüşmesi tekniğine başvurulması uygun görülmüştür.

“...anlatısı sessiz kalmış kadınlarla” Sözlü Tarih

Nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan sözlü tarih tekniği; tarihte gizli kalmış, sesi duyulmamış, sesi duyulmayacak insanları tarihin konusu ve öznesi haline getirme çabası (Salman-Yıkmış, 2016, s.29) nedeniyle tercih edilmiştir. Bu teknik, araştırmacı

ile araştırılan arasında bir iş birliğine olanak sağlayacak, alt-üst gibi hiyerarşik ilişkilerin ortaya çıkmasına engel olacaktır. Bu noktada Coşkun, Sarılioğlu ve Dincer (2020); Ramazanoğlu ve Holland (2002), Speed (2006) ve Hammersley (1992)’den edindikleri çıkarımlara dayanarak bilginin tarafsız değil, “bağlamsal”, “konumsal” ve “durumsal” olduğunu iddia etmektedirler. Dolayısıyla araştırmacının statüsünden ve konumundan bağımsız bir görüşmenin olamayacağını savunmaktadırlar. Araştırmacılar, aynı konuyla ilgili olarak araştırmalarda nesnellik iddiasının, cinsiyet körü olduğunu ve taraflı bir bilgi üretimine zemin hazırladığını aktarmaktadırlar. Bu nedenle onların (Coşkun, Sarılioğlu ve Dincer, 2020) yaptıkları çıkarımda yer verdikleri gibi bilgi, üretimin erkek egemen yapısı nedeniyle en başından beri cinsiyetlendirilmiştir. Oysaki tarafsızlık iddiasındaki anlayış yerine doğrudan, gündelik pratiklere, deneyimlere odaklanan ve buradan bilgi üretim sürecine giren bir metodoloji anlayışı, “görünmeyen” var olduğunu işaret etmek açısından önemlidir. Kadınların deneyimlerine ve gündelik yaşam pratiklerine odaklanmak adına pozitivist geleneğin savunduğu “rasyonel”, “katılımsız”, “hiyerarşi” ve “dışarıdan” olarak kodlanan “araştıran” ve “araştırılan” arasındaki erkek egemen ve hiyerarşik ilişkilendirme biçimlerini reddedilerek karşılıklı, anlatıcı ve hiyerarşinin minimize edildiği, yatay bir ilişkilendirmenin imkanları sorgulanmalıdır (s. 76-77). Çalışma, tam olarak bu sorgulanmanın bir ürünü olup, kadının aktif, katılımlı ve görünür olabilmesine olanak tanıyan sözlü tarihi, bir yöntem olarak tercih etmiştir.

Sözlü tarih, geçmişe tanıklık edenlerin belleklerinde biriktirdikleri anıları ve deneyimleri kaydetmeyi amaçlayan, bir yaşantı ve etkileşim içinde bilginin inşa edilmesi sürecidir. (Şahin, 2009, s. 443). Sözlü tarihin öznel, güncel ve anlatıya bağlı yapısı, tarihin bireyler tarafından günümüzde nasıl anlaşıldığını, yorumlandığını ve yaşandığını anlamayı sağlamaktadır (Neyzi, 2013, s.10). Boyun eğdirilmiş, ikinci plana itilmiş grupların tarihini ve kültürünü sessizlikten kurtarmaya olanak sağlayan sözlü aktarılan tarih pratiği, kişilerin yaşam öykülerinin derlenip toplanıp yeniden kurulmasıyla, başka biçimde seslerini duyuramayacak, hatta izlerini bırakamayacak grupların tarihlerinin dile getirilmesi için bir yol sunmaktadır (Connerton, 2019, s. 37). Bu sebeple tarihsel olarak görünmez olan kadın deneyimlerini görünür kılmak (Şahin, 2009, s. 445) adına aydınlatıcı ve belki de en uygun yöntemdir.

Şahin (2009), 1999’da tamamladığı feminist sözlü tarih denemesini yeniden değerlendirdiği çalışmasında, meselenin önemi ve açığa çıkacak bilginin değeri

üzerine müzakerede bulunmanın son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır (s. 446). Bu süreçte anlatısı sessiz kalmış kadınlarla, yaşananların anlatılmaya değer olduğuna dair inancı karşılıklı paylaşmak gerekmektedir (s. 450). Şahin (2009)’e göre, bugüne kadar yaşadıklarını “anlatılmaya değer” ya da “bilinmeye değer” görmeyen kadınların yaşantılarından bu kadar fazla bilginin süzülmesi, sözlü tarihin en güçlü yönlerinden birini göstermektedir (s. 445)

Yönteme kadın deneyimini dahil etmek!..

Kadın deneyimlerinin sosyal çözümlemeler için bir kaynak olarak kullanılması önemlidir (Harding, 2020) ve kadın deneyimlerinin anlamını açıklayabilecek kimselerin ilk defa kadınlar olması gerektiği vurgulanmalıdır (Harding, 2020 , s.40). Kadınların hayatlarından yola çıkarak düşünmek, erkeklerin hayatlarına dair önemli hakikatlerin de açığa çıkmasına yardımcı olacaktır (Harding, 2020, s. 69) Bu çalışmada, her ne kadar doğrudan erkek hayatını olmasa da dolaylı anlamda eril zihniyetin yönlendirdiği yönetsel bir sürecin kadına yansımalarını bir anlamda görünür kılmaya çalışmaktadır.

Harding(2020)’ye göre araştırmaya ve sorgulamaya kadın hayatından başlamak yalnızca kadın hayatına ilişkin ve onun daha önemli olduğu yargısına dayalı değildir. Mevcut bilgi zaten merkezdeki insanların (burada erkek) bakış açısıyla üretilmiştir. Toplumda daha derin meselelere çözüm bulmak ve bakış açısını genişletmek adına işe, merkez dışı kimselerin olduğu yerden başlanmalıdır. Bu yöntem tüm topluma ilişkin daha az yanlı ve daha az çarpıtılmış bilgiyi beraberinde getirecektir (s.64-65). Çalışmada bu motivasyondan etkilenerek, feminist metodolojiden beslenmekle birlikte eşitlikçi bir bakışla kadının, “erkek kadar” ve “erkek gibi” toplumsal süreçlerde aktif rol aldığını, bu süreçleri deneyimlediğini ortaya koymaya çabalamaktadır.

Bu kapsamda çalışmaya, bugün Türkiye’de (Bursa’da) yaşayan Bulgaristan’da asimilasyon sürecini deneyimlemiş Türk kadın göçmenler dahil edilmiştir. Görüşmeler için çalışılmak istenen konuda deneyim sahibi olduğu düşünülen anlatıcılar belirlenmiştir ve 08-17 Aralık 2020 tarihinde üç sözlü tarih ön-görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu üç görüşmenin akabinde amaçlı örneklem esas alınarak yeni bir görüşmeci ağı oluşturulmuş; bir anlatıcı ile iki görüşme ve diğer dokuz anlatıcı ile birer görüşme sağlanarak on, ve üç ön görüşme de dahil, toplamda 14 sözlü tarih görüşmeleri yapılmıştır. Elde edilen anlatılar ise söylem analizi ile değerlendirilmiştir.

Araştırma topluluğu

Araştırma topluluğunun (burada anlatıcı) seçiminde, amaçlı örneklem ve kısmen kartopu modeline başvurulmuştur. Bu iki modelin seçiminde Neuman'ın dile getirdiği hususlar etkili olmuştur. Zira araştırmacı (Neuman, 2014: 322-323), amaçlı örneklemün özel durumlar için değerli olduğunu, özelleşmiş bir nüfusun (burada asimilasyonu deneyimlemiş kadınlar gibi) seçimi için kullanılabileceğini, aktarmaktadır. Kartopu örnekleme Neuman'a göre (2014:325), bir ağdaki (burada asimilasyon sürecini deneyimlemiş kadınlar topluluğu) örnek olayları örneklemek veya seçmek için kullanılan, temelde küçük başlayıp karlarda yuvarlanarak büyüyen bir kartopu analogisi üzerinde topluluğun büyümesini ima etmektedir. Saha çalışmaları sırasında dört anlatıcı aracılığıyla kartopu modeli uygulanmış, diğer anlatıcılara amaçlı (olayı deneyimlemiş kadınların tavsiye edilmesi gibi) örneklem modeli üzerinden ulaşılmıştır.

Çizelge 1.1'de görüldüğü üzere anlatıcılar, 52-70 yaş aralığındadır. Anlatıcıların biri hariç hepsi lise mezunudur ve ikisi hariç hepsi evlidir. Bulgaristan'da asimilasyon sürecini genel olarak farklı bölgelerde deneyimlen anlatıcılar, günümüzde Bursa'nın Osmangazi, Nilüfer, Yıldırım ve Gemlik olmak üzere dört büyük ilçesinde ikamet etmektedir.

Çizelge 1.1 Anlatıcı bilgileri

Anlatıcı	Medeni Durum	Eğitim durumu	Meslek	Doğum Yılı	Bulgaristan ikamet	Türkiye ikamet	Görüş me sayısı	Görüşme yeri
Kadriye	Evli	Lise	Emekli	1961	Kırcaali/Ardino/ Kuru köyü	Osmangazi	2	Görüşmecinin evi
Zöhre	Evli	Lise	Emekli	1954	Sliven-Örencik Köyü	Nilüfer	2	Görüşmecinin evi
Emel	Evli	Lise	Emekli	1963	Haskova	Nilüfer	3	Görüşmecinin evi
Remziye	Evli	Üniversite	Kimyager	1970	Razgrad	Kestel	1	Cafe
Atiye	Evli	Lise	Emekli	1966	Kırcaali/Ardino	Nilüfer	1	Görüşmecinin evi
Gülfiliz	Evli	Lise	Emekli	1965	Kırcaali/Ardino	Osmangazi	1	Görüşmecinin evi
Nazife	Evli	Lise	Emekli	1964	Haskova/ Stambolova/ Macari köyü	Osmangazi	1	Görüşmecinin evi
Ayşen	Evli	Lise	Belediye çalışanı	1965	Eski Zağra/Kazanlık Kırcaali/ Çernooçene Cebeli/Bölcek	Gemlik	1	Görüşmecinin iş yeri
Nevil	Evli	Lise	Emekli	1968	Cebeli/Bölcek	Yıldırım	1	Görüşmecinin Evi
Pakize	Evli	Lise	Emekli	1952	Kırcaali/Lübeno	Yıldırım	1	Görüşmecinin evi

Nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan sözlü tarih tekniği; tarihte gizli kalmış, sesi duyulmamış, sesi duyulmayacak insanları tarihin konusu ve öznesi haline getirme çabası (Salman-Yıkmış, 2016, s.29) olma hasebiyle tercih edilmiştir. Sözlü tarih tekniğiyle elde edilen anlatılar, söylem analizi ile değerlendirilecektir.

1.4 Araştırmanın Kapsamı

Bulgaristan'daki asimilasyon sürecini doğrudan deneyimlemiş kadın anlatıcılar, çalışmanın kapsamını oluştururken, erkek anlatıcılar bu çalışmanın dışında bırakılmıştır.

Sözlü tarih görüşmeleri, Bursa'nın dört merkezi ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Nilüfer, Osmangazi, Gemlik ve Yıldırım, araştırmanın doğrudan araştırma sahasını oluşturmaktadır. İki hariç görüşmelerin tamamı, anlatıcıların kendi evlerinde gerçekleştirilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1 “Baskıcı ve Sevimsiz Bir Politika”: Asimilasyon

Asimilasyon kavramına dair literatürde birçok tanıma ve yaklaşıma rastlamak mümkündür. Çeşitliliğin farkında olarak bu bölümde asimilasyon kavramı, çalışmanın bütünlüğünü korumak adına çalışmada sadece bahsi geçen olaylarla doğrusal olarak ele alınacaktır.

Asimilasyon, toplum bilimi bağlamında TDK tarafından “farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri). Zorunlu uyum olarak da anılan asimilasyon, Somersan (2004)’ın aktardığı şekliyle, toplumdaki çeşitli azınlık grupların zaman içinde, kültürel olarak çoğunluğa benzemesi ve devlet politikaları ile bu yönde zorlanması anlamına gelmektedir (s. 87). Yazara göre zorunlu uyum terimi önemlidir çünkü birçok siyasetçi ve sosyal bilimci, işin zorunluluk boyutuna değinmemekte veya yeterince vurgulamamakta; asimilasyonu “çoğunluk kültüre bir şekilde uymak”, “uyum sağlamak” anlamında kullanmaktadır. Fakat bu ayrımı yapmak asimilasyonu entegrasyondan ayırt edebilmek için önemlidir (s. 87). Entegrasyon, organize bir topluma ahenkli katılımı ifade edetmekte ve kişinin mahrem yanına, kültürel ve kültürel derin yanına, inançlarına gönderme yapan asimilasyondan bu noktada farklılaşmaktadır. (Bilgin, 2007, s. 288). Asimilasyon, ahenkli katılım sürecinden bir yok oluşu temsil etmektedir. (Bilgin, 2007, s. 179). Bu doğrultuda azınlık konumundaki bireyler giyim kuşamlarını, değerlerini, dinlerini, dillerini, davranış ve tutumlarını egemen çoğunluğa benzeyecek şekilde değiştirebilmektedir (Somersan, 2004, s. 87).

Giddens (2012)’a göre asimilasyon, göçmenlerin kendilerine özgü gelenek ve pratiklerini bırakarak, davranışlarını çoğunluğun değerlerine ve normlarına göre biçimlendirmesi anlamına gelir. Giddens (2012), asimilasyonu etnik bütünleşme modelleri arasında ele alır ve ona göre asimilasyoncu yaklaşım, yeni toplumsal düzenle bütünleşmenin bir parçası olarak, göçmenlerin dillerini, giyim ve yaşam tarzlarını, kültürel görünümelerini değiştirmelerini talep eder (s. 544-545).

Antropoloji disiplini içinde aynı kavram, kültürleşme kavramı üzerinden ele alınmaktadır (Güvenç, 1979). Antropolog Güvenç, kültürleşmeyi, genel anlamıyla,

başka bir kültürle ilişki veya alışveriş sonucu ortaya çıkan bir kültür değişimi olarak tanımlar. Buna göre kültürleşme bir toplumun diğerini yutması, sindirmesi sonucuna varıyorsa asimilasyon olarak anılır (s. 136). Asimilasyon, bir kültürün diğer bir kültür tarafından eritilerek yok edilmesi, uyuma zorlanma, yok olma gibi olumsuzlukları içermesi nedeniyle, birçok sosyal çalışmacı tarafından baskıcı ve sevimsiz bir politika olarak algılanmaktadır (Somersan, 2004, s. 92).

Tarihte zorunlu uyum...

Tarihin birçok noktasında asimilasyonun izlerine rastlamak mümkündür. Devletler, tarih boyunca çeşitli gerekçelerle bünyesinde barındırdıkları etnik azınlıkların varlığından hoşnut olmamış, onları kendileriyle benzer kılmak adına; işgal ettikleri veya sömürgeleri altına aldıkları topraklardaki topluluklara hâkim olmak amacıyla birçok politika uygulamaya koymuştur. Bir örneği olarak Yakar (2018) çalışmasında, 1920 yılında Bolşevik Rusya tarafından işgal edilen Azerbaycan'ın uğradığı yıkımı ve Sovyet Rusya'nın kendi çıkarlarına hizmet eden nesiller yetiştirmek adına Azerbaycan halkını Türk kültüründen koparıp Sovyet kültürü içerisinde eritmeyi hedefleyen uygulamalarını ele almaktadır. Yakar (2018)'in anlatımıyla, bu süreç içerisinde Azerbaycan halkına karşı "Sovyetleşme" adı altında birçok "Ruslaştırma" politikası yürürlüğe konmuştur (s. 321). Siyasete egemen olan Sovyet rejim, Azerbaycan halkının Türk kimliğini yok etmek adına 1938'e kadar "Türk" yazan halkın nüfus cüzdanlarına "Azerbaycanlı" yazmayı zorunlu hale getirmiştir (s. 306). Azerbaycan-Türkiye yakınlaşmasının önünü kesmek, Türkleri o zamanlarda Osmanlı alfabesi kullanan Türkiye'den uzaklaştırmak adına Latin alfabesi kabul edilmiştir (s. 315). Azerbaycan Türkçesine karşı baskı uygulanmaya başlanmış, Rusça eğitim dili olarak zorunlu hale getirilmiştir (s. 309). Bununla birlikte halk, bağlı oldukları kültürden koparılmaya çalışılmış; yerel kıyafet ve çarşafa karşı devrim mücadelesi başlatılmıştır (s. 319). Örf ve geleneklerinden uzaklaştırmak adına Azerbaycan'a Rus kadın işçi göçü gerçekleştirilmiş, Rus kadınlarla yapılacak evlilikler desteklenmiş, Azerbaycan'da yaşayan genç Türk nüfusun istihdamı engellenerek Rusya'ya göçe ve Rus kadınlarla evliliğe zorunlu bırakılmışlardır (s. 322).

Yakar (2018)'in anlatımına göre Sovyet Rusya, Azerbaycan halkının yalnız kültürüne değil, bununla paralel olarak halkın dini inancına da müdahalede bulunmuş, dini bayram ve ritüellere karşı çıkmıştır. Bu doğrultuda sosyalist kuruculuğa aktif katılımı engellediği gerekçesiyle Ramazan Bayramı'nın kutlanması, zekât verilmesi ile hac

ibadetini yerine getirmek isteyen Müslümanları engellemek amacıyla Mekke ziyaretleri, 1935 yılında resmen yasaklanmıştır (s. 319). Bu süreçte rejim, halkın uygulamalara olan itirazlarını “anti Sovyet davranışlar” olarak nitelendirmiş, ayaklanmalara karşı hapis cezalarını da içeren sert tedbirler almıştır (s. 320).

Benzer şekilde Fransa, sömürgesi altına aldığı Cezayir topraklarındaki egemenliğini kalıcı kılmak için halkın Fransızlaştırılması ve Hristiyanlaştırılması gerektiğine inanmış, bu doğrultuda birçok misyoner görevlendirmiş ve çeşitli uygulamalar yürürlüğe koymuştur (Birsell, 2013).

Yine tarihte asimilasyonun izine rastlanan yerlerden birisi de Çin Cumhuriyeti’dir. İnayet ve Ögdülmüş (2020)’nin anlatımıyla, 1911 yılında Çin Cumhuriyeti kurulduktan sonra dönemin Çin devrimcileri ulus-devlet kavramını benimsemişler ve Çin’deki diğer milletleri asimile etmeyi amaç edinmişlerdir. Özellikle 1949 yılında Çin komünistlerinin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte asimilasyon politikaları güncellenmiş ve işgal altında olan Doğu Türkistan’a yönelik birçok politika yürürlüğe konmuştur (İnayet ve Ögdülmüş, 2020, s. 42). 1950’li yıllardan itibaren Doğu Türkistan’a Çinli nüfus transferiyle zorla kültürel homojenleştirmeye başlanmış, planlı doğum politikalarıyla Uygur Türk nüfusunun artışı engellenmeye çalışılmış, doğum politikalarına uymayanlar zorunlu kürtaj operasyonlarına maruz bırakılmıştır (Sayın ve Koçak, 2017, s. 14.). Planlı doğum politikası uyarınca kendi rızasıyla çocuk sahibi olmaktan vazgeçen aileler para ile ödüllendirilmiştir (İnayet ve Ögdülmüş, 2020, s. 49). Planlı doğum politikasını destekler şekilde Doğu Türkistanlılar Çinlilerle evlenmeye zorlanmış, Uygurlu kadınlar istihdam edilecekleri gerekçesiyle Çin’e götürülmüşlerdir (s. 47-48).

Nüfus politikalarının yanı sıra Çin yönetimi, Uygur dili ve alfabesine de müdahalede bulunmuş, alfabeyi değiştirmiş ve Uygurcaya binlerce Çince sözcük dahil etmiştir. Öte yandan ateizm merkezli din politikası benimsenmiş, Doğu Türkistanlı Müslümanların inanç ve ibadet özgürlüğü kısıtlanmıştır. Okullarda ateizm içerikli derslerle dinsizlik teşvik edilmiş, öğrencilerin İslami yaşam tarzını benimsemeleri yasaklanmıştır (İnayet ve Ögdülmüş, 2020, s. 47-48).

Çin’in Doğu Türkistan’da Uygur Türklerine uyguladığı asimilasyon politikaları geçmiş dönemler ile sınırlı kalmamış günümüze kadar süregelmiştir. 2016 yılında İslam inancını ve Türk kültürünü ortadan kaldırmak amacıyla, Mesleki Eğitim

Merkezi adı altında toplama kampları kurulmuş ve milyonlarca Müslüman Türk yetkililerle tartışmak, resmi kuruluşlarda ana dilinde konuşmak, WhatsApp kullanmak, yurtdışında hazırlanmış videoları izlemek, Çin bayrağı önünde başörtüsü takmak, dini sohbetler dinlemek, tam sakallı olmak, dini semboller taşıyan kıyafetler giymek, ibadet etmek, geleneksel cenaze töreni yapmak, güneş doğmadan kahvaltı yapmak (oruç tutma şüphesi) vb. birçok gerekçeyle toplama kamplarında gözüaltına alınmıştır (Aynural, 2019; İnayet ve Ögdülmüş, 2020). Okulların, camilerin, sokakların ve caddelerin gözetimi için bu mekânlara kamera yerleştirildiğini ve Doğu Türkistan’ da insanların 24 saat gözetlendiğini aktaran Aynural (2019), yüksek güvenlik önlemleri ve kısıtlanan özgürlüklerden dolayı Doğu Türkistan’ ı açık cezaevine benzetmektedir.

Örnekler incelendiğinde devletlerin uyguladığı politikalar arasında, yukarıda yapılan tanımlamalarla doğru orantılı olarak, görülen benzerlikler dikkat çekicidir. Devletler içlerinde barındırdıkları, hâkim olmak istedikleri ve kendileriyle benzeşmelerini talep ettikleri azınlık grupları; adetlerini, dillerini, dini inançlarını ve ritüellerini, giyim kuşamlarını, sosyal yaşantılarını ve ilişkilerini hedef alarak çeşitli politika ve uygulamalarla değişime zorlamışlardır.

2.2 “Daha Fazla Özgürlük Talebi”: Direniş

Direniş, başkasının eylem ya da iradesi karşısındaki psikolojik, fiziki her türlü muhalefeti kapsayarak, zorlamaya karşılık geliştirilen bir savunma hareketidir (Thoreau ve Gandhi, 2021, s. 133). Ancak direnişi gerek eylemin karmaşık doğası gerek üzerine yapılan çalışmaların çeşitliliği nedeniyle basitçe ele almak mümkün değildir. Direniş bireyler tarafından çok farklı gerçekliklerde, farklı şiddetlerde, farklı tavır ve pratikler yoluyla eylenebilmektedir. Temel bir ayrıma gidildiğinde, dünyanın pek çok yerinde makro ve mikro boyutta direnişlerin yaşandığını söylemek mümkündür (Davutoğlu, 2018, s.1382; Özmakas, 2019, s. 654).

Direnmenin yapısı

Bayat (2016) direnişin yapısına dair ayrımı, Siyaset olarak Hayat adlı eserinde “gerçek direniş” ve “sahte direniş” olarak yapmaktadır (s.77). Direnişin bahsi geçen ayrımı yazar tarafından direnişin kolektif mi bireysel mi, örgütlü mü örgütsüz mü, planlı mı plansız mı olduğu gibi birçok ön koşula dayandırılmaktadır. Bazı durumlarda eylemin

doğurduğu sonuçların kim tarafından üstlenildiğinin de düşünürce önemi vardır. Örneğin yoksul ihtiyaç duyduğu elektriği komşularından değil devletten çalmaktadır ve bedeli kendisi ve yoldaşları ödememektense, devlete mal etmektedir (s.77) Bayat (2016) direnişin bu örneğe yansıyan türünü, bir sahte direniş olarak nitelendirmekle birlikte, sahte direnişlerin de en az gerçek direnişler kadar gerçek olduğunun altını çizer. Yazara göre örgütlü ortak eylem her yerde mümkün olmayabilmektedir. Dolayısıyla alternatif mücadele tarzlarının keşfedilmesi ve tanınması gerekmektedir (s. 76).

Benzer şekilde Scott, direnişi “kamusal alan” ve “şekil değiştirmiş direniş” olarak iki düzeyde ele almaktadır. Scott’a göre direniş, sadece kolektif ve organize edilmiş kamusal olayların meselesi değildir, aynı zamanda sıradan insanların her an ortaya koyduğu bir durumdur (Kırış, 2019b, s. 17). Bu noktada kolektif ya da kamusal niteliğe sahip olmayan, son derece gündelik görünen, ilk bakışta politikanın geleneksel tanımına uygun düşmeyen ama aşağıdan gelenlerin iktidarın “tekerine çomak sokması”nı sağlayan politik eylemler söz konusudur (Özmkas, 2019, s.655).

Yine Blanchot, makro boyutlu bir devrim fikrine karşı çıkmakta ve bireyin iktidarın gözünde bütüncül bir tehdit haline gelmeden gündeliğin içerisine gizlenmiş ve örtük direniş eylemlerinin daha doğru olduğunu belirtmektedir. Ona göre, önemli olan bütün gündelik hayatı devirmek değil, sıradan insanların günlük yaşamlarında nefes alabilecekleri alanlar açmasıdır. Bunun yolu da bireyin, gündelik direniş eylemlerini keşfedebilmesinden geçmektedir (Sezer Şanlı, 2018, s.87). Bununla beraber Joques Ranciere (2002), direniş olgusunu sıradan olarak nitelendirdiği günlük yaşamın içerisinde parlak görünürlüklerin açığa çıkması olarak değerlendirmektedir. Araştırmacıya göre direniş, daha fazla özgürlük talebinin ortaya çıkardığı bir eylemlilik halidir (akt. Sezer Şanlı, 2018, s.87).

Genel manada mikro direniş olarak kabul edilebilecek bireysel, öncesinde planlanmamış, örgütlenmeden uzak ve sıradan insanların gündeliğinde gözlemlenen muhalefet hareketleri, küçük ayrımlarla da olsa farklı düşünürler tarafından farklı kavramsallaştırılmıştır. Eylemlerin kavramsallaştırılması, direnilen durumun büyüklüğüne veya küçüklüğüne göre değil, direniş pratiğinin büyüklüğüne ve kapsamına göre yapılmaktadır. Ayrımın odağında, sergilenen pratiğin yapısı-doğası yer almaktadır. Direnilen durum makro boyutta olsa bile içerisinde bulunan durum gereği direniş mikro boyutta eyleme dökülebilmektedir.

2.3. Direnişin Görünür Olmayan Yüzü: Kadınlar

Kadın direnişçiler ironik bir biçimde oldukça bakir bir alanın araştırma öznesini oluşturmaktadır (Davutoğlu, 2018, s. 1383). Kadın direniciler için direnişin ne anlama geldiği ve sürecin nasıl deneyimlendiğine ilişkin bir veri setine ulaşmak zordur (s. 1383). Çünkü kadınların sosyal tarihi, kadınların kendi durumlarını, kendi ezilmişliklerini ve direnç biçimlerini nasıl algıladıkları bugüne kadar görünmez kalmıştır (Mies, 1996, s. 51). Kadınlar tarihi inşa edenlerdendir fakat geçmişi tarihsel özneler olarak kendilerine mal etmemişlerdir (Mies, 1996, s. 55).

Kadınlar insan etkinliğinin prestijli alanlarından sık sık dışlanmış, bu da etkinliklerin açıkça “erkeğe özgü” olarak görülmesine yol açmıştır. Dışlanmadıkları alanlardaki mevcut katkıları ise erkeğin katkısına kıyasla ikincil veya değersiz olarak yanlış aksettirilmiştir (Narayan, 2020, s. 38). Geleneksel tarihin ilerlemeye en çok açık olduğu zamanlarda işlevsiz kılınan kadınlar yine kendileri, kendi deneyimlerini önemsiz ve değersiz bulmuş, yaşadıklarının anlatılmaya değer ya da bilinmeye değer şeyler olduğunu düşünmemiş ve sürekli erkekleri işaret etmişlerdir (Şahin, 2009, s. 450-455).

Oysa bir kadın kategorisi gereklidir çünkü tüm kadınlar kadın olmakla bir ortak deneyimler kümesini paylaşmaktadır. Bu paydaşlık biyolojik olgulardan değil, kadınların yaşadıkları ortak baskı deneyiminden kaynaklanmaktadır. Bu “kadın”ın sosyal ve siyasal olarak inşa edilen bir kategori, ontolojik temelinin maddi dünyaya dayalı bir deneyimler “kümesi” olduğu anlamına gelir. Bununla birlikte kadınların ortak bir baskı deneyimini paylaştığını söylemek, hepsinin de aynı deneyimi paylaştığı anlamına gelmez. Farklı kadınların yaşadığı, çalıştığı, mücadele ettiği, yaşamlarına anlam vermeye çalıştığı toplumsal bağlamlar hem dünyanın değişik bölgelerinde hem de değişik kadın grupları arasında geniş ölçüde farklılaşmaktadır (Stanley ve Wise, 1996, s. 68).

Bir kadının “normal” yaşamında bir kriz olduğunda, gerçek durumun farkına varması için bir fırsat doğar. Bu “kriz deneyimleri”nde ve normal hayatın kesintiye uğradığı durumda, kadınlar nesneler gibi, bilinçsizce gömülmüş oldukları ve uzaklaşmayı beceremedikleri sosyal ilişkilerle yüz yüze gelirler. Normal hayat kesintiye uğramadığı takdirde bu ilişkilerin baskıcı ya da sömürücü olduğunu kendi kendilerine dahi kabul etmek istemezler (Mies, 1996, s. 54). Kriz deneyimlenip normal yaşam

kesintiye uğradığında ise kadın, üzerindeki baskıya karşı direnmek isteyecektir ve baskı tek, belirlenmiş, kadının neredeyse tümüyle çaresiz olduğu bir durum değildir. Aksine baskı had safhada karmaşık bir süreçtir ve kadınlar bu çalışmanın da değindiği gibi çok nadir olarak tamamen güçsüz durumdadır (Stanley ve Wise, 1996, s. 68). Bu noktada gündelik direniş, durumu değiştirmek için çok az umudu olan kadın için bir yol sunacaktır (Vaghefi, 2014: 58).

Bu bağlamda kadınların buldukları yollara çokça örnek gösterilebilir ancak daha dar anlamda bir sunuş yapılacaksa günceldeki Türkiye örnekleri sunulabilir. Mesela ortak çalışmalarında Deniz, Hülür ve Ekinci (2016), Gaziantep'te Suriyeli kadınların dışlanma sebebi olan Suriyeli kimliklerini saklamak ve yeri geldiğinde bu sebeple fiziksel zarardan kaçınmak adına Gaziantep'in yerli kadınları gibi giyinip örtünme pratiğini bir taktik olarak kullandıklarını ortaya koymaktadırlar (s. 1084). Selvü (2020) de Suriyeli kadınların sosyal dışlanmaya maruz kalmamak adına kimliklerini gizlediklerini iddia etmektedir (s. 66). Doğanay (2016) da Çaykaralı kadınların, kültürlerine özgü kimliklerini saklayarak hatta unutarak yaşamak zorunda kaldıklarını aktarmaktadır.

Bu tezin araştırma konu ve topluluğu münasebetiyle Bulgaristan göçmeni kadınlardaki duruma değinilecek olursa birkaç örnek harici doğrudan kadının direnişini ele alan bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Demirhan (2019b)'ın çalışması bu örneklerden biridir. Araştırmacı çalışmasında 1984-89 yılları arasında Bulgaristan'ın Türk azınlığına uyguladığı asimilasyon politikalarına kadınlar da tıpkı sözü sıklıkla edilen erkekler gibi direndiklerini ortaya koymaktadır. Buna göre Alvanlar bölgesinde gerçekleşen yerel direniş sırasında kadınların bir gece öncesinde hazırladıkları bez bebekleri isim değişikliği için köye giriş yapmak isteyen askeri tankların önüne atarak direnmişlerdir (s. 437). Yine Zafer (2018), odağında kadının bulunduğu, asimilasyonla mücadeleyi ele aldığı çalışmasında Bulgaristan'da 1970'li yıllarda Pomaklara yönelik başlatılan asimilasyon sürecinde ortaya konulan mücadelede kadınların katkısının büyük olduğunu ifade etmektedir. Düzenlenen barışçıl protestolarda kadınlar da ön saflarda yer alarak erkeklerle birlikte omuz omuza mücadele etmiştir (s. 3). 1984'te sıra Türk azınlığına geldiğindeyse kadınlar birçok özgürlük mitinginin ve protesto yürüyüşlerinin önderi olmuşlardır (Zafer, 2012, s. 228) ve bahsi geçen Alvanlar direnişinde (Demirhan, 2019b), ön safhalarda yer almışlardır (Zafer, 2018, s. 4). İsim değiştirme ekiplerini evine sokmayan onlarca kadın silahla yaralanmış, yüzlerce kadın

karşı koymaya çalışırken veya tutukluluk sırasında işkence görmüş, sürülmüş ve canından olmuştur. Araştırmacıya göre, Türk kadını zorunlu asimilasyona karşı çıkma cesaretini gösterdiği için ağır bedeller ödemek zorunda bırakılmıştır. Direnişler sırasında mahkûm edilmiş kadın sayısı bahsedilenlerden çok daha fazla olsa da yeterli bilimsel inceleme mevcut olmadığından istatistiki veriye ulaşmak mümkün değildir (Zafer, 2018, s. 6).

Bulgaristan'daki asimilasyon sürecinde kadının durumuna değinen bir diğer çalışma Eklemezler (2019)'indir. Yazar, Bulgaristan muhaciri kadınların göç etme deneyimleri üzerine eğildiği çalışmasında, kadınların bu süreç içerisinde direndiğine dair birkaç noktaya değinmektedir. Buna göre asimilasyon politikalarının uygulamaya konduğu süreçte dahi çocuklar, bir kadın kişinin nazaretinde sünnet ettirilmiş, kurban bayramında kurbanlar bayramın üçüncü günü, gece kaçak olarak kesilmiş ve “gezek” söylemiyle anılan, Ramazan aylarında her akşam farklı bir ailenin yemek hazırlayıp, belirli bir yerde toplanılarak köy halkının hep beraber yemek yemesi şeklinde gerçekleşen adet devam ettirilmiştir (s. 681).

2.4. Alternatif Mücadele: Günlük Yaşamda Direnme

Baskının kuvvetli ve tehlikeli düzeyde tehditkâr olduğu; kolektif, örgütlü, makro boyutta bir direnişin mümkün olmadığı durumlarda bile günlük yaşam, direnebilmek adına “düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani işini kendince yürütmek için herkese binlerce yol yordam sunar” (De Certeau, 2008, s. 44). Günlük yaşamın içerisindeki bu yollar, çoğunlukla durumu değiştirmek için çok az umudu olan birey ve topluluk için adeta “tek yol”dur. Bir sonraki alt başlıkta De Certeau'nun taktik kavramıyla ele alınacak bu direniş türü; organize olmamış, örtük ve vadeli amaçlardan ziyade hayatı geçici olarak kolaylaştıracak doğrudan kazanımlarla ilgilenen bir yapıdadır (Vaghefi, 2014: 58).

Çalışmanın bu bölümünde bahsedilecek olan alternatif mücadele biçimleri, bu mücadelenin neden ve nasıl uygulandığını daha iyi anlamlandırabilmek ve uygulamanın doğasını ortaya koyabilmek adına, kendisini var olmaya zorunlu kılan erk sahibi hâkim grupların, baskıyı üretme biçimleriyle birlikte ele alınacaktır.

2.4.1. Michel de Certeau: stratejiler ve taktikler

Erk sahibinin stratejileri...

De Certeau (2008)'nin ele aldığı strateji, bir istek öznesi ile bir erk öznesinin belli bir çevreyle yalıtılması sonucu oluşan güç ilişkilerinin ölçülüp tartılması (s. 54); güçler arasındaki ilişkilerin ancak bir istek ya da erk öznesinin yalıtılabilir olduğu anda gerçekleştirilebileceği oyun ya da hesaplaşmadır (ya da manipölasyondur) (s.112). Stratejiler, özel bir bilgi tipidir. Bu bilgi, erki, kendine ait bir mekân edinmesi için destekleyen ve seçimini belirleyen bilgidir. Erk, bu bilginin öncülüdür; sadece etkisi ya da bir niteliği değildir. Bilginin oluşmasını erk sağlar ve bahsi geçen bilginin özelliklerini yönlendiren de erktir. Bilgi, bu erkte üremektedir (s. 113).

Strateji uygulaması, her şeyden önce belirli bir aidiyet (mülkiyet) olarak çerçevesi çizilen bir alanın varlığını gerekli kılar (De Certeau, 2008, s.54), ve bu alanın varlığını önkabul olarak benimser (s.112). Bu mekân, hedeflerden ya da tehditlerden oluşan dışardakiler kümesiyle kurmuş olduğu ilişkileri yönlendirebileceği bir üstür. Söz konusu olan, “ötekinin görünmez güçleriyle etki alanına aldığı bir dünyada kendine özgü bir mülkiyetin sınırlarını çizmektir” (s.112). De Certeau'ya göre stratejinin mülkiyeti (aidiyet), mekânın zamana karşı zaferidir (s. 54). Elde edilen kazançları sermayeye dönüştürmeyi, gelecek zamanda gerçekleşecek yayılımlara hazırlık yapmayı ve koşulların çeşitliliğine karşı bağımsızlık kazanmayı sağlar (s. 112).

Zayıfın sanatı: Taktikler...

De Certeau (2008), bir mülkiyetin var olmamasıyla nitelenen hesaplı eylemlere taktik ismini vermektedir (s. 113). Taktiğin, stratejide olduğu gibi kendine ait bir yeri yoktur ve sahip olduğu avantajları toparlayabileceği, daha fazla yayılmak için kendini ayarlayabileceği, koşullardan bağımsız bir hale gelebileceği bir merkezden, bir zeminden yoksundur (s.54). Bu nedenle erkin yoksunluğu ile tanımlanmaktadır (s. 115).

Taktik, mekân olarak sadece ötekinin mekânını kullanır (De Certeau, 2008, s.113), uygulama alanı olarak sadece ötekinin alalına sahiptir (s. 54). Bu nedenle yabancı bir gücün yasaları ile düzenlenmiş, haliyle kendisine dayatılan alanda yani güçlü tarafından kurulan düzende oyununu tasarlamak zorundadır (s.113). Birey bu süreçte dayatılan sistemin içerisinde kendi gibi kalabilmenin yani “öteki” olarak farklılığını koruyabilmenin mücadelesini vermektedir (Gökalp-Yılmaz, 2018, s.32).

Taktik, mekândan yoksun olduğu için zamana bağımlıdır ve kendi çıkarına kullanabileceği olasılıkları yakalamak için sürekli tetiktir (De Certeau, 2008, s.54), ve zamanın rastlantısıyla yönlendirilmektedir (s.114). Düşmanın görüş açısı içinde ve düşman tarafından denetlenen uzam içinde gerçekleşmesi gereken bir harekettir. Dolayısıyla ne bütüncül bir projeye sahip olabilir ne rakibini görüp nesneleştirilebilir ne de ayrı bir uzamda toparlama olanağına sahiptir. Hamle üstüne hamle yapar (s.113) fakat bir mekâna sahip olmadığından kazançlarını muhafaza edemez (s.54). Sürekli olarak olaylarla oynamak ve bunları “fırsatlara” çevirmek durumundadır (s. 54,55). “Fırsatları” değerlendirir ve bunlara bağlıdır (s. 113).

De Certeau (2008)’ya göre taktik, zayıfın savaş bilimidir (s.116); “kurnazlıklar” (s. 114) ve anın sunduğu olasılıklar (s.113) ile icra edilmektedir. Araştırmacı, “kurnazlık” ve taktikten, bir çeşit hamle sanatı olarak bahsetmekte ve bunların manevraya dayalı “çokyüzlü hareketlilikler” olduğunu vurgulamaktadır (s. 117). Bu bağlamda taktikler, zayıf olanın güçlü olana (erk sahipleri) karşı başarılarını yansıtır ve “bir çeşit dolap, oyun, dümen çevirme” sanatıdır. Zayıf olan, birbirinden ayrışık olan öğeleri bir araya getirerek, elverişli anlar yaratır ve bu güçlerden gerekli çıkarları sağlamaya çalışır. Ayrışık öğelerin bir araya getirilerek düşünsel olarak sentezlenmeleri, bir söylem biçiminde değil bir karar alış, bir eylem hatta bir “fırsat” yakalama biçiminde gerçekleşir (s. 55). Özel konjonktürlerin, belli bir mülkiyete sahip erkin gözetiminde açtığı çatlakları, son derece hassas ve özenli bir biçimde kullanması gerekmektedir. İşte bu çatlaklar kaçak avlandığı yerlerdir. Taktik, buralarda ortaya çıkıverme olanağına sahiptir (s.113). Bununla birlikte taktik, stratejiye karşıdır ama onu ele geçirmek ya da yenmek gibi bir amacı yoktur. Taktikler, stratejilerin içine sızarlar ve burada kaçak avlanmak için geliştirdikleri kendi teknikleri vardır. Zamanı akıllıca kullanırlar. Günlük yaşamın birçok alanında anlık eylemlerin ardındaki direnişi simgemektedirler (Gökalp-Yılmaz, 2018, s. 30).

Taktiği üreten bilgi: Metis...

De Certeau (2008)’ya göre taktikle var olan etkinlikler, zamansız, çağları aşan bir sanata gönderme yapmaktadır. Bu sanat, birbirini izleyen sosyopolitik düzenlerin oluşturduğu kurumları aşmakla kalmamakta, tarihimizin ötesine uzanmaktadır. Gerçekten bu uygulamalar oldukça ilginç benzerliklere sahiptir. Belli bir zamana ait olmayan tarih öncesinden bugüne uzanan akıl oyunları gibi, bazı balıkların ya da bazı bitkilerin var olmak için büyük bir maharetle uyguladıkları simülasyonlar, hameller ve

oyunlarla benzerlik gösterirler. Bu sanatın prosedürleri, canlı hayatın çok ötesinde uzaklarındadır. Açık bir sürekliliğe sahiptirler ve yazarın deyimiyle “okyanusların en dibinden bizim mega (devasa) kentlerimizin sokaklarına uzanan dilsiz bir belleğin devamını sağlamaktadırlar” (De Certeau, 2008, s. 117, 118).

Zayıf olanın güçlü olana karşı başarıları, “dolap, oyun ve dümen çevirme sanatı”, avcılara özel hileler, tuzaklar, el çabukluğu, çok biçimli simülasyonlar (öykünmeler), mücadeleci oldukları kadar şairane, sevinçli, neşeli bulgular, hepsi taktiktir ve bu operasyonel performanslar, çok eskiye dayanan bir bilgiyi gerektirmektedir. Yunanlılar, bu bilgiye metis adını vermektedir (De Certeau, 2008, s. 55). Metis, “bir uygulama içine gizlenmiş” durumda bulunan ve “özsezi, keskin zekâ, öngörü, kıvrak zekâ, aldatmaca, iş bilirlilik, dikkat, uygun fırsatı bulma becerisi, çeşitli maharetler, uzun bir sürette edinilen tecrübeler” gibi yeteneklerin birbirini tamamladığı bir çeşit zekâ türüdür ve güncel taktiklerle yakın durur. Bir yandan “en uygun zamanı” bekler ve bunun üstüne oynar. Dolayısıyla metis, bir zaman uygulamasıdır. Öte yandan sanki kendi yaptığının içinde kaybolur gibi kendi eylemi içinde kaybolur gider. Kendi imgesi yoktur (De Certeau, 2008, s. 172-173).

“Kurnazlık, manevra, düzenbazlık ve dolap çevirme yeteneklerini” içeren metis, sıradan insanların koşulları kendi lehine çevirmek adına iktidar mekanizmasına karşı geliştirdiği pratiklerin ardında bulunan bir beceridir. Bu beceri belirli düzeyde sıradan insanın sahip olması gereken bir yetidir, çünkü gündelik hayatın her anında insanın kendi lehine çevirmesi gereken fırsatlar ve bu fırsatları değerlendirmeyi sağlayacak düşünsel bilgi ve beceriye ihtiyaç vardır. Taktiklerin ortaya çıkmasına olanak veren bu bilgi ve düşünme becerisidir (Gökalp-Yılmaz, 2018, s. 26).

Bütünıyla bakarsak, De Certeau’nun taktik adını verdiği eylem türü, sıradan bireyin günlük yaşam içerisinde gerçekleştirmiş olduğu operasyonel tavrıların tümüdür. Yani taktik, egemen olanın kurallarına karşı güçsüz olanın ürettiği eyleme biçimleridir. Strateji ise seçkin olanın ortaya koyduğu kurallardır. Taktikler aslında apaçık bir üretim şeklidir. Çünkü erk sebebiyle zayıfın güçlünün stratejilerine karşı dolap, dümen, çevirme sanatı, el çabukluğu, kurnazlık gibi geliştirdiği taktikler ancak hâkim kültürün baskıcı ve düzenleyici kurallarını içselleştirmekle mümkündür. Bu içselleştirme tüketim niyetli bir tavır değil, bilakis hâkim olanın geliştirdiği stratejiler karşısında sıradan bir bireyin kendisine yer açmak için ürettiği metistir (Kırıış, 2019a, s. 137,138).

2.4.2. James Scott: gündelik direniş

Baskının makro boyutlu, görünür bir direnişe izin vermediği durumlarda bile kişinin tamamen çaresiz olmadığından, günlük yaşamın kişiye direnebilmek adına binlerce yol yordam sunduğundan bahsedilmiştir. Durum Scott (2018)’in bakış açısıyla değerlendirildiğinde hâkim grup tarafından uygulanan ve bu çalışmada bir baskı unsuru olarak düşünülen ezme biçimlerinin, baskıya tâbi olanlara her zaman sıradan negatif karşılık (tokada tokatla, harekete hareketle cevap verme) verme lüksü tanımadığı söylenebilir (Scott, 2018, s.21). Bu durumda baskının oluşturduğu tehdit yeterince büyük ise açık uyum ve itaat devam ediyor gibi görünecektir. Ancak bununla birlikte gizli tepki de artacaktır (s. 173). Bu gizli tepki, yani tâbi gruplar arasında yaratılan muhalif iktidar ilişkileri genellikle, davranışın yukarıdan belirlenmesini, karşı yönden dengeleyen tek güç olarak ortaya çıkmaktadır (s. 61).

Kamusal ve gizli senaryo

Kamusal senaryo, Scott (2018)’in tanımlamasına göre, “hâkim elitlerin ya da tâbi grupların kendilerini görünmek istedikleri gibi sundukları oto-portreleridir”. Baskıyı üretenler tarafından ortaya konulduğunda etkileyici olmak, hâkim olanın iktidarını olumlamak ve doğallaştırmak, hâkimiyetlerinin kirli çarşaflarını gizlemek ya da örtmece sözlerle bulanıklaştırmak için (bu çalışmada Bulgaristan’ın soya dönüş söylemleri gibi) tasarlanırlar (Scott, 2018, s. 48-49). Hâkim sınıfının ürettiği kamusal senaryoya karşılık her tâbi grup da kendi sıkıntılarından, hâkim olanın arkasından dile getirilen, iktidar eleştirisini temsil eden bir gizli senaryo yaratır. Gizli senaryo; söylentileri, dedikoduyu, jestleri, şakaları ve güçsüzler tiyatrosunu, diğer şeylerin yanı sıra anonimliğin arkasına ya da tavırlarının zararsız anlamları arkasına saklayarak geliştirilen bir iktidar eleştirisidir. Kaçak avlanma, ayak sürme, aşırma, kaçma ve “ikiyüzlülük” itaatsizliği gizlemek adına geliştirilmiş bu senaryoya örnek verilebilir (s. 22-23).

Scott (2018)’e göre iktidara karşı güçsüz olanın “ikiyüzlülük” etmesi hiç de şaşırtıcı değildir, çünkü “iki yüzlülük her yerde hıızır ve nazırdır” (s. 26). Bununla birlikte hâkim sınıfın baskısına direniş yalnızca “ikiyüzlülüğü” değil, tâbi grup tarafından kendini koruma amaçlı icat edilen bir sürü direniş pratiğini içerir (s. 184). Günlük yaşamın içerisinde gerçekleşen bu direniş, baskının gözetim ve uygulamadaki herhangi bir zayıflık anından yararlanır (s. 290). Bu süreçte baskıyı üreten hâkim elit

sürekli olarak denetimini ve simgesel alanını koruyup geliştirmeye çalışırken tâbi grup temellükü engellemek, tersine çevirmek ve daha fazla serbestlik elde etmek için taktikler tasarlar (s. 293).

Kamusal senaryonun yalnız hâkim gruba özgü olduğunu düşünmek yanıltıcı olabilir. Tâbi olanın görünür şekilde hâkim olan karşısındaki söylemleri de bir çeşit kamusal senaryodur. Ancak bunun mümkün olmadığı durumlarda “sahne arkasında”, iktidar sahiplerinin doğrudan gözleminin ötesinde yer alan söylemleri Scott (2018) tarafından gizli senaryo olarak anılmaktadır (s. 30-31). Gizli senaryo, hegemonik olmayan karşıt, muhalif, yıkıcı söylemin ayrıcalıklı mekânıdır. Gizli senaryo özellikle iktidar sahiplerinin kulak menzili dışında kalan, görelî söylemsel özgürlük alanlarında var olur (s. 59).

Scott (2018), gizli senaryonun üç niteliğinden söz etmektedir. Bunlardan ilki, belirli bir toplumsal mekâna ve belirli oyuncular grubuna özel olmasıdır. Belirli ötekileri (burada senaryonun gizlendiği kişiler) dışlayan sınırlı bir alanda gerçekleştirilir. İkincisi ise yalnızca sözleri değil, bütün bir pratikler dizisini kapsıyor oluşudur. Ve son olarak gizli senaryo, hâkim olanla tâbi olanın arasındaki sürekli bir mücadelenin alanıdır (s. 43-44).

Gizli senaryonun ayrıcalıklı mekânları

Gizli senaryonun mekânları, baskının varlığından kaynaklanan dile getirilmemiş karşılıkların, bastırılmış öfkenin ve tutulmuş dillerin ateşli ifade bulduğu yerlerdir. Bu direnişin mümkün olan en az düzeyde dizginlenmesi için iki koşulun sağlanması gereklidir: Birincisi hâkim olanın denetim, gözetim ve baskısının ulaşma olasılığının en az olduğu yalıtılmış bir mekânda dile getirilmesi; ikincisi ise bu hâkimden yalıtılmış ortamın tamamen benzer tahakküm deneyimlerini paylaşan dert ortaklarından oluşuyor olmasıdır (Scott, 2018, s. 187).

Baskının sıkı gözetiminden uzak ve iyi bir şekilde yalıtılmış, bu nedenle gizli senaryonun ayrıcalıklı mekânları olarak görülebilecek toplumsal alanlar mevcuttur. Bu alanlar saklanan konuşmaların, şarkıların, dinsel coşkunun, kurtuluş hikâyelerinin, kaçış planlarının, aşırma taktiklerinin ve benzerlerinin görelî bir güvenlik alanı içerisinde tartışılabildiği gizli mekânlardır (Scott, 2018, s. 188). Scott (2018), bu mekânlara kölelerin buluşmak ve güvenli bir şekilde konuşmak için kullandıkları uzak ormanları, meydanları, dereleri örnek göstermektedir (s. 188). Yine Scott (2028)’ın

Thompson (1966)'dan aktardığı üzere, İngiltere'deki işçi sınıfı örneğindeki gibi (s. 189) gözetim altında olmayan mekânlar, evin gizliliği ya da işçi sınıfının sahip çıktığı meyhane ve küçük kilise gibi kamusal alanlardır.

Gizli senaryonun bahsi geçen alanları, bir armağan değildir. Aksine onları yaratmak için mücadele eden kişiler tarafından var edilmişlerdir. O sebeple gizli senaryonun yalnızca tahakküm tarafından boş bırakılan toplumsal alanın kullanılması olarak düşünülmesi yanıltıcıdır. Mekânların kazanılması, temizlenmesi, inşa edilmesi ve savunulması için verilen mücadeleyi göz ardı etmemek gerekir (Scott, 2018, s. 192). Çünkü gizli senaryo yalnızca perdenin ardından sızlanmak ve homurdanmak değildir, temellükü asgariye indirmek üzere tasarlanmış ayakları yere basan, dikkat çekmeyen birçok hile içinde var olur (s. 280).

Dikkat çekmeyen bir hile: Kılık değiştirmiş direniş

Scott (2018), tâbi grupların günlük olarak verdiği ihtiyatlı mücadeleyi altpolitika olarak kavramsallaştırmaktadır (s.274). Altpolitika yani kılık değiştirmiş direniş, öznelerin direnişin çok tehlikeli olduğu koşullar altında kendini koruma altına almak adına bürünmek zorunda olduğu stratejik bir biçimdir. Yazara göre bu tür, direnişini apaçık ilan etmez. Niyetini gizlemek ya da açık bir anlamın ardına saklamak üzere tasarlanan biçimlere bürünür: Açık simgesel çizgiler çizmez. Mantığı geçtiği yerde pek az iz bırakmaya dayalıdır. Kişi altpolitikayı asıl amacını inkâr etmek üzere tasarlar. Bu sebeple altpolitikanın olayları hiçbir zaman tam görüldüğü gibi değildir (s. 296-297). Her zaman izin verilebilir olanın sınırlarını zorlar, sınar ve araştırır. Gözetim ve cezalandırmadaki herhangi bir gevşemeyle birlikte harekete geçer (s. 298).

Scott (2018)'ın tâbi grupların altpolitikası diyerek ele aldığı şey, kendi adına konuşmaya cesareti olmayan, dikkat çekmeyen çok çeşitli direniş biçimleridir (s. 51). Altpolitika gayri resmi liderliğin ve elit olmayanların, sohbetin, sözlü söylemin ve gizli direnişin alanıdır. Direniş küçük gruplar halinde tek tek yürütüldüğü, anonimliği ve kılık değişikliğini kullandığı için gözetimi engellemeye uygundur. Çünkü ortada “toplanılacak liderler, araştırılacak üyelik listeleri, ihbar edilecek manifestolar, dikkat çeken kamu etkinlikleri” yoktur (Scott, 2018, s. 297). Altpolitika, kasıtlı şekilde görünür değildir. Görünmezliği farkındalıktan doğan taktik bir seçimdir (s. 274).

3. BULGARİSTAN GERÇEKLİĞİNDE ASİMİLASYON ve BÖLGE TÜRKLERİ

3.1 Bulgaristan'da Türk nüfusu

Bulgaristan'daki Türk nüfusu, Bulgaristan'ın 1956 yılından sonra, siyasi amaçlarla nüfus sayımlarında gerçeği yansıtmaktan uzaklaşması iddiası (Şimşir, 1986, s. 18-19) nedeniyle literatürde yer yer varsayımlara dayandırılan ve sayısal farklılık gösterebilen bir konudur. Şimşir (1986)'in henüz 1989 göçü yaşanmadan önce yaptığı çalışmaya göre 1956 yılına kadar Türk nüfus ve Müslüman nüfus şeklinde nüfus sayımlarında yer verilen gruplara bu yıldan sonra yer verilmemiştir. 1 Aralık 1956 günü yapılan Bulgar genel nüfus sayımına dair Bulgar istatistiklerinde Türklerin nüfusu, 100 bini Çingenelere, yüz bini de doğrudan Bulgar nüfusuna dahil edilerek toplamda iki yüz bin kişi az gösterilmiştir. Bahsi geçen sayımda Müslüman nüfusa ayrıca yer verilmemiş, Pomaklar doğrudan Bulgar nüfusun içerisine dahil edilmiştir (s. 19-20).

Nüfusa dair sayısal tartışmalar bir kenarda dursun, Alp (1990)'e göre Türklerin Bulgarlara oranla nüfus artış hızları hep daha yüksek olmuştur. Bunun nedeni ise Türklerin etkili doğum kontrol yöntemlerine fazla ilgi duymamış olmasıdır (s. 5). Alp (1990)'nın Reuter Ajandası'nın Bulgaristan'da 1985 tarihinde yapılan genel nüfus sayımı ile ilgili açıklamalarından aktardığına göre, Bulgar asıllı kadınlarda doğurganlık oranı binde 10 iken Türk asıllı kadınlarda bu oran binde 30 olarak belirlenmiştir (s. 5).

Ersoy Hacısalihoğlu (2012)'nin Bulgar Komünist Partisinin Merkez Komitesine bağlı Propaganda Faaliyetleri bölümünde 1980 yılı ortalarına ait bir belgeden aktardığına göre, 1975 yılında yapılan nüfus sayımlarında Türk sayısı 731.865'tir ve bu sayı Tüm nüfusun %8,4'üne tekabül etmektedir (s. 178). 1984 Aralık ayına gelindiğinde ise bu oran yaklaşık %10'u bulmaktadır (Demirhan, 2019b, s.443). Söz konusu sayısal veriler olduğuna, Bulgaristan'ın doğrudan ya da dolaylı yollar ile "empoze ettiği" yanıltıcı sayıları ve bu sayılara çalışmalarında yer veren yazarları eleştiren Alp (1990)'ın iddiasına göre 1985 yılından itibaren Bulgaristan'da Oğuz Türkçesi konuşan

Müslüman Türk nüfusu iki milyonun üzerindedir ve bu sayı, ülke genelinde %25'in üzerinde bir orana tekabül etmektedir (s. 7).

Genele bakıldığında, doğum oranlarının nüfusa yansıtılmasıyla elde edilen sonuçlarda Türklerin yer edindiği yüksek oranlar Bulgaristan'ın endişe duymasına neden olmuştur (Ersoy Hacısalihoglu, 2012, s.178). Bu sebeple Bulgaristan, Türk-Müslüman azınlığı belirli dönemlerde göçe tâbi tutarak nüfus dengesini korumayı hedeflemiştir.

3.2. Bulgar Milliyetçiliği ve Ulus Devlet İdeali

Tahir (2015)'in Kohn (1982)'den aktardığına göre, Balkanlar'daki ulus-devletler Osmanlı Devleti'nin bölgedeki topraklarını kaybetmesi sonucu ortaya çıkmışlardır. XIX. yy'da Osmanlı Devleti'ne ülkesindeki azınlıkları korumadığı gerekçesi ile müdahale eden Batılı ülkeler, yeni kurulan Balkan ülkelerindeki Müslüman-Türk azınlığın haklarını koruma konusunda aynı hassasiyeti göstermemişlerdir. Neticede XIX. yy'da milliyetçilik liberal hümanizm olmaktan çıkmış ve katı bir ötekileştirme halini almıştır (s.578). Bulgar Milliyetçiliği ve bunun Bulgaristan Türkleri üzerine olan etkisi, 1789 Fransız İhtilali ve bu ihtilalin meydana getirdiği milliyetçilik duygularından, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti döneminde 1984 yılında yoğun şekilde uygulamaya konan asimilasyon politikalarına kadar süre genel geniş kapsamlı bir konudur (Yavuz, 2019). Bu çalışmada, Bulgar Milliyetçiliğinin tarihi ayrıntılarına yer verilmeyecek olup çalışmaya konu olan tarih aralığı baz alındığında “tek millet” söylemleri doğrultusunda Bulgaristan'ın ulus devleti olabilme yolunda uygulamaya koyduğu son basamak olan soya dönüş, yeniden doğuş sürecine odaklanılacaktır.

3.3. 1984-89 yılları arasında Bulgaristan'ın Türk azınlığına uyguladığı asimilasyon politikaları

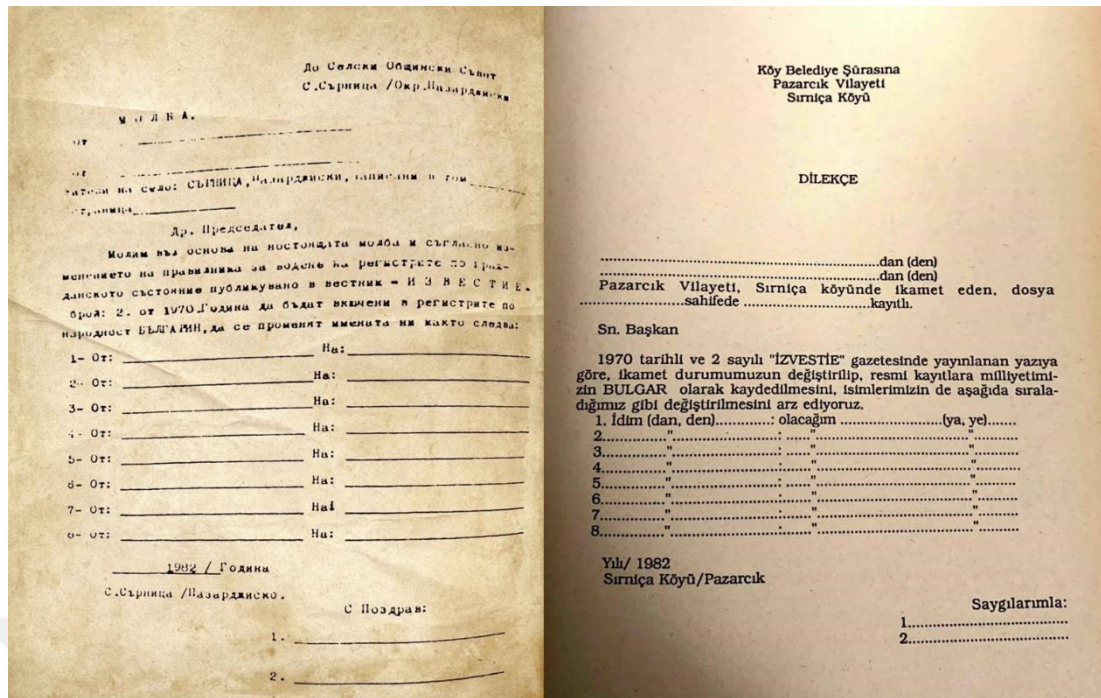
Bulgaristan'ın Türk-Müslüman asıllı azınlıklara dönük uygulamaları, asimilasyon politikalarıyla alakalıdır. “Yeniden Doğuş Süreci” olarak adlandırılan ve birçok asimilasyon politikasını içeren bu sürecin, 1989 Bulgaristan-Türkiye göçünü tetiklediği bilinmektedir (Gündüz, 2013).

1984-1989 yılları arasında dönemin Bulgaristan yönetimi ülkede yaşayan Türklerin asıllarının Bulgar olduğunu iddia etmiş ve asıllarına dönmeleri gerektiği fikrini empoze etmeye çalışmıştır. Bu iddiaya dayanarak Yeniden Doğuş (Soya Dönüş)

olarak tanımladıkları (Demirhan, 2019a, s. 331) bir kampanya başlatılmış ve kampanya kapsamında Türk-Müslüman asıllı kimselere yönelik asimilasyon politikaları yürürlüğe konmuştur.

Dönem yetkililerinin Yeniden Doğuş kampanyasını hayata geçirme isteği, geçmiş de kapsayan pek çok gerekçeye dayanmaktadır. Bahsi geçen Yeniden Doğuş süreci, Osmanlı sonrası Bulgaristan'da yaşanan ilk yeniden doğuş süreci değildir. Birbirine az çok bağlı olan birkaç yeniden doğuş sürecinden bahsetmek mümkündür. Türklerin zorunlu ad değiştirme sürecine maruz kalması ve bunun gibi pek çok olay, Bulgar milliyetçiliğinin olumsuz hareketlerinin en göze çarpan örnekleridir. Süreçlerin altında yatan asıl neden ise ulus-devlet kurma isteği ve milliyetçilik mantığından beslenmedir, denebilir (Sabev, 2012, s. 122-123). Zamanın Bulgaristan yönetiminin Bulgaristan topraklarında yaşayan Türklere yönelik görüşüne göre; Bulgaristan sınırlarında yaşayan tüm Türkler, aslında Osmanlı döneminde İslamlaştırılmış ve Türkleştirilmiş Bulgarların varislerinden başkası değildir. Dolayısıyla “yeniden Bulgar adı” olarak, “yeniden Bulgar olarak bir kez daha dünyaya gelmiş” olacaklardır (Sabev, 2012, s. 121).

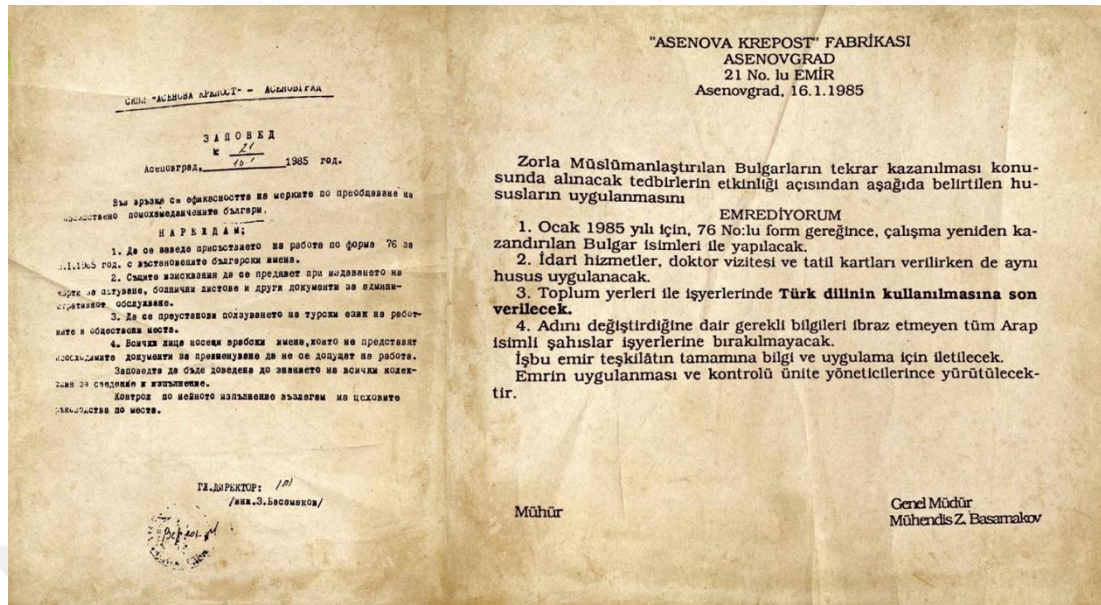
Yeniden doğuş kampanyası adı altında Türk halkına isimlerini kendi istekleriyle değiştirdiklerini beyan eden dilekçeler imzalatılmış ve sözde özgür iradeleriyle isimleri değiştirilmiştir (Kurtuluş, 2019, s.105). Şekil 3.1’de halka zorla imzalatılan bir isim değişikliği dilekçe örneği yer almaktadır. Bu dilekçeye göre kişi, ilgili kanuna uygun olarak isminin değiştirilmesini arz etmektedir.

Şekil 3.1 Pazardjik Vilayeti, Sırniça köyünde dağıtılan matbu isim değiştirme dilekçelerinden bir örnek (kaynak: Alp, 1990, s. 236-237).

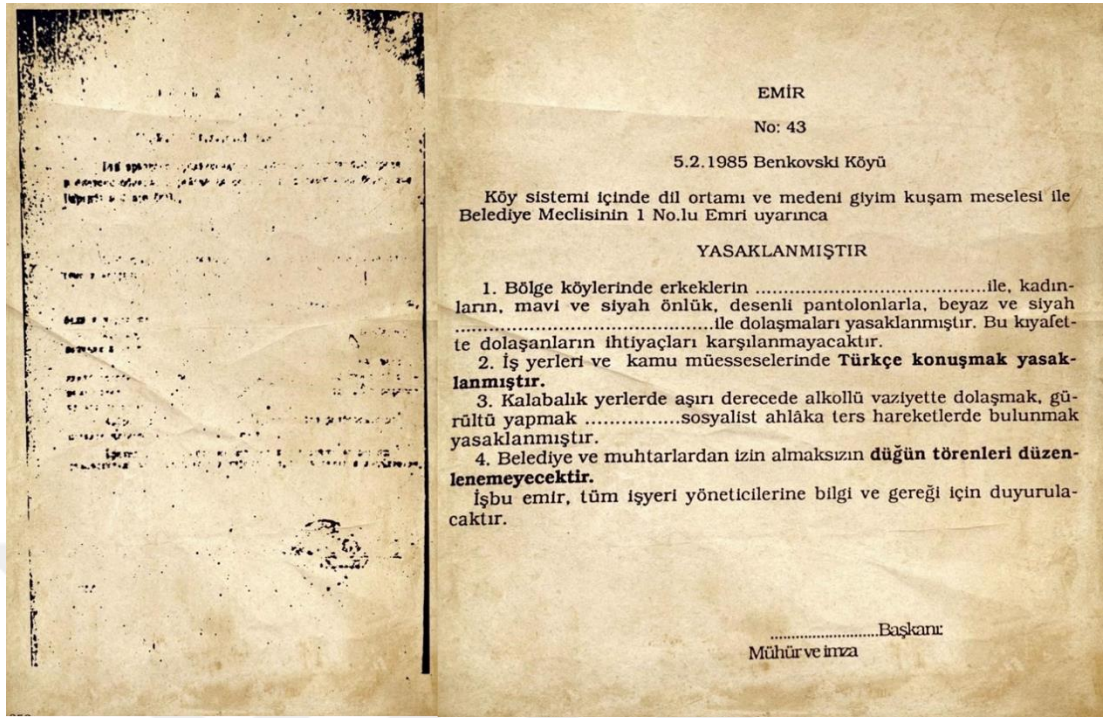
Asimile etme düşüncesiyle azınlıklar üzerinde uygulanan isim değişikliğinden başka birçok yasaklama ve politikadan da söz etmek mümkündür. Türkçe konuşmanın yasaklanması, dine ve kültüre bağlı tüm pratiklere kısıtlamalar ve yasaklar getirilmesi (camiye gitmek, çocukları sünnet ettirmek, kurban kesmek, yöresel giyinmek-şalvar giymek- yasaklanmıştır) ve eğitim öğretime yönelik politikalar (azınlık okullarının devlet bünyesine dahil edilmesi) Bulgaristan'ın 1984-1989 yılları arasında Yeniden Doğuş kampanyası kapsamında yürürlüğe koyduğu uygulamalardır (Lütem, 2012, s.145-148).

Alp (1990)'ın Bulgar Mezalimi adlı çalışmasında orijinal belgelerle desteklediği Asenovgrad örneğinde görüldüğü gibi (Bkz. Şekil 3.2) “zorla Müslümanlaştırılan Bulgarların tekrar kazanılması konusunda alınacak tedbirler” başlığı altında topluma açık alanlarda ve iş yerlerinde Türkçe konuşmak yasaklanmış ve isimlerini değiştirmeyen tüm “Arap” isimli şahısların işlerine son verileceği açıklanmıştır (s. 254-255).

Şekil 3.2 Asenovgrad'da bulunan "Asenova Krepost" fabrikasına, 1 Ocak 1985'ten itibaren düzenlenecek yeni kimlikler ile Bulgar isimlerinin kullanılması ve Türk dilinin yasaklanmasına dair yazılı gelen emrin aslı ve çevirisi (kaynak: Alp, 1990, s.254-255).

Yine Alp (1990)'ın aslı ile birlikte sunduğu Benkovski köyüne ait emir belgesi (Şekil 3.3'te sunulmuştur) incelendiğinde görülmektedir ki, bu süreçte Türklerin dış mekândaki hal ve hareketlerini hedef alan birçok düzenleme getirilmiştir. Emir uyarınca kalabalık yerlerde aşırı alkollü vaziyette dolaşmak, gürültü yapmak ve sosyalist ahlaka uygun olmayan tüm davranışlar yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra düğün törenlerinin gerçekleşmesi belediye ve muhtarların iznine tâbi tutulmuştur. Medeni giyim meselesi adı altında Türk asıllı kişilerin geleneksel kıyafetleri ile dolaşmaları yasaklanmış ve bu yasaklamaya uymayan kişilerin ihtiyaçlarının karşılanmayacağı bildirilmiştir (s. 256-257).

Şekil 3.3 Benkovski Köyüne ait bahsi geçen belgeler (kaynak: Alp, 1990, s. 256-257).

Süreçte uygulanan politikaların asıl hedefi düşünce sistemini, yaşamı eyleme biçimini, kendini diğerine anlatış biçimini, dünyayı anlama, anlamlandırma biçimini değiştirmektir. Değişim kimlikleri ve hatta mezar taşlarını da merkezine almış, geçmişin izlerini coğrafyanın tamamından silmeyi hedeflemiştir (Mehmed, 2015, s.134). Türkler bu uygulamayı atalarına ve kendi benliklerine yapılan bir saldırı olarak algılamış (Mehmed, 2015, s. 129-130), değişimi reddetmişlerdir. Asimilasyon politikalarına direnen Türkler, devlet tarafından hoş karşılanmamış, cezaevlerine, toplama kamplarına ve sürgüne gönderilmişlerdir (Demirhan, 2019b, s.427).

3.4. Türk Azınlığının Asimilasyon Politikalarına Direnişi

Bulgaristan'da Türklere yönelik "Soya Dönüş" söylemiyle uygulamaya konan asimilasyon politikaları, Türkler arasında büyük tepkilere neden olmuş, bu süreçte Türk halkı tarafından türlü gösteriler ve örgütsel faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Asimilasyon politikalarına tepki amaçlı gerçekleştirilen faaliyetler, Bulgaristan yönetimine ve kamuoyuna duyurabilmek adına Türk nüfusunun yoğun olduğu şehirler başta olmak üzere birçok kentte gerçekleştirilmiştir. Örneğin isim değişikliği politikasının uygulamaya konduğu 1984 yılında Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kırcaali'nin birçok noktasında protesto amaçlı yürüyüşler düzenlenmiş, bölge halkını

m¼cadeleye çağıran bildiler dağıtılmıştır (Kurtuluş, 2019, s.122-123). Bununla birlikte Zafer (2010), bu s¼rete birlik oluşturmak, destek vermek ve direniş eylemleri gerçekleştirebilmek adına birkaç parti ve derneğin kurulduğundan s¼z etmektedir (s. 31).

Demirhan(2019b), Bulgaristan'ın Asimilasyon Politikalarına Karşı Alvanlar (Yablanovo) Direnişi (17-18-19 Ocak 1985) adlı çalışmasında s¼re içerisinde meydana gelmiş en b¼y¼k direniş olaylarından birini ele almaktadır. Alvanlar k¼y¼ halkı, 1984 yılında Bulgaristan'da başlatılan Yeniden Doğuş S¼reci'ne karşı, 17-18-19 Ocak 1985'te örg¼tl¼ ve toplu bir direniş sergilemişlerdir. 1985 yılının ilk g¼nlerinde soğuğa rağmen k¼y halkı, k¼ylerinde yaktıkları b¼y¼k ateşlerin etrafında bir araya gelmişlerdir (s. 421). Kimliklerine ve inançlarına y¼nelik saldırıyı haksız bulmuşlar, ikna edebilmek ve isimlerin değişmesine engel olabilmek umuduyla Bulgaristan'ın en b¼y¼k zırhlı birliği olan İslimye (Sliven) zırhlı birliğine karşı ellerindeki taş ve sopalarla direnmişlerdir. Üç g¼n s¼ren direniş esnasında can kayıpları yaşanmış ve direnişe önc¼l¼k eden isimler tutuklanmıştır.

Bahsi geçen direnişler kolektif, örg¼tl¼, organize edilmiş, planlı gerçekleşen makro boyutlu ve baş kahramanları erkek olan şiddet içerikli direnişlerdir. Bu alışmanın 4. B¼l¼m¼nden itibaren ise Bulgaristan'da aynı d¼nemde asimilasyon politikalarına karşı kadınların sessiz, organize edilmemiş, bireysel, g¼n y¼z¼ne ıkınamış ve g¼ndelik yaşam pratiklerinin ardına gizlenmiş direnişlerinden s¼z edilecektir.

4. SAHA BULGULARI

Bu bölüm, ilgili anlatıcı grubunun asimilasyon sürecindeki taktiklerine odaklansa da daha geniş bir perspektifte yapılandırılmıştır. Zira asimilasyon sürecinin anlaşılabilmesi, öncesi ve sonrasıyla bir bütünsellik içinde bir kavrayışı gerektirir. Bu nedenle bu bölüm, dört alt başlık halinde kurgulanmıştır. Asimilasyon, öncesi, zamanı ve sonrası olmak üzere üç alt başlıkta irdelenirken son bir alt başlık, anlatıcıların tüm bu anlatılarını yapılandırırken anlatılarında yer açtıkları ve bugün içinde şekillendirdikleri duygu, düşüncelerine “bugüne kalanlar” başlığı altında yer verilecektir.

4.1 Asimilasyon Öncesi

Anlatıcıların asimilasyon öncesi sürece dair anlatıları; gündelik, geleneksel ve çalışma yaşamı gibi kategoriler altında sınıflandırılabilir.

4.1.1 Gündelik yaşam

Rahat Yaşam, “Taa ki 84’e kadar...”

Anlatıcılar Bulgaristan’daki yaşamlarını 1984’ten önce ve sonra olmak üzere iki kısma bölmektedirler. Öncesinde rahat yaşadıklarından ve mutlu olduklarından söz eden anlatıcılar sonrasında çektikleri sıkıntılara odaklanmışlardır. Bu sıkıntıların başında, 1984’te yaşanan isim değişikliği gelir ki, Bulgaristan’da yaşayan Türkler için bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.

Anlatıcı Zöhre ve Emel, asimilasyon sürecinden önce Bulgaristan’da yaşadıkları dönemi “rahat” olarak nitelendirenlerden ikisidir:

“Valla kızım gençlik hayatının tadını doya doya çıkarttım. Evliliğimi de güzel yaşadım, kızlık hayatımı da güzel yaşadım. Çok rahat bi hayatımız vardı. Ben rahat hayat yaşadım.” Zöhre, 68 yaş

“Çok rahat bir çocukluğüm, çok rahat bi gençliğim, çok rahat bi yaşantım, rahat bi okul dönemim, okul döneminden sonra çok rahat bi iş hayatım oldu... Taa ki 84’e kadar.” Emel, 59 yaş

Rahat yerine “güzel” ve/veya “iyi” ifadeleriyle de o dönemi anlatan anlatıcılar vardır:

“Yani çocukluğum güzel geçti, tam işte o isim değişikliği olana kadar.” Remziye, 52 yaş

“Bulgaristan'da 84 yılından önce, adlarımızı değiştirmeden önce gerçekten daha rahat, iyi bi yaşantımız vardı... Amma velakin isim değişikliğinden sonra 84 yılından sonra gerçekten çok zor ve sıkıntılı günler geçirdik.” Ayşen, 57 yaş

“Bulgaristan'da çok güzel hayat geçirdik biz. Adçılığa kadar.” Pakize, 70 yaş

Emel, Bulgaristan'da asimilasyon döneminden önce, insanların birbirine bir ırk ayrımı gözetmeksizin saygılı davrandıklarını anlatmaktadır. O dönemde insanlar saatin kaç olduğuna aldırış etmeden dış mekânlarda eğlenebilmekte ve güvenliğinden şüphe etmemektedir. Emel'nin anlatısına göre kişiler bir başkası için tehlike unsuru oluşturmamaktadır. Aksine saygı çerçevesi içerisinde gerçekleşen centilmenlikler söz konusudur.

“Biz iş çıkışı eve gelip akşam üzeri gittiğimiz zaman bi yerlere oturmaya, akşam dönüşü geç saat olunca mutlaka hiç tanımadığım insanlar dahi korkarsınız diyerek bize eşlik edip evime kadar getirdikleri oluyodu. Ama ertesi gün seni gördüğünde sen ona selam vermediğin sürece, tekrardan tanıyomuş imajını vermediğin sürece o sana dönüp bakmaz zaten. Sana o kadar saygılı davranır. Çok çok iyiydi. Hani benim arkadaşlarım arasında Bulgarı da vardı, dediğim gibi Pomağı da vardı. Oturduğum kafede, eee... Burda oturduğum bi kafede senin yanına masaya hiç kimse oturamaz. Ama orda öyle değil. Sen tek başınaysan diğer üç tane sandalyeye gelir senin hiç tanımadığın insanlar gelir, oturur. Ama sana hiçbir şekilde ters davranmaz. Kahvesini içer, kalkar gider.” Emel, 59 yaş

Benzer bir güven duygusu Atiye'nin anlatısında da yer bulur:

“Şehre gidiyorduk. Şehirde okumuştuk yani lisede. Şehre vardığın zaman o kadar rahat bir yaşamdı ki kimse kimseden tecavüz, herhangi hiçbi şeyden korkumuz yoktu. 16 yaşında dışarıda okuyorsun. Ama bir koruma altındasın sanki.” Atiye, 56 yaş

Emel'nin anlatısına dahil ettiği kıyas cümlesi (“Burda oturduğum bir kafede...” diye başlayan), orayla buranın farkını ortaya koyar. Sadece Emel değil diğer anlatıcılar ara ara kıyasa varır açıklamalar yapmaktadırlar.

Oradaki köyler buradaki köyler gibi değil!

Remziye'nin anlatısına göre, Bulgaristan'daki köyler Türkiye'deki köylere benzememektedir. Bulgaristan'daki köyler sosyal imkânlar bakımından daha gelişmiş yerleşim yerleridir. Köylerde de tıpkı şehirde olduğu gibi, kişilerin bir araya gelip sosyalleşebildikleri sinema salonları, kütüphaneler, konser alanları, müzeler ve

magazin ismini verdikleri AVM'ler mevcuttur. Yaşanılan yer, köy olsa da kişilere kendilerini geliştirebilecekleri ve sosyalleşebilecekleri imkânlar sunulmaktadır.

“Yani tabi şimdi ordaki köylerde buradaki köyler gibi değil; mesela kütüphanesi sineması olan, hani öyle bi köyümüz vardı. Çok büyük.” Remziye, 52 yaş

Nazife ve Nevil de Remziye'nin anlatısını destekler şekilde köyde sıklıkla konsere, tiyatroya, müzeye gittiklerini anlatmaktadırlar.

“Biz ötte konsere giderdik, tiyatroya giderdik. Sosyal hayatımız çoktu ötte. Müzeye giderdik.” Nazife, 58 yaş

“Köyümüze böyle sinema olsun öyle şeyler geliyordu. Bizim böyle “magazin” diyoduk biz burda market diyolar bakkal yani onun üstü böyle bizim okulda bütün etkinliklerimizi onun üzerinde yapıyoduk büyük bi salon böyle.” Nevil, 54 yaş

Nevil, Bulgaristan'da yaşadıkları dönemlerde gençlerin bir araya gelip eğlendikleri *diskoteka* isimli mekânlardan söz etmektedir. Köylerinde bulunan magazin üst katında yer alan salonda, akşamları gençler eğlenmek amacıyla bir araya gelmekte, yeni arkadaşlar edinmekte ve müzik eşliğinde dans etmektedir. Asimilasyondan önce Türkçe şarkılar eşliğinde düzenlenen etkinlikler, asimilasyondan sonra İngilizce ve Bulgarca şarkılarla sürdürülmüştür.

“Bu genç kızlığımızda işte böyle o magazin dediğim hani şeyin üstünde orda diskotekalarımızı yapıyoduk gerçi Türk usulü yapıyoduk güzel oynayık şeyapık. Biz şimdi (güldü) böyle erkek arkadaşlarımızı daha iyi görebilmek için her hafta yapıyoduk o şeyi düzenlemeyi, böyle oynuyoduk yani diskoteka yapıyoduk işte böyle magazin üstünde böyle büyük bi salon vardı... Orda eğlencelerimizi yapıyoduk işte köylerden geliyolar bize, işte ben eşimle zaten orda tanıştım.” Nevil, 54 yaş

...çok iyi komşuluk yaptık Bulgarlarla!

Yaşanılan bölgeye bağlı olarak kurulan arkadaşlık ilişkileri ve bu ilişkilerin düzeyi değişim gösterebilmektedir. Zöhre, Bulgaristan'da yaşadığı dönemlerde neredeyse tüm arkadaşlarının Bulgarlardan oluştuğunu ifade etmektedir. Bu arkadaşlıklar herhangi bir etnik ayrım olmaksızın karşılıklı güven ile pekiştirilmiştir. Asimilasyon öncesi kurulan arkadaşlıklar, asimilasyondan sonra da yıpranmamış, günümüze kadar süregelmiştir.

“Benim bütün arkadaşlarım Bulgardı... Hala da görüşürüz bak... Çocuklarımızı beraber büyüttük. Benim işim olsun, Bulgar arkadaşım çocukları bırakırdım. Onun bi işi olsun, o bana çocukları bırakırdı. Çocuklarımızı beraber büyüttük. Biz de beraber büyüdük... Ya sen

Türksün, ya sen Bulgarsın, sen şeysin. Hiç öyle bi şey, asla aramızda geçmedi bizim.” Zöhre, 68 yaş

Benzer şekilde Emel de Bulgaristan’da yaşadığı dönemlerde tüm arkadaşlarının Bulgar ve Pomak asıllı olduklarını anlatmaktadır. Kurdukları arkadaşlık ilişkileri saygıya dayalı, etnik ayırmadan uzaktır. Ancak bu ilişkiler, Zöhre’nin anlatımından farklı olarak, Emel’nin deyiimiyle *taa ki 84’te kadar* sürebilir. İsimlerin devlet politikası gereği değiştirilmesiyle beraber bu ilişkiler sekteye uğramış, aradaki saygı duvarı yıkılmıştır:

“Aramız çok çok iyiydi. Bulgarı da vardı, Pomağı da vardı. Benim sadece bir tane Türk arkadaşım vardı... Geri kalan hepsi Bulgardı. Çok iyi anlaşıyoduk... Birbirimize saygımız çok fazla yüksekti. Yani kimse kimseyi küçümsemeden, hor görmeden, seviye farkı görmeden... Hiç kesinlikle bi seviye farkı görmedik zaten biz orda. Hani sen Türksün, ben Bulgarım... Öyle bi ırk ayırımı zaten görülmedi. Taa ki isimler değişesine kadar... Sonra Türklere karşı bi şey oldu. Hani bi ayrımcılık. Ayrımcılık ondan sonra başladı.” Emel, 59 yaş

Anlatıcıların anlatıları incelendiğinde, isim değişikliği uygulamasından önce şehirlerde ve Türk-Bulgar karışık köylerde yaşayan Türkler, Bulgarlar ile bir etnik ayrıma düşmeksizin olumlu ilişkiler kurmuştur. Öyle ki bu ilişkiler, yeri geldiğinde anlatıcılarca “kardeşten öte” tabiriyle nitelendirilmiştir:

“Bulgar komşularımız vardı, çok iyi geçiniyoduk. Kardeşten öteydik... Türklere çok iyi geçindik.” Nazife, 58 yaş

“Bize çok iyi davranıyolardı. Bize kesinlikle hiç hani şey bi kötülük bi kötü söz bi kötü şey hiç kesinlikle görmedik gayet iyi davranıyolardı.” Nevil, 54 yaş

“O kada(r) güzel günlerimiz va(r)dı hiçbi şeyden korkmuyoduk. Bulgar içinde yaşıyoduk ama çok iyi komşuluk yaptık Bulgarlarla. Çok çok ağladılar arkamızdan gitmeyin biz size alıştık diğine(diye).” Pakize, 70 yaş

4.1.2 Geleneksel yaşam

Geleneksel yaşama dair anlatıcıların anlatılarında temel olarak üç hususun ön planda olduğu görülür. Bunların başında imece usulü davranış örüntüsü gelir ve diğerleri geleneksel giyim ve dini bayramlardır.

Meci... İmece diyolar.

Gülfiliz’in anlatımına göre, kadınlar yaz-kış birlikte vakit geçirmişlerdir. Yaz aylarında tarla işlerinde bir araya gelen kadınlar, kışın işler azaldığında belirlenen bir kişinin evinde toplanmışlardır. Bu toplanmalar esnasında el işi yapmışlar ve eğer bir

kişinin cemiyyet işleri veya görülmesi gereken bir işi varsa o işi görmüşlerdir. Türkiye’deki karşılığı imece² olan bu uygulamanın Bulgaristan göçmeni anlatıcılara göre adlandırması *mecidir*. Meci, bir rutin halinde her gün birinin evinde toplanma şeklinde devam etmiştir:

“Komşular toplanır, kışın daha çok toplanılırdı... Kışın gene iş daha azalıyo ya köy işleri daha çok fazla örgü çok şey yaparlardı bizim yaşlılarımız. Yün yaparlardı. Ben hiç şey yapmadım. Annemler mesela yün iğirir (eğirir), kazak, yelek... Öyle. Ha oturmaya gitcezdır şeye, konuşulurdu ona oturmaya gitcez buna oturmaya gitcez. Akşam meci... İmece diyolar burda ama orda meci deniliyordu. Yani bi ihtiyacın var senin, düğünün var mesela bi şey. Yün iğirilcek kıza bi çeyiz yapılcağ bişey yapılcağ. Bi gecede hepsi yapılır ona. Sonra benim kızıma bi şey var. O bi gecede yapılır. Mesela tütün çalışma şeyinde, onun düğünü var mesela, toplanması lazım işi var. Herkes bi günü ona çalışır onun işini bitirir. Yani onun düğününe zaman kalsın. Yani ona meci deniyodu bizde. Öyle şeyler çok oluyodu.” Gülfiliz, 57 yaş

Kadriye de Gülfiliz’e benzer şekilde köy içerisinde toplanarak meci yaptıklarını, ancak isim değişikliği uygulamasından sonra kimsenin bir araya gelip iş yapmaya hevesinin kalmadığını anlatmaktadır:

“Herkes birbirine pastal³ yapıyodu, biz birlikte, herkes köylü bizim. Meci yapıyoduk biz birbirimize. Bi akşam birine pastalı yapmağa gidiyoduk, bi akşam birine pastalı yapmağa gidiyoduk. Biz köyde şenlik vardı. Ama sonra böyle adla(r) madla(r) değiştirilince herkes soğudu işte köyden.” Kadriye, 61 yaş

Giyim kuşam

Giyim tarzı, anlatıcıya göre ülkede yaşayan Türk ile Bulgar’ın ayırt edilebilme ölçütlerinden birisidir. Remziye, bu konuyu şu sözlerle anlatır:

“Hani böyle bi kişi gördüğünde Müslüman bu derdin... Bulgaristan’da da hani bu kişi Bulgar, bu kişi de Müslüman derdik. Tabi bütün Müslümanlar bunu yapmıyodu ama hani daha yaşlılar, özellikle kırsal kesim... Böyleydi.” Remziye, 52 yaş

Geleneksel giyime dair ise daha ziyade “şalvar” ve “örtü” açıklamaları getirilir. Anlatıcının anlatısında “Türk kadını” olarak söz ettiği kesim, bahsi edilen coğrafyada günlük hayatlarında şalvar giyen ve başını örten yaşlı Türk kadınlarıdır:

² TDK’ya göre imece, kırsal topluluklarda köyün zorunlu ve isteğe bağlı işlerinin köylülerce eşit şartlarda emek birliğiyle gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, resmi internet sitesi).

³ Kurutulmuş tütünlerin paketler halinde üst üste dizilmesi

“Türk kadınları şalvar giyerlerdi. Bi de namaz örtüsü gibi böyle bez derler hatta. Onu mesela tarih kitaplarında falan da, ben sana örnek istiyosan evde fotoğrafını çekip atabilirim de. Onlar böyle namaz örtüsü gibi böyle omuzlarıyla beraber örterlerdi başını ve şalvar giyerlerdi. Boy yelek falan derlerdi, böyle uzun yelekler giyerlerdi böyle kapitone kumaşlardan falan yapılyodu böyle diz altına kadar. Şalvarın içine sokuyolardı. Herkes bu şekilde giyiniyodu...”

Remziye, 52 yaş

Dini bayramlar

Anlatıcıların anlatılarında dini bayramlar da yer etmektedir. Öyle ki, asimilasyondan önce dini bayramlar, anlatıcıların hatırında şekerler, kolaçlar (pişi), bir araya gelmeler ve okuldan erken dönmeler ile ilişkilendirilmektedir. Nazife’nün anlatısına göre, o dönem bayramlarında dedeleri camiye gider; çocuklar dedelerinin camiden dönüşünü heyecanla bekler ve bayram arifesinde konu komşudan şekerleme ve kolaç toplarlardı. Nazife, çocukluğunun bayram günlerini gülümseyerek anımsamaktadır:

“Şimdi Kurban Bayramı da olsa Ramazan Bayramı da olsa dedeler giderlerdi camiye. Bi köyde cami, kapanmadan daha camiler beş yaşıdamışım. Dedemler gidiyodu üç, dört kilometre bi camiye. Orda şimdi bayram namazından çıkacaklar. Biz çocuklar alıyoduk torbalarımızı onları karşılamaya gidiyoduk. Şeker veriyolardı hepsi bize. Atların üstünde, eşeklerin üstünde, kimi yürüyosa yürüyö. Para veren para veriyo. Çok güzeldi o günler. Arife günü de lokma yapıldı, kolaç yapıldı. Herkesin bi sopası vardı, oraya kolaç topluyoduk. Ama ne çok topluyoduk? Bütün köyü geziyoduk akşama kadar... Onları da hiç unutmuyorum bak. Çok güzeldi ama çocukluğumuz(gülümsedi).”

Yine Nazife’nin anlatısına göre, asimilasyon döneminden önce Kurban bayramlarında, bayramın birinci günü, kesilen kurban payları camiye getirilir ve orada pişirilerek tüm köy halkı ile birlikte yenirdi. Böylelikle hem kurban kesmeye maddi gücü yetmeyen ailelerle kurban payları paylaşılmış hem de bir araya gelinmiş olunurdu. Bu gelenek asimilasyon döneminde camiler kapatıldıktan sonra da türlü taktiklerle devam ettirilmişir.

“Kurban kesiliyodu. Köyde diyelim 250 aile vardı heralde köyümüzde. Bir aile kesemesin, iki aile mesela o imkânı olmayan kesemeyen insanlara. O akşam Kurban’ın birinci günü herkes alır birer pay ya da kurbanın bi tarafını köyde. Camiye...” Nazife, 58 yaş

Asimilasyon döneminden önce Bulgaristan halk, tüm dini inanışlara saygı duymaktaydı ve dini bayramlar, inanç farklılığı gözetmeksizin bir arada kutlanmaktaydı. Emel’nin anlatısına göre o dönemlerde Bulgar komşuları onlara pay edilen kurban etlerini kabul eder ve kendi dini bayramlarında Emel’in ailesine yumurta getirirlerdi. Benzer şekilde Nazife, Bulgar komşularına arife günlerinde lokma (kolaç,

pişi) ikram ettiklerini, komşularının da kendi bayramlarında Nazife'lere boyanmış yumurta getirdiklerini anlatmaktadır:

“Komşu ilişkilerimiz çok iyiydi. Onlar Kurban'da bizim götürdüğümüz kurban payını kabul eder Allah kabul etsin diyerek direkt Allah olarak hitap ederdi, onların Paskalya şeyinde onlar bize kurabiye getirir yumurta getirir. Yani kimse kimseye saygısızlık yapmadı.” Emel, 59 yaş

“Onlar yumurta boyardı bize getirirdi, biz lokma yapardık onlara lokma götürüldük.” Nazife, 58 yaş

Pakize, asimilasyon döneminden önce, her Cuma, yaşlıların ve Ramazan bayramlarında kadın-erkek herkesin birlikte toplanıp camiye ibadet etmeye gittiklerini anlatmaktadır. Köylerinde bulunan cami, köy kilisesinin hemen yanında konumlandır:

“Önceden cuma günlerde camilere gidilirdi. Yaşlıla(r) gidiyordu. Vardı köyümüzde bak Türk camisi ayrıydı, Bulgar'ın kilisesi ayrıydı. Ama adçılıktan sonra isimler değiştirdi kapadıla(r)... Ramazanlarda toplanıp gidilermiş karı erkek hepsi beraber namaz kılmaya.” Pakize, 70 yaş

4.1.3 Çalışma hayatı

Herkes eşit: Maria da aynı, Emel de!

Emel, Bulgaristan'da yaşadığı dönemde halkın ekonomik gücüne, eğitim seviyesine, kökenine göre ayrışmadığını, herkesin iç içe, birlikte yaşadığını anlatmaktadır. Türkiye'de gördüğü sosyo-ekonomik ayrımın Bulgaristan'da bulunmadığını iddia etmektedir. Çünkü orada *her şey devlete aittir*:

“Bütün her şey devletindi zaten. Orda özel diye bi söz konusu olan hiçbi şey yoktu. Herkesin maaşı eşit, çalıştığı yerler aynı. Arkadaşın, herkes eşit. Hani ben Emel'im. Benim yanımda çalışan Maria'da aynı, Emel de aynı. Hak olarak aynı yani. Kesinlikle bi ayrım yok. Emel'e nasıl davranılıyorsa Maria'ya da aynı davranılıyo. İvanka'ya da aynı davranılıyo. Orda zengin-fakir yok. Komünizm. Yani bi öğretmenlen dahi, bi öğretmen senin komşun dahi olsa ki bunlardan vardı, müdür vardı bizim o şeyde Bulgarlar vardı bizim sokağımızda. Onlar da aynıydı. Hani ben müdürüm deyip de kendini gökyüzünde görmüyodu. Ben doktorum deyip de kendini kesinlikle ayırım yapmıyodu. Bugün burdaki, ben Türkiye'de gördüğüm zenginler belli semtlerdedir. Orda öyle bişey yok. Yoktu. Ki hala daha yok. Herkes iç içe yaşıyo.” Emel, 59 yaş

Çalışcan, boş yok!

Anlatıcıların ifadelerine göre, Bulgaristan'da yaşadıkları dönemde bir işte çalışmak, devlet tarafından kontrol altına alınmış bir zorunluluktur. Kişi eğer doğum ya da hastalık nedenli bir izinde değilse çalışmak zorundadır. Çalışmak devlet tarafından

desteklenmiş, çalışabilmeleri adına kişilere gerekli yardımlar devlet tarafından sağlanmıştır. Ekin işi yapacak kimselere tarlaları tahsis edilmiş, kişiler mesleki yeteneklerine uygun iş kollarına yerleştirilmiştir. Çocuklu ailelerin çalışabilmeleri adına kreşler açılmıştır. Böylelikle anne, çocuğunu işe giderken kreşe bırakabilmiş ve çalışmasının önünde bir engel kalmamıştır:

“Bulgaristan'da şöyle de bir zorunluluk vardı: Eğer ki doğum izninde ya da hastalık izninde değilsen, tabi sosyalist rejimden bahsediyoruz, herkes çalışmak zorunda. Şimdi benim annem de çalıştığı için ben iki yaşındayken kreş gibi bir yere, hani anaokulu da değil, öyle bir yere başlamıştım. Daha sonra anaokuluna da gittim. Tabi orda bakım problem olmuyor. Anne işe giderken çocuğu bırakıyo, işten çıkınca çocuğu alıyo evine gidiyo.” Remziye, 52 yaş

“Doğumdan iki sene boyunca devlet sana maaş ödüyo çocuğune bakman için. İki sene sonrasında da çocuğunu en yakın kreşe kaydetme hakkı veriyö sana. Ha vardiyalı çalışan anne-babalar çocuklarını haftalık kreşlere gönderiyodu. Ama bizim sadece sabah sekiz akşam beş çalıştığımızdan dolayı hani normal günlük sabah 8'de bırakıp akşam 5'te aldığımız günlük kreşler vardı. Bunlar da her semtin kendi kreşi vardı.” Emel, 59 yaş

Boşta kalma ihtimaline karşı, lise çağındaki gençlerin de takip edildiği bilgisini paylaşan Gülfiliz, boşta olma ihtimali olan kişilere devletin seçenek sunduğunu anlatmaktadır:

“Mesela şimdi ortaokulu bitir. Liseye devam etcen mi etmicen mi? Muhtar seni takip ediyö. Okuyon mu okumuyon mu? Mesela sonra liseler mecburi oldu hani belirli bi dönemden sonra. Liseyi bitirmiş misin sen? Boşta kalamazsın. Ya köydeysen sana plan veriyö. Tütün çalışcaksan kaç dekar sana veriyö. Ya çalışcan ya boş durmaya hakkın yok. Çalışcan, boş yok. Ya okucan ya çalışcan. Zorunluluk bu... Doğum yapanlara bir sene o dönemlerde, tamam, o zaman vermiyo sana. Çocuğun var. İkinci sene çalışcan, tütün çalışcan. Mecbursun yani. Ya şehre gitcen bi fabrikada çalışcan ya bi yerde kayıtlı sigortan olacak. Mecburi. Eğer hasta değilsen, normalsen, emekli değilsen çalışcan. Hiç şansın yok yani. Sana iş buluyo. İş yok diye de bi şey yok.” Gülfiliz, 57 yaş

Yarısı bize yarısı devlete!

Ayşen, Bulgaristan'da tütün işinde çalıştığını anlatmaktadır. O günün çalışma usullerine göre devlet, tütün ekilecek tarlayı, çalışacak kişiye temin etmekte ve bu işten kazanılan gelirin %50'sini kendine ayırmaktaydı.

“Çalıştığımız şeyleri anlatayım. Yarı yarıya çalışıyoduk. Yarısı bize yarısı devlete. Öyle çalışıyoduk. Tütün mesela. Tütün çalışıyoduk. Tütünlen diyelim ki bir ton tütün çıkarttın. Bir ton tütünden aldığın para da 500 leva diyem sana. 500 levanın yarısı devlete kalıyodu, yarısı bize. Öyle çalıştık.” Ayşen, 57 yaş

Anlatıcılara göre, çocuklar da okuldan eve döndükleri zaman Bulgaristan’da çalışma hayatına dahil olmaktadır. Ailesi tarlada çalışan, hayvancılık ile uğraşan Nazife ile Atiye, okul çıkışlarında ailelerinin yanına, çalışmaya gittiklerini aktarmaktadır:

“Sonra ilkokula başladığımızda yarım gün okuyoduk köyde. Hayvancılık vardı çok koyun, kuzu. Öyle peşinden giderdik. Tütün çok vardı köylerde. Tütüne çalıştık.” Nazife, 58 yaş

“...köy hayatı köyde. Tütün topluyorsun yazın. Tütün diziyorsun yazın böyle geçiyor. Hayvanlarla uğraşıyorsun, eve ailene yardımcı oluyorsun, boş zamanlarında oyun oynuyorsun. Oyun oynamaya zaman kalırsa kalıyor (Güldü.). Kalmazsa yani yatıp kalkıyon. Yine işin peşindesin...” Atiye, 56 yaş

4.2. Asimilasyon Zamanı: Taktikler

Fark edildiği üzere asimilasyon sürecine değin anlatıcıların anlatıları, ülkedeki yaşamlarını ve ülke halkını olumlar örnekler içermektedir. Olumlamayı kesintiye uğratansa, asimilasyonu fark edilir hale getiren isim değişikliğinin başladığı 1984 yılıdır. Fark edilebilirlik, aynı zamanda sessizle doğasında asimilasyonun da işleyişini kırmıştır. Zira anlatıcılara göre, hali hazırda süren ve fark edilmeyen bir asimilasyon zaten Türkleri sarmalamaktaydı.

Doğasında Asimilasyon

Görüşmelerde nesiller arası inceleme yapıldığında, hali hazırda bir asimilasyon sürecinin doğasında meydana gelmeye başlamış olduğu görülmektedir. Anlatılar esas alındığında görülmektedir ki; bir üst nesil dinine bağlı, geleneksel giyinmekte ve yalnızca Türkçe konuşmaktadır. Anlatıcılar ise bu nesle nazaran daha az dinine bağlı, hem Türkçe hem Bulgarca konuşmakta ve modern giyinmektedir. Alt nesil ise Bulgar hükümetinin uygun gördüğü yaşam stiline bir adım daha yakın, yalnızca Bulgarca konuşan, dini öğretilerden uzak, ibadet etmeyi bilmeyen ve modern giyinen bir nesildir (Şekil 4.2).

Üst Nesil	Anlatıcılar	Alt nesil
•Namaz kılp ibadet ediyor •Yalnızca Türkçe biliyor •Geleneksel (şalvar) giyiniyor	•Namaz kılmayı bilmiyor •Hem Türkçe hem Bulgarca biliyor •Modern giyiniyor	•Namaz kılmayı bilmiyor •Yalnızca Bulgarca biliyor •Modern giyiniyor

Şekil 4.1 Zöhre, Kadriye, Emel, Atiye, Remziye, Nazife, Ayşen ve Nevil’in anlatılarından yola çıkarak hazırlanan, nesilleri ve yaşam stillerini anlatan bir zihin haritası

Örneğin Zöhre ve Nazife, *yaşlıların yaptıkları ibadetleri bırakmaya başladıklarından* ve ibadet etmeyi bilmediklerinden bahsetmektedir.

“Biz o zaman namaz kılmayı bilmiyoduk. Sonradan öğrendik biz.” Zöhre, 68 yaş

“...annem beş vakit namazını bırakmayan bi insan. Saklı hep namazını kıldılar. Yaşlılar yaptı hep gene. Oruçlarını hep tuttular. Ha çocukkan biz, Ramazan'ı falan gençler yavaş yavaş bırakmaya başladık biliyo musun? Çünkü Bulgarların arasında okuyosun, e zaten oruç tutamıyosun arasında. Zaten seni bi yargılıyolar böyle. Arada dalga geçerlerdi bizimle.” Nazife, 58 yaş

Doğalında asimilasyonun bir örneği de, nesiller arası Bulgarca dil bilmedeki farklılıkta gözlenir. Henüz isim değişikliği politikasının uygulanmadığı ve Türkçe'nin yasaklanmadığı zamanlarda üst neslin hiç Bulgarca bilmediği, ancak yeni gelen nesillerle Bulgarca'nın öğrenilmeye başlandığı ve hatta kimi durumda Türkçe'den ziyade Bulgarca'nın tercih edilir hale geldiği, bu çalışmanın araştırma topluluğu içinde dahi deneyimleyenlerden anlaşılır:

“Anam, bubam benim hiç Bulgarca bilmezdi...Çocukla(r) Bulgarca okuyo tabi. Türkçe yok. Türkçe gonuşturmaz oldula(r).” Kadriye, 61 yaş

“Çocuklar Türkçe'yi unuttular mesela Bulgarca konuşuyodular hep.” Emel, 59 yaş

“E tamam, biz orda Bulgaristan'da Bulgarca okuduk, Türkçe zaten okumuyoduk amma yaşlılarımız... Hiç Bulgarca'nın B'sini bilmeyenler var.” Ayşen, 57 yaş

Bu durama ek olarak, Türk ailelerinde ve bilhassa da evlerde Bulgarca'nın konuşulmaya başlandığı buna karşın Türkçenin çocuklarına öğretilmesinden kaçınıldığı görülür:

“Bulgarların arasında duranlar çocuklarına Türkçe bilem öğretmiyolardı yani artık. Yavaş yavaş öz kendileri de başlamıştı yani Bulgar şey yapmaya.” Atiye, 56 yaş

“...Geldiğimiz sene (Türkiye'ye) biz Türkçe kurslarına gönderdik Seher (Anlatıcının kızı. Alt nesil şeklinde tanımlanan yaş grubuna dahil edilebilir.)'i. Hiç Türkçe bilmiyordu. Bulgarca konuşuyodu. Orda kreşte Bulgarca. Evde kendi aramızda bile Bulgarca konuşuyoduk be kızım yani... Ondan sonraya Hikmet de dedi, bundan sonra Bulgarca konuşmak yok.” Zöhre, 68 yaş

Gülfiliz, bu süreçte kendisi ve yaşlılarından daha çok yaşlı kesimin etkilendiğini iddia etmektedir. Gülfiliz'in bu iddiası, belki de genç neslin hali hazırda, doğalında bir asimilasyonun işleyişine kapıldıkları için asimilasyon sürecinden yaşlı kesime nazaran daha az etkilendikleri düşüncesini akıllara getirmektedir.

“Yaşlılarımız bizden daha çok etkilenmişti mesela.”

Remziye diğer anlatıcılardan farklı olarak, bu bölümde “alt nesil”(55 yaşını henüz doldurmamış) şeklinde tanımlanan yaş grubuna dahildir. Remziye’nin anlatısı diğer anlatıcılar ile karşılaştırıldığında nesiller arası farklılık belirgin şekilde anlaşılabilir. Remziye, ilkokul ve lise öğrenimini Bulgaristan’da tamamlamış, bu süreçte okuduğu okullarda Türkçe ve din bilgisi dersi görmemiştir. Türkiye’ye geldiğinde Türkçe bilmediğini, ancak küçük bir çocuğunki kadar kelime dağarcığına sahip olduğunu ifade etmektedir:

“Ama Türkiye’ye geldiğim zaman Türkçe bilmiyodum. Çok böyle 5-6 yaşında bi çocuğun kelime dağarcığına sahiptim ve bana söylenen her şeyi de anlamıyodum şiveden dolayı...”

Aile bireylerini ibadet ederken gördüğünde anlam veremediğini aktaran Remziye, bu durumu yine kendi çıkarımlarına dayanarak ulaştığı bir sonuç olan devletin uygun gördüğü ateizm temelli eğitim sistemiyle bağdaştırmaktadır:

“Bi de şimdi, annanem hani bi takım böyle dini ibadet yapıyo. Sonuçta namaz kılıyo, Kur'an okuyo. Mesela anlam veremiyodum yani. Ben Darwin Teorisi'ne inanıyodum. "Ne kadar saçma bi şey. " Nasıl anlatsam ki? "Ananem saçma bi şey yapıyo ya da dedem." böyle düşünüyodum. Ama tabi yaşlarına hürmeten çok saygı duyuyodum kendisine de. "Saçma bi şey yapıyorlar. Eğer bilseler ne kadar saçma olduğunu... İnanırları şey çok saçma." Yani o kafadaydım... Din eğitimi yoktu okullarda... Devlet politikası böyle. Belki içlerinde, yöneticilerde kendileri, mesela kanunu koyanlar bile belki içinde yüreğinde belki bi tanrısı vardır, inanıyodur ama yani devlet politikası ateizm üzerineydi. Dolayısıyla okullarda din eğitimi yok. Hatta hani filan filan ülkelerde böyle böyle dinler var, o insanlar böyle ibadet ediyö bile denmezdi. Biz hiç bilmezdi yani.”

Remziye’nin giyim tarzı da, büyüklerimiz/Türk kadını şeklinde ifade ettiği üst nesillerden farklı olarak başörtüsü, şalvar ve pantolon ile şekillenmiş değildir, genelde tayt ve tişört giymeyi tercih etmektedir. Benzer bir duruma Emel ve Nevil’in anlatısında da rastlanmaktadır.

“Ben çoğunlukla kotla, pantolonla gezerdim...” Emel, 59 yaş

“(Şalvarı)Annelerimiz giyyodu sadece. Normalde biz böyle eşofman tarzı pantolon o tarz şeyler giyyoduk.” Nevil, 54 yaş

Benzer şekilde Nazife, henüz kendisi çocukken asimilasyona zemin hazırlandığından ancak Türk halkının bilinçli olmadığından bahsetmektedir. Nazife, daha isim değişikliği politikası uygulamaya konmadan önce ilkokulda “*Ben Bulgar çocuğuyum*” isimli şiiri okumuş ve ailesinin de içinde bulunduğu bir topluluk tarafından alkışlanmıştır.

“Ozman zemini hazırlamışlar da.. Biz anlamadık. Ben birinci sınıftaykana şiir okuyoduk. Şindi, düşünsene sen ben ozman 7 yaşındayım. Bi tane şiir var "Ben Bulgar çocuğuyım" diye. Biz o şiiri okuyoduk. Demek ki ozman başlamışlar ama biz bilinçli dildik. Ben hatırlıyorum. Ben çıktım Bulgar çocuğuyum diye o şiiri bağıra bağıra okudum. Demek kii.. Şindi düşünüyorum onun ne anlama geldiğini ama ne bilem ben? Ben Bulgar çocuğuyum diye bana şiir okuttu Bulgarca. Çıktım okudum. Bizim annemler de mi bu kadar cahilmiş? Hepsi kalktılar alkışladılar (Alkışladı).” Nazife, 58 yaş

Yine Nazife, daha Türkçe konuşmanın yasaklanmasından önce annesi ile gittikleri hastanede, Türkçe konuşarak hizmet alamayıp “*madem bu ülkede yaşıyo öğrenecek Bulgarca’yı*” gibi söylemlerle annesinin Bulgarca öğrenmeye zorlandığına şahit olmuştur.

“Ha bi de lise sondaydım annem çok hasta oldu. Annemi Haskova’ya doktora polikliniğe götürdüm. Annem kendini ifade edemiyodu. Bulgarca hiç bilmiyodu annem. Götürdüm annemi doktora. Neyse, annem tarif etti buram ağrıyo diye. Ben de doktora söyledim annemin burası burası ağrıyo diye. Çık dışarı dedi bana. Sana mı soruyom dedi. Madem bu ülkede yaşıyo öğrenecek Bulgarca’yı dedi. Hiç bakmadan çıktık. Annem ağlayarak.. Gittik köye.” Nazife, 58 yaş

Tüm bunlar, yukarıda değinildiği gibi farkındalığı perçinleyen anlar, uygulamalardı ve böylesi bir fark ediş, yaş-cinsiyet gözetmeden Türkleri etkisi altına almaya başlamıştı.

4.2.1 İlk işaretler...

Yaşlılarımız biliyordu: Bizim de sonumuz böyle olacak...

Gülfiliz’in anlatısına göre, genç nesil durumu tam idrak edememiş olsa da yaşlılar, tecrübelerine dayanarak diğer azınlıklara yapılp edilenlerin günü geldiğinde Türklere de yapılacağını sezmişler, dillendirmişlerdir.

Gülfiliz’in dedesi Pomakların isimlerinin değiştirilmesinden hemen sonra öngörülerini aile üyelerine aktarmış, ölmeden önce vasiyet etmiş, ölümünden sonra mezar taşının üzerine Türkçe bir ibare yazılmamasını tembihlemiştir. Gülfiliz’in teyzesi ve eşi, bu öngörüler doğrultusunda 1978 yılında Türkiye’ye göç etmişlerdir:

“...78’de göç ettiler... Teyzemin kocası mesela eniştem, onlar çalıştığı yerde denk gelmiş. O zaman eniştem işi bırakmış eve gelmiş. Sonra demişler ki size değil. Tam da yılını bilmiyorum ama. Onlara o zaman öyle bi baskı yapılmış Pomaklara. Dedem dedi, anlatıyo şindi eniştem de böyle böyle oldu diyo. Dedem de dedi, bak dedi bizim de sonumuz böyle olcak dedi. Yani tahmin ediyodu. Bizim yaşlılarımız çok bilgiliydi biliyo musun?.. Derdi, ‘Ben ölürsem’, daha o zaman asimilasyon başlamadı bak 84’ün Mart’ında, ‘mezar taşımı Türkçe yazdırmayın’ dedi.

Biz de neden diyoruz neden diyoruz. Neden dede dedik! Herkesin var da neden senin olmasın? Hani bize masraf olacak diye mi? Şimdi biz biraz şeyiz ya, babam da yok ya. ‘Hayır, kızım dedi. Sizin başınıza bela olmasın’ dedi.” Gülfiliz, 57 yaş

İnkâr, “Aklımızın ucuna gelmedi”, Yok öyle! O Pomak işi!

Anlaşıldığı üzere, isim değişikliği ilk kez ve sadece Türklere uygulanmamıştır. Öncesinde Pomak ve Çingenele uygulananmıştır ve Türkler, bu durumdan haberdardır. Buna rağmen yaşanan süreci bir tehlike olarak algılamamış, Pomakların soyunun Bulgarlarla karıştığı ancak kendi soylarının “temiz” olduğu iddiası gibi türlü açıklamalarla kendilerini uygulamakta olan politikaya layık görmemişlerdir:

“Duyumlar vardı ama hiç bi zaman buna inanmadık. Çünkü biz kendimiz Türk olduğumuzu biliyoruz. Yani bi Pomak, Bi Çingene gibi hani ben, benim işte sülalemde şu vardır diyebileceğim hiç kimse yoktu. Hani bundan dolayı hani bize de ucu dokunur mu diye hiç aklımızın ucuna gelmiyordu... Tamam, bu Pomaklara yapıldı, bu Çingenele yapıldı. Ama Türklere böyle bişey beklenmiyordu çünkü yaşayan Türk halkı orda çok fazlaydı... Biz şahit olduk. Atıyorum düne gelene kadar Ahmet dediğin kişi Angel oluyo Asen oluyo. Öyle. Hani orda olduktan sonra onların da bi isim değişikliğine uğradığına şahit oluyosun. Ki biz bunu, onlar önce yapıldı onlara, hani biz Türk’üz dedik. Bize yapmazlar bunu. Sizin dedik illa kütüğünüzde vardır bi karışıklık ki size yapıldı bu. Ama biz kendi kütüğümüzde böyle bişey olmadığını bildiğimiz için hani o kadar çok kendimizden emindik ki bu bize yapılmıca.” Emel, 59 yaş

Anlatıcıların kendilerini uygulamaya layık görmemesinin bir diğer sebebi ise Türk sayısının çok fazla olduğu, Türklerin Bulgarların pis işlerini yaptığı ve çok çalışkan olduğu iddialarıdır:

“... Biz zannettik ki, sade Pomakları değiştiriyolar diye böyle rahat oturduk... Çünkü ozmanda öyle bi söylenti vardı ki Çingenelerle Pomakları değiştireceklermiş dediler. Hiç Türklerin adı geçmezdi. Çünkü Bulgaristan’ı kalkanıran Türkler. En kirli işleri yapan Türkler... Çok çalışkan oldukları için. En sonunda Türklere de geldi işte sıra. Öyle zannettik biz başta. Pomaklarla Çingeneleri değiştiren bizi hiç değiştirmicek zannettik.” Nazife, 58 yaş

Zaman gelip aynı politika Türk halkına da uygulanmaya başlandığı duyulduğunda ise uygulamayı inkâr etmiş, gerçek dışı bulmuşlardır:

“...hatta ve hatta adamla nerdeyse kavga etcektim. "Nası? Yok öyle! O Pomakların işi! Pomaklara yapıyolar onları, bizim Kırçalililere yapmıyolar." falan diye kavga etcektim adamla.” Zöhre, 68 yaş

Bu çocuk nasıl Türk olabilir? İşte Slovak ırkının bir örneği!

Yaşanan sürecin dayanak noktası ise Remziye'nin çocukluğunda deneyimlediği anla ilgili aklında kalanları örneklendirdiği cümlelerinde gizlidir. Remziye isimli anlatıcı, isim değişikliği uygulamasından birkaç sene öncesinde okumakta olduğu okulda belirli aralıklarla konferansların düzenlendiğini aktarmaktadır. Konferanslarda Türk çocuklarına bir tarih dersi veriliyormuşçasına Türk halkının geçmişi anlatılmaktadır. Konferansta konuşma yapan görevlilerin iddialarına göre Türk halkı, zamanında Osmanlı devletinin zorla Müslümanlaştırdığı Slovak ırkından başkaları değildir. Bu iddiaların en büyük kanıtı ise Türk oldukları iddia edilen mavi gözlü, beyaz tenli çocuklardır. Remziye, gerçekleşen her konferansta konuşmacılar değişse dahi hemen hemen her defasında kendisinin (sarışın ve mavi gözlü olması nedeniyle) örnek olarak seçildiğini ve Slovak ırkının bir örneği olarak topluluğa gösterildiğini anlatmaktadır:

“Şimdi bu isim değişikliğinden 2-3 sene önce diyelim. Ben 10 yaşında falan olayım o zaman. Böyle konferans gibi bir şey düzenleniyö mesela... Dışardan böyle konuşmacılar gelirdi. Konuşmacılar sürekli Osmanlı zamanında, Osmanlı işte hani kellelerini alarak, korkutarak hep hani Bulgarları zoraki Müslümanlaştırmış. O yüzden de hani biz şu anda Bulgaristan'da yaşayıp da ben Türk'üm diyen herkes aslında Osmanlı tarafından zorla Müslümanlaştırılmış insanlar. Bize tarih bu şekilde anlatılıyordu. Genellikle de (gülümsedi) şimdi ben hani beyaz, bizim çocuklarımız, ben de öyleyim. İşte beyaz tenli böyle renkli gözlü. O konuşmacı hani (gülümsedi) hemen hemen her seferinde, çeşit çeşit konuşmacılar geliyordu ama her seferinde işte 3-4 tane örnek için çocuk çıkarırlar, o çocuklardan biri de mutlaka ben olurum (gülümsedi). İşte Slovak ırkını örnek olarak bizi gösterirlerdi. İşte Slovak ırkının bir örneği, bu çocuk Türk olamaz” Çünkü Türkler esmer, karga burunlu, siyah ya da kahverengi gözlü, siyah saçlı... Bu çocuk nasıl Türk olabilir? Bu çocuk Slav ırkından. Ama bunun atalarını, dedelerini işte büyüklerini Osmanlı geldiğinde zoraki Müslümanlaştırmış. Ama bunlar hani, bu çocuklar tarihi yanlış biliyo... Göya çocukları etkilicek ya hani tarih anlatıyo kendince.” Remziye, 52 yaş

Remziye'nin aktardığı konferans yoluyla çocuklara aşılacak istenen öğretinin bir benzeri, Nazife'nin anlatısında çocuklara izletilen sinemalar aracılığıyla sağlanıyordu. Nazife, kendisi henüz çok küçükken okul tarafından sinemaya götürüldüğünü ve burada kendilerine Bulgarların geçmişte isimlerinin zorla Türk isimleriyle değiştirildiğine dair bir film izletildiğini hatırlamaktadır:

“Bi tane sinemaya göturdüler bizi çok küçüktüm ben. Türkler Bulgarları buraya kadar gömmüşler toprağın altına... Türkler kesmişler Bulgarları, adlarını değiştirmişler, Türkler bunu yapmış. Tarihi kendilerine göre yazmışlar.” Nazife, 58 yaş

Bu öğrenci Muhammed yanlısıdır!

Yine sürecin dinamiklerini daha da görünür hale getiren bir diğer olay da anlatıcı Remziye'nin hafızasındadır. Ona liseden mezun olurken mezun olduğu okulu tarafından üniversite kaydında referans olarak kullanabileceği iki adet tavsiye mektubu verilmiştir. Bu mektubunun içerisinde öğrencinin bu zamana dek elde ettiği başarılar, öğrenim gördüğü okullarda bıraktığı izlenim, sosyal davranışları ve disiplin geçmişi yer almaktadır. Remziye, bu tavsiye mektuplarından birini, kendisiyle ilgili ne anlatıldığını öğrenmek maksadıyla üniversite öğrenimine başladıktan sonra açar ve mektupta, "Bu öğrenci Muhammed yanlısıdır!" anlamına gelen bir cümlemin yer aldığını görür. Remziye, bu cümleyi okuduktan sonra çocukluğundan bu yana kendisine öğretilen ve zaman zaman kimliğini sorgulamasına neden olan Türklerin, Osmanlı'nın Müslümanlaştırdığı Bulgarlar olduğu öğretisinin doğru olmadığını anlar ve şüphe uyandırmayacak şekilde bir Türk olduğu kanaatine varır. Çünkü Remziye'ye göre, hakikatte bu öğreti doğru olmuş olsaydı, kendisine verilen tavsiye mektubunda bu ibare yer bulmazdı.

"Devlet diplomamızı bize takdim ederken törenle iki tane tavsiye mektubu veriyö. Böyle mühürlü zarflar. İki tane üniversiteye başvurma hakkın var... Ben Rusya'daki okula başladığımda ben o tavsiye mektubunun mühürünü kırdım ve okudum. Tavsiye mektubunda senin öğrenci özgeçmişin olması gerekiyo çünkü okulun, yani ilkökul, ortaokul ve lisedeki başarıların, disipline işte hani tutumun diyeyim. Hani senin sosyal kimliğin... Çok merak ettim benim için öğretmenlerim ne yazmış?... Son cümleyi söylüyorum. "Bu öğrenci Muhammed yanlısıdır." yazıyodu..."Bu öğrenci Muhammed yanlısıdır." ne demek? Sen benim adımı değiştirdin, camileri kapattın, sen benim dinimi bile bana öğretmedin. Beni bi ateist olarak yetiştirdin. Ama ben liseden mezun olduğum zaman "bu öğrenci Muhammed yanlısıdır" diyosun. Bu kesinle dinle alakalı değil. Bu kesinlikle ırkla alakalı ve ırkçılıkla alakalı... Ben o Muhammed yanlısı cümlesini okuduğum anda, 'ben gerçekten Türküm, bana bu zamana kadar söylenen her şey yalan (vurguladı), işte sizin Osmanlı'nız zorla Türkleştirdi, zorla şöyle, zorla böyle' bunların hepsinin yalan olduğunu anladım. Çünkü bu yalan olmamış olsaydı (gülümsedi) resmi bi belgede, "Muhammed yanlısı bu çocuk" yazmazdı. Yani aslında onlar kendi yalanlarını ifşa etmiş oldular." Remziye, 52 yaş

Önce kalabalık aileler

Anlatılarda, yaşanmakta olan sürecin fark edilişi iki temel olay üzerinden anlatılır. Biri kalabalık ailelerden başlamak kaydıyla sürece dahil edildiklerini görmeleri, bir diğeri köylerinde yaşamaya başlanan köpek ölümleridir. Kadriye de bu iddiayı dillendirir, isim değişikliği politikasının öncelikle geniş ailelerden başladığını anlatır:

“...en çok şey olanların nüfusu olanları mesela beş çocuk olanları, ta(daha) sülale ana buba kalabalık olanlara gittiler en birinci. Bi gidiyosun duyuyosun, bi köye gitmişle(r), adını değiştirmişler. Onlar çok kişi mesela galabalık(kalabalık) ya on on beş tanesi. Birinci ona gidiyola(r), çokluklara. Hep çok insanlara gittiler, değiştirdiler hep. Evvel hep duyuyosun.”
Kadriye, 61 yaş

İlk İşaret: Sonu iyi değil!

Türkler isim değişikliği politikasına kendilerini layık görmeyip durumu inkâr etseler de Gülfiliz’in anlatımına göre, o dönemlerde yolunda gitmeyen bir şeyler mevcuttu. Gülfiliz, sürecin yaklaşmakta olduğunu, alışılanın dışında şeylerin yaşanacağını, köylerinde bulunan tüm köpeklerin devlet tarafından yok edildiğinde anladıklarını ifade etmektedir. Gülfiliz’e göre bu uygulanmanın sebebi olası bir ayaklanma durumunda köy halkını daha savunmasız bırakmaktır:

“Asimilasyon girmeden ilk işaret bizim için şuydu: Köyde yaşayan köpekleri (duraksadı), hepsini yok ettiler. Yani ilaçlan, iğneylen hepsini öldürdüler. Nedeni kalkışma şeyinde... Köpekler sahibini korur ya. [...] Dediler bu bi işaret! Yani yaşlılar az çok anlıyo, biliyo sonu iyi değil. Sonra başladılar işte yavaş yavaş... Yani bu zihniyet kalkışılmasın (ayaklanma olmasın).”

Gülfiliz’in anlatısında köpeklerin devlet tarafından ele geçirilme gerekçesi de dikkat çekidir:

“Evet, neymiş?.. İşte doktor, sağlıkçı oluyo ya köylerde? Neymiş, bi salgın varmış. İnsanların sağlığının korunması içinmiş. Öyle bi neden atıldı. Bütün köpekler kaçırılan kaçırıldı, bağlı olanların hepsini böyle...(cümleye devam edemedi)” Gülfiliz, 57 yaş

Öncesinde alınan haber

İsim değişikliği politikası, anlatılardan da anlaşıldığı üzere, zamanlaması ve bölgesel uygulanışı açısından farklılık göstermektedir. Zira isim değişikliği ülke genelinde eş zamanlı olarak başlamamış, bölgesel olarak ve belli bir sürece yayılarak uygulamaya konmuştur. Bu durum Türklerin bölgeler arası haberleşebilmesine olanak tanımış, kadınlar arasında dedikodu ve söylentiler yayılmış, bir köyden bir köye gelmekte olanın haberi öncesinde uçuşmuştur:

“Önce bizim tarafa gelmeden önce Kırcaali tarafında başlamıştı. Başlamış, benim haberim yoktu ama o şeyden. Bi vatandaş geldi, ben o zaman şeyde çalışıyodum. Pastanede çalışıyodum. Geldi, (iç çekti) dedi, sizin dedi Kırcaali’den dedi isimler değişiyomuş. Çünkü benim kökenim Kırcaali’de. Babam benim Kırcaalili, annem babam Kırcaali’de. Ondan sonraya, orda dedi isimleri değiştiriyomuşlar dedi.” Zöhre, 68 yaş

“Bunları hep komşula(r)dan, birbirimizden duyuyoruz hep. Biz köyde çalıştığımız içi(n) bi yere gitmiyoz ki. Hep biribirinden. Birisi gidiyo gezmeye, geliyor böyle böyle diyola(r) diye. Ooo.. Ondan bundan duyuyoz... Bi gidiyosun duyuyosun, bi köye gitmişle(r), adını değiştirmişle(r)... Evvel hep duyuyosun. Ah bee, bunları değiştirmişle(r)!” Kadriye, 61 yaş

Haberin yayılmasında sadece kadınlar değil, bazı örneklerde Bulgar halktan kişilerin etkili olduğu da aktarılmaktadır. Buna göre, isim değişikliği politikası uygulamaya konmadan bir yıl önce, Emel’nin evine gelen televizyon tamircisi bu politikanın gerçekleşeceğinin haberini vermiştir. Tamircinin getirdiği habere göre çok yakında isimler değişecek, herkes bir Bulgar ismi taşıyacaktır. Bu haber üzerine Emel sinirlenmiş, tamirciye evini terk etmesini söylemiştir:

“83 yılındaydı. Bir tane Bulgar tamirci gelmişti bize televizyon tamiri yapmaya. O demişti bize... Duvarda bizim üç kız kardeşin resmi vardı. İşte üç kardeş misiniz diye sorunca evet cevabı verdim. İsmi ne senin diye sordu bana. Emel dedim. Ha, muhtemelen çok yakın yüksek derecede bildikleri, tanıdıkları vardı. Ki bu asimilasyonun olacağını bilen insanlardı bu insanlar. Bi zaman gelecek senin adın Emel değil işte bi Bulgar adı olacak senin adın dedikten sonra ben zaten çılgına döndüm. Emili olabilir dedi zaten direkt bana o. Senin adın Emel değil de Emili olacak dedi. Ondan sonra sen pılını pırtını topla, bizim evimizden defol git dedim ben ona. Ki bu, hiç bizim asimilasyon olacağından dahil hiçbir bilgimiz yoktu o zamanlar...” Emel, 59 yaş

İsim değişikliğinin haberi gibi, göçün de haberi Bulgarlardan anlatıcılara ulaşır. Gülfiliz, sürece az bir zaman kala eve gelen inşaat ustasının yaşananları önceden haber ettiğini aktarmaktadır. Gelen habere göre çok yakında bir kanun çıkacak ve yollar açılacaktır. İsteyen gidecek, isteyen Bulgaristan’da kalacaktır. Bu haberi, deyim yerindeyse dışarı sızdıran kişiler ise yüksek mevkilerde görevlendirilmiş Türklerden başkası değildir.

“...Neyse, tam çatı kapancak ustalar bi gün gelmişler konuşuyolar. Diyolar ki, hani macırlık denirdi bizde: Macırlık olcakmış, göç olcakmış. Biz de şaka yapıyo sanıyoruz, inanmıyoruz tabii ki buna da şindi. Yaa, diyoruz. Açık mı bırakalım evi, kapatmayalım mı diyoruz. Böyle şaka yapıyoruz. Yaa, dedi. Öyle değil bak dedi. Sağlam yerden diyo, derin yerden diyo. Hani güvenilir diyo, onların bi şeyleri var. Bu dedi olacak dedi. Biz bunu öğrendik dedi. Nasıl olacak dedi annem de. Bize anlat dedi. Şöyle olacak kardeşim dedi. Hani kadınlara "kardeşim, kardeşim" böyle hitap ederler saygıdan dolayı. Öyle bi dedi kanun çıkacak ki dedi, yollar açılacak dedi. İsteyen orda durcak dedi, isteyen burda durcak dedi... Bunlar biliniyordu. Çünkü bunlar içerde hani dediğim gibi, Türkler çalışıyordu amma iyi niyetli de var. Hani ekmek için yapıp da bunların olcağını sızdıranlar da vardı. Evet.” Gülfiliz, 57 yaş

Ayşen'in anlatısına göre, olacaklar, kendisi askerdeyken⁴ bir Pomak tarafından haber edilmiştir. Ayşen, askerdeyken bir Pomak genci kendisini beğenmiş ve çıkma teklifi etmiş ancak Ayşen, bu teklifi reddetmiştir. Ayşen'in reddettiği Pomak genci Ayşen'e, kendisini reddetmesinin sebebinin Bulgar adı taşıyor olması olduğunu ancak gün geldiğinde Ayşen'in adının da Anna olacağını haber etmiştir.

“Bulgaristan'da askerlik yaptım. Askerdeyken bi tane bi arkadaş, erkek arkadaşlaran beraberdik böyle, kız veya erkek arkadaşlar. Bi tane çocuk böyle çıkma teklifi etmişti. O çocuk çıkma teklifi ettiğinde ben onu terslemiştim, Pomak. Kadir ve Krasimir. İki ismi vardı. Ben bu çocuğa hayır dedim diye o çocuk bana ne dedi biliyo musun? Ben o günü de hiç unutmuyorum. Bu 83 veya 82 yıllarında olabilir. 8. sınıftan sonra gitmişim askere. Bana o çocuk dedi ki: ‘Senin’ dedi, ‘benimle çıkmak istememenin nedenini ben biliyorum’. Nedenmiş dedim ben. ‘Benim adım Krasimir olduğu için’, dedi. ‘Ama bunu biz istemedik’, dedi. ‘Zamanında ben de. Bak benim iki tane ismim var’, dedi. ‘Kadir’ken Krasimir de koymuşlar bana’, dedi. Ama dedi, hiç unutma benim bu sözümü ki, gerçekten hiç unutmuyorum, ‘bir gün gelecek sen de Ayşen’ken Anna olcaksın’ dedi bana.” Ayşen, 57 yaş

Olası bir baskından kaçmak, Saklanmak

Bölge Türkleri, isim değişikliği sırasının kendilerine geldiğini ancak isim değişikliği için birilerinin gelmekte olduğunu haber aldıklarında anlamışlardır. Örneğin Kadriye, Bulgaristan’da ikamet etmekte olduğu Kırcaali’nin Kuru Köyü’nde, köy halkının olası bir isim değişikliği baskını haberini önceden aldığını aktarır.

“Zaten gonusuluyodu onla(r). Şindi bu akşam gelecekle(r)mış deyince insala(r) duyuyodu...”

Baskınlar genellikle herkesin evde olduğu gece saatlerinde yapılmaktadır. Bu nedenle köy halkı, isimlerinden vazgeçmemek adına uzun bir süre geceleri evlerinde değil, dışarıda gizlenerek uyumuşlardır. Kadriye de iki çocuğuyla birlikte iki gece dışarıda saklanmak durumunda kalmıştır:

“Diyen ya ordan burdan duyuncasıya kada(kadar) insanlar, adları değiştirilmeden önce herkes köylerden dışarlara kaçtı hep. Hep dışarla(r)da uyudula(r) kaç gece. Gece geliyola(r)mış adları değiştirmeye deyince, herkes gece gırlara(kırlara) kaçtı hep gıra kaçtı. Ama baya bi sürdü o bir ay iki ay gada(kadar) bi sürdü. Hep dışarı kaçtı herkes... Biz de yattık. Bütün mahalleli iki gece tepede. Çıktık tepeye orda iki gece yattık. Yerde herkes, battaniyeyle... Kim görece seni o tepede nerde bulcakla? Bayırlık orman bizim orası. Kimseyi zaten bulamazlar orda ne gada arasa.” Kadriye, 61 yaş

⁴ Bulgaristan’da kadınların da belirli bir dönem askerlik yaptığı bilinmektedir.

Nevil'in anlatısında da aynı durum için geçirtilmiş benzer bir davranışa, taktiğe rastlanmaktadır. Nevil, isim değişikliği uygulamasının haberini aldıklarında, uygulamadan kaçabilmek adına kendisinin ve ailesinin geceleri bayır-bahçelerde uyumaya başladıklarını anlatmaktadır. Anlatıcıya, gece ev dışı bir mekânda konaklamanın uygulamadan sakınmak için bir yol olduğunu düşündüren şey, başka köylerden alınan “gece basıyomuş” haberidir. Nevil bu sebeple akşam olduğunda evlerinde yemeklerini yiyip uyuma amaçlı bahçelere saklandıklarını ve sabah olduğunda evlerine geri döndüklerini aktarmaktadır:

“Bu isim değiştirme şeyi geldikten beri işte o bizi baya bi şeyaptı. Bu isimlerimizi değiştireceklermiş deyince biz bu sefer yaptık? Sanki ondan kurtulcaz kendimizce öyle ailelerimiz de öyle işte. Gündüz evimizde duruyoduk ama akşam olunca böyle bayır bahçelerimiz vardı kimi tarlalarımız. Oralara akşam olunca kaçıyoduk yani isimlerimizi değiştirip gece basıyomuş dediler ya bize gece basılmasın diye isimlerimizi vermek istemiyoz diye böyle çok baya bi zaman kaçtık hep. Akşam oldu yemeğimizi yiyip o da yemek yemek de değil o yani şey zordan işte hani şey olmicak kadarı gidiyoduk akşam olunca battaniyelerimizi yorgan döşek alınca işte. Büyüklerimiz tabi dayanıyodu uykusuzluğa ama biz küçük olduğumuz için dayanamıyoduk. Dayanamayanlar battaniye yorgan götürenle orda yatak yapık orda dışarda yatılıyodu yani. Sabah olunca yine evimize geliyoduk.” Nevil , 54 yaş

Beklenmeyen baskın, tepeye kaçış!

Kırcaali'nin Kuru Köyü'nde beklenen baskın, köy halkının tahmin ettiği gibi gece değil bir öğle vakti gerçekleşmiştir. Duruma hazırlıksız yakalanan Kadriye, kayınvalidesinin de desteğiyle isim değişikliğinden kaçmak adına iki çocuğunu da yanına alarak evin arka penceresinden çıkmış, köyün tepesine çıkıp orada yetkililer köyü terk edinceye kadar çocuklarıyla birlikte saklanmıştır:

“Hatta kaynam (kaynanam) dedi, sen git dedi. Gızanların(çocukların) va(r) sen değiştirme, ben ne olursam olayım artık yaşlıyım dedi. Sen git dedi, gocan(kocan) gelince, değiştirme adını dedi, kızmamın sea (sana) dedi. Ben de gittim o zaman, camdan aşağı attım şeye, arka tarafa. Gittim onları aldım iki tane gızanımı... Kar vardı zaten. Belki iki saat durmuşumdur karda. Öyle elimizlen attık, karlarını küredik küredik. Karın üzerinde durduk gızanla(r)lan. Baya bi durduk.”

Çocuklarıyla kaçtığı yerde, köye gelen gideni gözetleyen anlatıcı, iki saatin sonunda köye dönmek durumunda kaldığını aktarmaktadır:

“Ondan sonra gözetledik. Bakam köyde araba var mı, yok mu? Gittiler mi, gitmediler mi? Çıktık sonra ukarı(yukarı) tepeye. Yüksekti bizim. Tepeden baktık araba maraba yok, hepsi gitmişle(r)... O iki saatte diyom ya sana, orda gene hasta olursak napcaz netcez? Beyim yok

yanımda, kimse yok yanımda. Yalnızçana. Allah göstermesin bi gurt(kurt) murt gelse te orda yicek adamı bayırda, şeyin altında, tikenin(dikenin) altında duruyosun kimse yok yanında... Durduk, durduk sessizcene.” Kadriye, 61 yaş

Bize haber vercekler yine kaççaz!

İsim değişikliği uygulamasından sakınmak için geliştirdikleri dışarıda uyuma taktiği, havaların soğumasıyla işlevsiz kalmıştır. Bu sebeple Nevil, köyün yüksek bir noktasına, köye giren çıkanı gözetmesi amacıyla bir erkek kişi yerleştirdiklerini, bu kişinin olası bir baskın durumunda evde kalan anne ve çocuklara haber edeceğini ve böylelikle uygulamadan sakınabileceklerini düşündüğünü anlatmaktadır. Bu durumda, bir taktiğin işlevsiz kalması başka bir taktiğin geliştirilmesine ortam yaratmıştır.

“Böyle bu iki ay mı ni sürdü... Ama bu sefer de artık havalar soğumaya gar yamaya başladı karda istesen de kaçamıyoruz. Nereye kaççan? Garın üstüne oturamazsın yağmurda çamurda kış günü. Bu sefer böyle bi karşı köy yani “Alfakı” diyoduk biz. Karşı köyden ordan böyle o “mevere” askeri arabaları geçince ordan görölüyodu. Yani bu sefer de köyümüzün de böyle şehire süren bi otobüsümüz vardı. O otobüsün içinde soğuk olduğu içiri babalarımız yani sırayla orda gece sabaha kadar pekliyoları o, o kısmı takip ediyoları yani ordan geçtikleri zaman o askeriye arabaları şeyleri bize haber vercekler yine kaççaz yani isimlerimizi değiştirmemek için kaççaz...” Nevil, 54 yaş

Bir köyden bir köye

Ayşen, isim değişikliği politikasının uygulamaya konduğu haberini önce kayınvalidesinin sonrasında da annesinin köyünden almıştır. Politika uygulanmaya başladığında kayınvalidesinin evinden anne ve babasının evine doğru seyahat halinde olan anlatıcı, babasından olanların haberini alınca polislerle karşılaşmamak adına olayların olup bittiği kayınvalidesinin evine geri dönmüştür. Anlatıcı, çok uzun bir süre bu seyahat halini devam ettirerek polislerin uğradığı köylerden, polislerin arkasından dolanarak uygulamadan kaçmıştır. Anlatıcı süreç içerisinde herhangi bir polisle karşılaşmamayı başarmış, saklanmış ve yakalanmamıştır. Ancak seyahati sırasında yaşadığı bir sağlık sorunu nedeniyle hastaneye gitmek zorunda kalmış, polislere orada kendisi teslim olmuştur:

“...annemlerin köyünü, kız köyümü polisler gezmiş. Bütün kimlikleri toplamışlar, pasaportları adları değiştirmek için. Ben babamlara gittiğimde babam bana dedi ki: Kızım burdan polisler geçtiler... Babam sen onlarla karşılaşmanı istemem diye beni tekrar kayınvalidemlerin evine gönderdi. Kızım sen oraya geç şimdi dedi, ordan geçmişlerdir. Burdan geçtiler şimdi diye. Ben şahsen hiç kimseyi, polisleri falan kendilerini o zamanlarda görmedim... Saklandım tabii ki. Hiç. Hep saklandım, aynen öyle. Nasıl saklandım? Onlar hangi köyden geçtilerse ben o

köylerde saklandım. Öyle yaptım, gitmedim. Onları görmeyeyim diye ama... Ben onlardan hep kaçtım, kaçtım. Sonra da gittim kendim teslim ettim elimlen kimliğimi. Çünkü herkesin ismini değiştirdiler. Benim hiçbi yerde şeyim kalmadı. Geçerliliğim kalmadı. E rahatsızdım, hastaneye gitmek zorundayım. Hastanede bakmıcaklar.” Ayşen, 57 yaş

Nevil’in anlatısı da benzer bir taktiği içermektedir. İsim değişikliği uygulamasından sakınmak adına birincil olarak geceleri bahçelerde uyuduklarını anlatan Nevil, zaman zaman ikincil taktik olarak isim değişikliği uygulamasının henüz ulaşmadığı köylerde saklandıklarını da belirtmektedir.

“Hatta geceleri tee hiç tanımadığımız bi köye gidiyoduk. O köye şimdi taa (daha) gelinmemiş isim değiştirmeye o köye kaçıyoduk akşamları. Yani gelmesinler yakalamasınlar bizi diye. O köye gelirlerse başka bi köye kaçıyoduk yani hangi köylere gelmiyolarsa ya da geçtilerse o kısımları takip ediyoduk hep orlara kaçmaya bakıyoduk yani yakalamasınlar diye.” Nevil, 54 yaş

Bir isim, çok şey ifade eder!

Demirhan(2019a)’ın iddiasına göre, Yeniden Doğuş süreci Bulgar idarecilerinin planladığı gibi Türklerin Bulgarlaşmasını sağlamamış, aksine Türklerin milli bilincini güçlendirmiştir(s. 340). Anlatıcıların ifadeleri de bu iddiayı destekler niteliktedir. Zorunlu asimilasyon, doğalında olan asimilasyonu sekteye uğratmış, kişilere özüne dönmek adına hatırlatıcı bir rol oynamıştır.

“Adımızı değiştirmeseydi işte hiç bu rezillik çekilmicekti. Zaten yavaş yavaş kendi aramızda biz, bizim nesil bizim çocuklarımız... Benim şimdi bak kuzenlerim hepsi orda hiç Türkçe konuşmuyolar. Biz kendi kendimize başladık dönmeye. Anladın?... [...] Biz zaten iki kere ta konuşsak zaten döncektik kendimiz. Bu bizim adımızı değiştirmekle ters tepti.” Nazife, 58 yaş

Anlatıcılar bu durumun bilincindedir ve dile getirmekten çekinmemektedirler. Onlara göre, zamana yayılan uygulamalarla Bulgaristan’da yaşayan Türk halkı zaten, isim değişikliği uygulamasından çok daha önce asimile oluyor, “beyinleri yıkanmış” bir hale geliyorlardı.

“Ama genel anlamda bizi çocuk olarak zaten çoktan asimile etmişlerdi. Hani ben böyle söylediğim zaman çok tuhaf gelebilir ama. Bizim zaten beyinlerimiz asimile olmuştu. Sadece kâğıt üzerinde elimizden isimlerimiz alındı. Ben zaten Türkçe konuşmuyodum ki. Ben zaten Türkçe bilmiyodum.” Remziye, 52 yaş

Nevil kendilerinde farkındalık yaratan bu durumu, *uyuyan yılanın üstüne basılması* şeklinde tanımlamaktadır:

“Ellemeselerdi zaten kuşak kuşak geçtikçe kendi kendimize Bulgarlaşılıcağı yani. Bu küçükten küçüğe yeni doğanlar yeni doğanlar. Ama onlar işte uyuyan yılanın üstüne bastılar, kuyruğuna bastılar. Biz de kabullenemedik.” Nevil, 54 yaş

Anlatıcı Remziye’ye göre isim değişikliği, ismin kaybı ile anımsanabilecek basit bir olay değildir. Bununla birlikte, kişiye etnik kökenini hatırlatacak her şeyin yok edilmesi ve kişinin Türk olmadığını kabul etmesi anlamını taşımaktadır.

“Sonra devlet kararıyla bu kişinin Türk isminin uygun olmadığını, bu kişiye Bulgar isminin konulmasına karar verildiğini ve senin etnik kökeni sana hatırlatacak her şeyin yok edilmek istendiğini hatta yok edildiğini düşün. Bu zamana kadar İrem olan ben, ben İrina olcam. Ama sen İrem ismini kaybetmekle sadece ismini kaybetmiş olmuyosun. Sen, "evet, gerçekten sizin söylediğiniz doğru ben gerçekten Türk değilim, kabul ediyorum" demiş oluyosun.” Remziye, 52 yaş

Anlatıcılardan Kadriye ve Atiye, asimilasyonun iyi bir tarafı olduğunu, aksi yaşanması halinde Türklerin Türklüklerini kaybedeceklerini anlatmaktadırlar:

“Ben buraya geldiğime dua ediyorum. Bi yandan iyi yapmış o bize, adlarımızı değiştirdi... Yoksam bizimkile(r) hepten gevurlaşcakla(r)dı.” Kadriye, 61 yaş

“Daha sonra bu asimilasyon başlayınca herkes evinde Bulgarların içinde olan çocuklarına da Türkçeyi öğretiler. Biz Türk'üz. Hatırlatma yapıldı yani bi taraftan. Asimilasyon bi hatırlatma oldu... Asimilasyon olmasa biz yavaş yavaş kendimiz artık Bulgarlaşmaya dönmüştük.” Atiye, 56 yaş

Eşimden vazgeçtim ismimden vazgeçmeyeyim diye!..

Ancak, Türklükten ve Türkçeden uzaklaşma hali, yaşanan isim değişikliği uygulamasıyla ortadan kalkar ve bölge halkında bir farkındalık, bir mücadele azmi/bilinci gelişir. Ayşen, isim değişikliği politikasının uygulamaya konduğunun haberini aldığı anda sürekli seyahat halinde kalarak uygulamadan kaçmaya çalıştığını ve hatta ismini değiştirmemek adına, askerde olan eşinden vazgeçerek son çare Türkiye’ye kaçmayı dahi planladığını anlatır:

“Şu kimliğimi hep saklandım, kaçtım, vermedim ya kimliğimi? [...] Ben buraya kaçmayı bile denedim... Eşim asker, ben yeni gelinim. 20 günlük gelinim. Ona rağmen... Daha hiç çocuğum çocuğum yok, yeni evliyim. Eşim asker. Bak, eşimden bile vazgeçmişim. Sırf adımı vermeyeyim diye. Sırf adımı vermeyeyim diye eşimi bırakıp buraya kaçmayı düşündüm. Yani ne olur? İlerde kavuşuruz, o da gelir arkamdan hesabı.” Ayşen, 57 yaş

Bulgaristan'dan Türkiye'ye yolculuk etmekte olan tırların geçtiği bir otoyola çıkan Ayşen, otostop çekmiştir. Birinin kendisini alıp Türkiye'ye götüreceğini umut etmiş ancak başarısız olmuştur:

“ [...] Otobanlara durup da tırları durdurup da tırların buraya kaçmayı bile denedim (masaya vurdu). Kaçmaya bile uğraştım. Sırf adımlı bile vermeyem diye. Ama ne oldu? Yapamadım... O tırların... Araştırmadım mı sanıyorsun. Bi tane de bi arkadaşım daha vardı öyle. Onunla çok denedim bu tarafa kaçmayı ben. Kaçak yollardan.” Ayşen, 57 yaş

Eski isme benzer yeni isim

Ancak, telkin, uğraş sonuçta isim değişikliğini engelleyemez ve Türkler, ikinci bir isimle tanışmak durumunda kalır. Yeni isimleri konusunda devlet yetkilileri, bir ara formül bulma yoluna gider. Kadriye, Ayşen ve Gülfiliz'in iddiasına göre yetkililer, kişilere yeni isimlerini verirken benimsenmesini kolaylaştırmak, gelecek tepkiyi azaltmak amacıyla eski isimlerine ses bağlamında benzeşecek isimler seçmektedir:

“Benzetip yazıyorlar. Çünkü ba benim Kadriye olduğu içi(n) Kalina. Uydurmuşla(r) hepsini, öyle uydurmuşla(r)dı gene... Uydurmuşla(r) gene yani şeyapmasınlar diye, hepten. İnsanları böyle şey ad yazmamışla(r). Hepsini uydurmuşlar. Hepsini adına göre uydurmuşla(r)dı adları gene hepsini insanların.” Kadriye, 61 yaş

“Yani kimlikleri alıyo, pasportu ver isim seç kendine sen diyo. Sen ismini Bulgarca seçer misin (güldü)? E senin adın ne? İrem mi? Ona yakın bi şey diyo. İlyana diyo bilmem ne diyo Bulgarca.... Bi de sana şey ediyö. Ha, seçmiyon mu? İmzan ne diyo senin, Nuriye mi? Ha, senin Nadejde olsun! Senin ne? Gülfiye mi? Senin hadi Galya olsun.” Gülfiliz, 57 yaş

“Ayşe'den Anna oldun... Kafasına göre. Sen seçmiyosun ismini. Onlar senin ilk harfinden bi şey uydurup koyuyo ismini.” Ayşen, 57 yaş

Cuma Emel, Pazartesi Evelina

Emel'i bu süreçte en çok etkileyen olay kendisine isim değişikliğinden önce Emel diye seslenen Bulgar arkadaşlarının uygulamadan sonra Bulgar ismi ile hitap etmesi olmuştur. Bu durum kurulan arkadaşlık ilişkilerinin zarar görmesine de neden olmuştur.

“Hani sana Cuma gününe kadar Emel diye seslenen insan, Pazartesi günü sana Evelina diye sesleniyö. Çünkü onlar da sana Emel diye seslendiğinde o da uyarılıyo. Hani kimse senin yüzünden azar işitmek veya ceza almak istemiyö. En çok senin ağrına giden o oluyo zaten.” Emel, 59 yaş

Mecburiyetin dile getirilmiş hali

Zöhre, isim değişikliği uygulaması esnasında mecburiyetin nasıl hissettirdiğini dile getirmekte zorlanmaktadır.

“Yani o hisleri nasıl... İnsan dile de getiremiyo...” Zöhre, 68 yaş

Anlatıcı, o gün hissettiği duyguları, soru cümleleri ve kesik kesik ifadelerle anlatmayı seçmiştir. Bu anlatı şekli görselleştirilecek olursa aşağıda görüldüğü üzere bir şema (Şekil 4.1) ortaya konulabilir. En başta bir mecburiyetin varlığı resmedilir, bu duyguyla çevrili alt duygular da peşi sıra gelir:

Şekil 4.2 Zöhre'nin isim değişikliği anında hissettiklerini gösterir bir zihin haritası

Toprağa gömdüm sandım

Pakize, isim değişikliği sırasında kendisinden çok, çocuklarının isimlerinin değiştiğine üzülmüştür. Yabancı ismi kabullenemediğini söyleyen Pakize, *toprağa gömdüm sandım* diyerek, çocuklarının isimlerini değiştirirken onların ölümleriyle yüzleşmiş kadar çok sıkıntı çektiğini dile getirmektedir:

“Kendi imzama, ismime ağlamadım o gada(kadar) da. O çocukların adlarına o imzayı atarken toprağı gömdüm sandım o gada daha fazla içim doldu.” Pakize, 70 yaş

Uykularımız kaçtı

Pakize, asimilasyon politikalarının uygulamaya konmasından sonra civar kasabalarda halkın, Bulgar askerleri tarafında şiddet ve tacize maruz bırakıldığını iddia etmektedir. Pakize'nin bu iddiasını Gülfiliz, “tecavüz de vardı (yüzü ekşidi), hani şey böyle gece baskınlarında çok oldu.” ifadesiyle desteklemektedir.

“Ya biz görmedik. Ama duyduk. (Tiksinerek) Ama çok da çirkin. Anlattım mı(anlattığım zaman) böyle şey... Bizim komşu anlattı işte. Onların kız köyünden (evlenmeden önce yaşadığı köy) anlattı, babayı öz kızına tecavüz ettirmişler. Bu bi gerçek. Sonra ertesi gün baba intihar etmiş.” Gülfiliz, 57 yaş

Bu iddialar doğrultusunda Pakize, o dönem kendi çocukları için endişe duymaya başladığını, korkuyla uykularının kaçtığını anlatmaktadır:

“Uykularımız kaçtı hep, korkuyulan yattık kalktık. Hiç filan yerde böyle olmuş, pişman (filan) yerde öldürmüşler, pişman yerde öldürmüşle kızları tecavüz etmişler. Annelerini bağlamışla(r), annelerinin karşısında polisle(r). Onları ne duyduktan sonra benim de kız çocuklarım var. Rahat durabiliyor musun Bulgarlığın içinde? Güvenir misin Bulgar?” Pakize, 70 yaş

Unutulmaz

Zöhre, o dönemde yaşananları net tarihleri ve olayları ayrıntılarıyla hatırlamaktadır ve olanları unutamayacağını ifade etmektedir. Unutulmayacak izler bırakan anılar, günümüzde hafif bir tebessümle anlatılmaktadır.

“85'te geçtik biz. Ocağın 18'inde. Unutulmuyo, unutulmaz. Bi de kendi aramızda bazı zaman, bunlar aklımıza geldiğinde konuşuyoruz aramızda Hikmet ile. Hani nasıl olmuştu, böyle olmuştu diye. Hem gülüyoruz hem anlatıyoz... Ama zor günlerdi be kızım.” Zöhre, 68 yaş

Yine Nazife ve Pakize'ye göre, o dönemde yaşanan şeyler unutulacak şeyler değildir:

“Hiç unutmuyorum... Unutulacak bi şey yaşamadık çünkü!” Nazife, 58 yaş

“Çok kötü bi günler ama kızım insan onları unutamıyorsun. Ben hiç unutamıyorum yenileri unutuyon, eskileri hiç unutamıyorsun şu kafamdan gitmiyorle.” Pakize, 70 yaş

Bulgarca bilmeyen ne yapsın?

Bu unutulmaz anlatılardan birisini de Türkçe'nin yasaklanması ve bu yasak karşısında anadilini kullanamaz hale gelen insan halleri oluşturur. Zira Türkçe konuşmanın yasaklanmasıyla birlikte Türk halkı, ihtiyaçlarını gidermek, marketten alışveriş yapmak, derdini anlatmak için dış mekânda Bulgarca konuşmak durumunda bırakılmıştır. Oysa yaş almış Türkler, o zamana kadar hiç Bulgarca konuşmak zorunda kalmamış, Bulgarca da bilmemektedirler. Ana dili elinden alınan yaşlıların kendilerini ifade edebilmek için bir dilsiz gibi el işaretleriyle anlaşılmaktan başka çareleri de kalmamıştır. Artık bir dilleri yoktur:

“Ben bi şeye şahit oldum. Kadın bir ekmeği işaretle istiyo, böyle (Eliyle taklidini yaptı. Önce eliyle bir işareti yaptı, sonra hayali bir ekmeği işaret parmağıyla gösterdi.). Bir ekmeği. Çünkü yaşlı kadın Bulgarca bilmiyo. Türkçe. Böyle bi ekmeği (yeniden eliyle taklit etti). O bana çok koymuştu.” Zöhre, 68 yaş

Bulgarlarla devam eden olumlu ilişkiler

Tüm bu yaşanan olayların vahamiyetinin yanında anlatıcılar, geride bıraktıkları arkadaşlarını ve asimilasyon sonrasındaki arkadaşlıklarını da hatırlamaktadırlar. Arkadaşlıkların günümüze taşınmasının en büyük nedeni ise asimilasyon sürecinde

onlarla bir etnik kimlik kavgasına düşölmemesidir. Zöhre ve Atiye'nin anlatımına göre, isim değışikliğinin en yoğun dönemlerinde Bulgar arkadaşları kendilerine saygı duymuş, destek olmuş, koruyup kollamışlardır:

“O süreçte onlar bizimle beraber ağladı.” Zöhre, 68 yaş

“Gizli saklı ama Bulgar arkadaşlar biliyordu oruç tuttuğumuzu. Kimse kimseyi şikâyet etmiyordu. Namaz kılan da vardı aramızda beş vakit. Yani kimse kimseyi gidip şikâyet etmiyordu. Bulgar arkadaşlar kesinlikle bizim Bulgar adımızı söylemiyordu yani. Ona yakın (lakap) söyleyip geçiyordu.” Atiye, 56 yaş

Anlatıcı Zöhre, ismini değıştirmek zorunda kaldığı gün, uygulamadan sonra Bulgar arkadaşlarının yanına gitmiş ve sıkıntısını onlarla paylaşmıştır. O gün yaşananları anlatıcı şu şekilde anımsamaktadır:

“Bizim aşçı Bulgar, aşçımız Bulgardı. Hemen arka kapıdan çıktım, gittim ona. Ondan sonra geldi kadın beni kapıdan öyle bi güzel karşıladı ki... "Lalazanaa!" dedim. "Teyzeeee!" dedim. Bana artık Zöhre demiceksin, dedim. Ne dicem ba kızım sana, dedi. (Sesini yükseltti) Anna diceksin bana, dedim. Anna'yım, dedim. Sarmaştık da ikimiz beraber ağladık onla (Gözleri doldu). Okulda ağlayamıyorsun. Orda onla ikimiz berebar ağladık. Ondan sonra durdu, kahve yaptı. İkimiz kahveyi içtik. Kocası geldi. Geçmiş olsun, dedi. Ne oldu, dedi. Ondan sonra, bak kızım ne dicem, dedi. Sen şimdiye kadar nasıl saygı gösterdiysek birbirimize aynı saygıyı göstercez, dedi. Sen, dedi, biz kızma. Biz, dedi, değıştirmedik senin adını. Büyükler ne yaptıysa yaptı, dedi. Burda, dedim, kimsenin suçu yok. Sizin suçunuz olsa zaten kapınıza gelmezdim ben, dedim. Anne baba bildim de, dedim, geldim buraya attım kendimi.” Zöhre, 68 yaş

4.2.2 O an içinde (taktikle) yaşamak

Bu başlık, anlatılardan elde edilen bulgulara göre üç alt başlığa gereksinim duymaktadır. Zira anlatıcılar, isim değışikliği sırasında, geleneksel yaşamları ile günlük yaşamlarının sekteye uğradığı sıralarda birtakım taktiklere başvurmuşlardır.

4.2.2.1 İsim değışikliği sırasında...

“Güler misin, ağlar mısın?”

Anlatıcılar, isim değışikliğine maruz kalmalarından sonra bu süreci farklı şekillerde anmayı ve anlatmayı seçmişlerdir. Örneğin, Sliven'in Örencik Köyü'nde isim değışikliği uygulaması, köy halkını bir okula toplamak ve orada isimlerini değıştirmek suretiyle uygulamaya konmuştur. Anlatıcı Zöhre, eşiyle birlikte uygulamanın son

dakikalarına kadar beklediğini, akşamüzeri uygulama bitene yakın okula gittiklerini aktarmaktadır. Eylemden olabildiğince kaçmışlar, son dakikaya kadar direnmişlerdir:

“Biz Hikmet abinle en son değiştirenlerden olduk.” Zöhre, 68 yaş

Direnmelere rağmen en nihayetinde tek tek isimler değiştirilmiştir. Bu noktada mecburiyet yeni bir direnişe zemin hazırlamış, gerçeklikten kaçınmak adına yeni bir yol denenmiştir. Bu yeni yol, mevcut durumun vahametini hafifletmek adına durumu şaka yollu yumuşatma, durumun gerçekliğinden uzaklaşma şeklinde işlemiştir. Kabul edilemeyen durumu olumlama ve şaka yoluyla yumuşatmak anlatıcıların birçoğunda gözlemlenen bir taktiktir. Örneğin Kadriye ve Zöhre, kendilerine verilen ismi, ismin anlamından yola çıkarak olumlamaktadır:

“Kayınçom gitti değiştirdi geldi. Dedik ne oldu abi ne koydun ismini? (Gülüyor) Güler misin, ağlar mısın? Karanfil Karafilov Karanfilov, dedi (Güldü). Eee dedim, buketot Karanfilov desene dedim (Gülmeye devam etti). Buket Karanfilov olmuşsun sen dedim. [...] Ben şakaya vurdum işi. Şakaya vuruyoz, ni yapcan?” Zöhre, 68 yaş

“Kalina deyince gene, beyim dedi, iyi iyi dedi Kalina uçböcee(uğur böceği) Türkçesi çünkü. Kalina'nın Türkçesi uçböcee olduğu içi(n), iyi goymuşla (koymuşlar) senin adını gene dedi (Güldü).” Kadriye, 61 yaş

Yeni isme direnme!

Bazı örneklerde ise ismi değişmesine rağmen bu ismi kullanmaya direnenler de söz konusudur. Remziye bu isimlerden birisidir. Bulgaristan'da halk, baharın ilk günü olan 1 Mart'ta yeniden baharın gelişini kutlamak ve bu vesileyle dilek tutmak amacıyla marteniçka ismini verdikleri bileklikleri hazırlamaktadır. Bu gelenek araştırmanın konusunu oluşturan yıllarda var olduğu gibi günümüzde de Bulgaristan göçmenleri tarafından devam ettirilmektedir. Remziye, o dönemlerde bu bileklikleri okulda el işi dersinde hazırladıklarını ve bu bilekliklerin en güzelini seçebilmek adına okul genelinde bir yarışma düzenlendiğini anlatmaktadır. Yarışma kapsamında her öğrenci, hazırladığı bilekliğin üzerine Bulgarca adını yazıp panoya asmalıdır. Remziye, olayın yaşandığı yıllarda henüz yaşça çok küçük olmasına rağmen Bulgarca ismini kullanmayı reddetmiş, hazırladığı bilekliğin üzerine Türkçe ismini yazmıştır. Daha sonrasında Türkçe ismini kullandığı için okul yönetimi tarafından anlatıcıdan özür dilemesi istenmiş ancak anlatıcı özür dilemeyi de reddetmiştir. Bunun sonucunda ise okuldan uzaklaştırılarak cezalandırılmıştır:

“1 Mart'ta bu Martenička'ları taktığımız zaman, hani bunları böyle el işi dersimizde falan yaparız sonra da bunun yarışması olur. En güzel Martenička ödül alır. Okul çapında bi kitap falan, yani o tarz ödüller oluyodu. Bunlar(Marteniçkalar) tabi panoya asılıyo. Panoya asarken de Martenička'nı asıyosun ve oraya etiketle adımı yazıyosun. Sınıfça katılıyosun buna... 1 Mart'ta bu Martenička yarışmasına katılmam için ismimi Martenička'nın yanına etiket şeklinde koymam gerekiyo. Ben oraya o Bulgar ismini yazmadım. Ben Türk ismimi yazdım. Ben Türk ismimi yazdığım zaman bu bahsettiğim olayda okul başkanıydım. Öğrenci temsilcisi okul başkanı diye geçiyo. Çok başarılı bi öğrenciydim. Bu olduğu zaman da Türk ismimi yazdığım için disipline gittim. Disiplinde özür dilememi istedi okul müdürü. Özür dilemediğim için okuldan uzaklaştırıldım.” Remziye, 52 yaş

“Salmadılar eve, biz de kaçtık”

İsim değişikliği uygulaması sırasında doğum yapan kadınlardan, çocuklarına bir Bulgar ismi vermesi talep edilmiş, aksi halde çocuğun hastaneden çıkışı engellenmiştir. Nazife, çocuğuna bir Bulgar ismi vermeyi reddetmiş ancak mecbur bırakılacağını anladığında çocuğunu da alarak hastaneden kaçmıştır. Şehirde yakalanacağını düşünen Nazife, çocuğu ile annesinin ikamet etmekte olduğu köye dönmüştür.

Nazife, çocuğunu hastaneden kaçırarak uygulamadan kaçabileceğini zannetmiştir ancak köye döndüğünde durum zannettiğinden farklı gelişmiş, herkesin adı değiştirilmiştir. Yeni doğan bebeğinin sağlık kontrollerinin yapılması adına sağlık ocağına gitmesi gerektiğinde, sağlık hizmeti almayacakları için isimlerini kendisi değiştirmek zorunda kalmıştır.

“Oğlum oldu 84'te Haskova'da hastanede. Bulgar adı koymadınan (koymadığım için) salmadılar eve. Biz kaçtık hastaneden. Bi fotoğrafım yok, burnumun direği sızlıyo hala oğlum da kucagımda... Arka taraftan çıktık hastaneden. Aldık çocuğu kaçtık. 11-12 gün tuttular beni hastanede. Bebeğin adını ne koycan, oğlunun adını ne koycan? Ben de Bulgar adı koymayam çocuğa diye baya bi direndim. Zannettim ki... Ama annem, eşim dışarda herkes değişmişti. Ben kalcam zannettim. Hastanenin arka kapısından oğlanı aldım çıktım. Bindim taksiye gittik köye. Geldik köye. Mecbur yani köye döndük çocuk olduktan sonra. Kasabada adımızı değiştirmesinler diye döndük köye... Dönünce ama çocuğu kaydetmek lazım sağlık ocağına. Çocuk oldu 15 günlük. Çocuğun tahlilleri var. Çocuk bi yere kaydolması lazım. Ondan sonra gittik kendi kendimize adlarımızı kendimiz değiştirdik. Herkes değişti köyde biz kaldık hastaneden olduğumuz için. Geldinen kendimiz mecbur kaldık.” Nazife, 58 yaş

Hiç yoktan Türkçeye benzesin!

Kadriye üçüncü çocuğunu isim değişikliği sonrasında dünyaya getirmiştir. Uygulamaya göre yeni doğan çocuğa Bulgar ismi vermek zorunludur. Bu isim verilmeden anne ve çocuğun hastane dışına çıkması mümkün değildir. Kadriye çocuğuna Bulgar ismi vermeyi ısrarla reddetmiştir. Eşiyle birlikte kendilerine bir katalog gibi sunulan isim listesinde Türkçe'ye en yakın ismi aramışlar, sonunda Türkçe'de bir çiçeğin de ismi olan Karanfil ismini uygun görmüşlerdir. Kadriye uygulamadan kaçamamıştır. Ancak Türkçe'de de karşılık bulan bir isim bularak durumun zorunluluğundan kaçınmanın bir yolunu bulmuştur.

“...Üçüncüsünün adını yazdıramadık hatta. Türkçe yazmadılar... Kitap ve(r)diler, ismi ordan seçtiyola. Şindi orda Bulgarca isim isteyince, istemedi Bulgarca isim yazdırmasını güççük çöciğin. O da tutturdu gitti Karanfil. Karanfil deyince çiçek adı geliyor ya. Gene dedi bak bula bula dedi, gene çiçek adı buldu dedile(r) o zaman. Kızdıydı hemşire gene bulmuş diye. Kabul ettiler(r) gene onu, öyle yazdırdık. Öyle hastaneden çıkarttık.” Kadriye, 61 yaş

Yabancı isim ama Bulgarca değil

Emel, isim değişikliği uygulaması sırasında isim seçimini görevlilere bırakmamış, kendisi seçmiştir. Seçtiği isim yabancıdır ama Bulgarca değildir. Böylelikle zorunda kaldığı için ismini değiştirmiş olacaktır ama asla bir Bulgar adı taşımayacaktır:

“Ben ismimi de kendim seçtim. Onlara bırakmam yani... Çünkü o Bulgar ismi de değildi. O yabancı kökenli bi isim.” Emel, 59 yaş

Teselli; “Bizim kalbimiz gene aynısı” ve “Bir gün son bulacak...”

Anlatıcılar, mecburiyetin üzerini “olsun” diyerek, teselli yollu örtmektedir. Çünkü isim değişikliği aslen bir şey ifade etmemektedir. Önemli olan kişinin kendisini bilmesidir. Kişi kendini bildikten sonra kimse onun içini değiştiremeyecektir ve hatta kimse Allah ile arasına giremeyecektir.

“...kadın oturmuş ağlıyo.” Kadriye! Bizi değiştirdiler a! Bizi değiştirdiler a!”. Ağlıyo. Ne oldu ma, dedim. Değiştirdiler bizim adlarımızı, dedi. “Boşver boşver değiştirsinler, bizim adımızı değiştirse ne olacak. Bizim kalbimiz gene aynısı. Biz Türküz(Gülümsedi). Bişey olmaz.” dedim. Ona teselli verdik.” Kadriye, 61 yaş

“Halam zaten Bulgarların arasındaydı... Amaann alırsa alsın diyodu. Boşver diyodu. Benim içimi değiştiremez ki diyodu. Benim içimi değiştiremez ki, benim içim neyse o.” Atiye, 56 yaş

“Kim ne derse desin. Kimse senin Allah'la arana giremez.” Nazife, 58 yaş

Emel, sürecin beraberinde getirdiği olumsuzluklarla başa çıkmak adına yeni bir taktik geliştirmiştir. Bir gün tüm bu yaşananların son bulacağına, birileri tarafından

haklarının savunulacağına inanmış ve bu inançla olanlara gözünü yummuş, duyduklarına kulaklarını tıkamıştır.

“Bir şekilde her şeye göz yumup kulak tıkıyosun. Diyosun ki benim de bi zamanım gelecek... Her şeyin bir gün zamanı gelir her şey düzelir diyosun. Bu kadar çok insanın ismi değiştirildiği an zaten bunun olacağını biz biliyoduk. Bi yerden kapıların açılıp bizim haklarımızın aranacağını adımın Emel olduğu kadar biliyodum. Bekliyoduk zaten.” Emel, 59 yaş

İsmarlamak, Evde Seher dışarda Severina

Asimilasyon politikalarının getirdiği kısıtlamalar, kişileri kimliklerini kaybetmemek adına özgür yaşayabilecekleri yeni bir alan yaratma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu alan, kendisini güvende hissettiği, özeli saydığı evinden başkası değildir. Kişi artık evindeyken kendi kimliğini, dışarıya çıktığında ise Bulgaristan yönetiminin zorunlu kıldığı kimliğini bürünmek zorundadır. Bir örneği olarak Zöhre, özellikle çocuğuna, evlerinde Türk ismini kullansa da dış mekânda Bulgarca ismini kullanması gerektiğini tembihlemiştir.

“Evin içinde sadece Türkçe isimlerimizi, ben Hikmet'e Hikmet diyebiliyorum, o bana Zöhre diyebiliyo, çocukların adını söyleyebiliyosun... Çocuğa hep ısmarlıyoduk. Bak, dışarda adın Severina. Evde adın Seher. O dışarda Severina dediği zaman, dönüp cevap vermek zorundasın.” Zöhre, 68 yaş

Nazife de çocuğuna Zöhre'ye benzer tembihlerde bulunmuştur. Nazife'nin oğlu annesinin bu öğretisini içselleştirmiş ve kendisine ismi sorulduğunda "Evde Aycan, kreşte Andrae." şeklinde cevap vermiştir.

“Hatta oğlan, Rusya'dayken böyle sırada duruyoduk. Böyle bi yere gircez, markete gircez. Süt sırası oluyodu. Orda hani eskiden komünizmde kuponla veriyolardı Rusya'da. Ondan sonra şimdi kadınlar soruyolardı oğlana: İsmi ne? Oğlan ne diyodu biliyo musun? "Evde Aycan, kreşte Andrae." Çocuklar da e şindik evde Türkçe, dışarda Bulgarca konuşuyolardı. Öyle bi rejim vardı. Biz hep Türkçe konuşuyoduk evde. Ama dışarı çıktınan kendi aramızda...” Nazife, 58 yaş

Anlatıcı Zöhre, yeni isminden söz ederken “o kelime” şeklinde dile getirmesi dikkat çekicidir. Yönetim tarafından verilen isim, anlatıcı için bir isim niteliği taşımamaktadır. O sadece bir kelimedir. Duymaktan hoşlanmadığı bir kelime.

“Bulgar komşumuz vardı. Biz sana dedi, gözleri sulu kadının. Zöhre mi diyelim dedi, Anna mı diyelim dediii. Ne diyelim dedi. Bana dışarda dedim, kalabalığın arasında dedim, Anna diyebilirsin. Ama evde asla ve asla o kelimeyi kullanma! Tamam, dedi.” Zöhre, 68 yaş

İsmi söyleyemiyorsan lakap tak

İsim değışikliğı uygulamasından sonra anlatıcılar yeni isimlerini benimseyememiş ve kendi aralarında bu ismi kullanmayı reddetmişlerdir. Ancak Türkçe isimlerini de kullanamamaktadırlar. Bu durumda birbirlerine seslenmenin, hitap etmenin yeni yollarını aramışlar ve birbirlerine Türkçe isimlerinin kısaltmalarından oluşan lakaplar takmışlardır.

“Mesela birbirimize lakap takardık. Hani daha doğrusu bizim gençlerin kendi aralarında mesela çok yaygındır lakap. Bulgar ismiyle hitap etmek istemediğimiz için Türkçe de yasak olduğu için lakap söyledik. Biz o yüzden hep birbirimize "Cayi" deriz, işte "Rafi" ... Öyle deriz yani. Anladın mı? Hani özentisi, mesela yabancılara özentiden değil aslında. Şimdi ben arkadaşımın Türk ismini söyleyemiyem için... Bulgar ismini de söylemek istemediğim için... Hepimizin takma ismi vardı onu kullanıyoduk.” Remziye, 52 yaş

Lakap, kişilerin iki ismi arasında bir köprü oluşturmaktaydı. İsim adeta askıda kalmaktaydı. Ne Türkçe’ydi ne Bulgarca. Dolayısıyla tartışmaya ve itiraza da oldukça kapalıydı.

“Ablamın adı Gülşen. Ama o an öyle bi ortamdassın ki o an ben ona Bulgar adınlan seslensem istemiyorum, içimden gelmiyo. Ama Gülşen desem kendim ceza alcam. "Bakar mısın?", "Baksana şunu gösteriyorum". Ya da direkt adını söylemeden sadece abla diye seslenirdim... Ki ablam bana tekrardan geri dönmek için benim Bulgar adımı söylemesine hiç gerek yok zaten Emi dediğı an, yani kısaltma kullandığın an hiç kimse sana bişey diyemiyo. Çünkü o bana Emel demiyor, Emi diyor (Gülümsemi). Gülten' Gülo...” Emel, 59 yaş

Bu taktik, yalnızca Türkler tarafından değil arkadaşlık ilişkilerine zarar vermek istemeyen Bulgarlar tarafından da kullanılmıştır. Bulgarlar isim değışikliğı sürecinden sonra Türk arkadaşlarına saygı duymuş, Bulgar ismiyle hitap etmekten kaçınmışlardır. Türk ismiyle hitap etmenin mümkün olmadığı durumlarda bu isme yakın lakapları kullanmışlar veya hiç isim söylemeden yalnızca seslenmişlerdir.

“Bulgar arkadaşlar kesinlikle bizim Bulgar adımızı söylemiyordu yani. Ona yakın söyleyip geçiyordu. ...Nasıl diyorlar? Takma isim. Lakap. Bir lakap olarak devam ettiriyor... Bana Ado diye bağıriyolardı.” Atiye, 56 yaş

“Bulgar arkadaşlarımız da bize lakapla hitap ediyodu. Yani onlar da saygı duyuyodu sonuçta.” Remziye, 52 yaş

“Allah razı olsun ustalarımıza patronlarımıza bi kere bizi Bulgar ismimizlen çağırmadılar. Buraya gidin buraya gelin dese bile adımızı hiç bi defa söylemediler Bulgar ismimizi. Bulgar’dı, çok iyidi patronlarımız.” Pakize, 70 yaş

İsimsiz Mezarlar: Ne öliye ne diriye saygı

İsim değişikliği uygulaması yaşayan bireylerle sınırlı tutulmamış, ölmüş kimseler de uygulamaya dahil edilmiştir. İsmi değiştirilen ölü kimselerin mezar taşlarının yakınları tarafından değiştirilmesi, taşların üzerine Bulgarca isimlerinin yazılması talep edilmiştir. Halk mezar taşlarının üzerine Bulgarca isim yazmayı reddetmiş, bunun yerine mezar taşlarına zarar gelmesini engellemek amacıyla taşları boyamış ya da yerlerinden çıkartıp düz bir taş koymuşlardır. Gülfiliz, “ne ölüye ne diriye saygı” şeklinde nitelendirdiği bu uygulamaya anlatımında şu şekilde yer vermektedir:

“Bi de mezarlıklarda çok işkence yaptılar İrem. Mezar taşlarının isimlerini değiştirtiler. Değiştirmeyenleri kırdılar... O Türkçe yazılı olanları, ya insanlar zarar gelmesin diye kimisi boyamış, kimisi taşını çıkarmış. Direkt kepçeylen giriyo kırıyo. Ne ölüye saygı ne diriye saygı! Yani tamamen yok etti. Kimsi çıkarttı. Normal taş koydu yazı olmasın diye. Yazı olmayanlara şey yapımıyolar. Dediler yazı Türkçe olmuca. Bulgarca yazar mısın sen şimdi ölmüşünün şeyine?” Gülfiliz, 57 yaş

Sert davran, Hakkını ara

Zöhre, eşinin adını tekrar değiştirmek üzere belediyeye gittiğinde memurun anlayışsız tavrına karşılık sert davranarak kendini savunmuştur. Bu şekilde kendini daha güçlü hissetmiş, hakkı olan durumu savunmuştur.

“Ondan sonraya memur da orda, memur bayan da dedi bana: Sizin elli kere isminizi değiştirmicez, dedi. Gerekirse yüz kere değiştirceniz dedim. Bu isim değişikliğini ben istemedim dedim. Siz istediniz dedim. Ki hakkım var, dedim. İstedğim gibi de yazcaksın, dedim (Masaya vurdu). Kadın da gördü baktı orda ben sert çıkışıyorum, sesini kesti, değiştirdik Hikmet'in adını.” Zöhre, 68 yaş

4.2.2.2 Geleneksel yaşantının sektesi sırasında

Her ne kadar asimilasyon uygulamaları tüm bölgeye yayılmış olsa da anlatıcıların yaşadıkları kimi köyde durum, diğer karma köyler ve/veya kasabalardakinden farklıdır. Konuyla ilgili olarak Atiye, yaşadığı köyde Bulgar bulunmadığından uygulanmak istenen yasaklamaların köyde bir geçerlilik bulamadığını aktarmaktadır. Çünkü yasağı delme durumunda kendilerini şikâyet edecek birileri de bulunmamaktadır. Şehrin yasaklamaları anlatıcı için daha şehirden köye gidecekleri otobüse bindikleri an son bulmaktadır:

“Türk köylerinde biz zaten hepsini yapıyorduk yine. Yokki zaten. Şikâyet eden insan yok (Güldü.). Hepimiz Türk. Yani Türk köylerinde bunlar yapılyodu... Görmezden geliniyodu yasaklar. Köyde yasak diye bi şey yok. Köyde ohoo... Daha otobüse bindi mi bitiyo yasak (Güldü).” Atiye, 56 yaş

Asimilasyon sürecini Atiye ile aynı köyde deneyimlemiş olan Gülfiliz, Atiye'nin iddiasına destek çıkar gibi durumu benzer bir anlatımda aktarmaktadır:

“Köyde yoktu. Şehirde daha çoktu... Mesela otobüse biniyoruz, bizim köy otobüsü, şöför Türk. Binenler zaten bizim köylülerden, Bulgar yok yaşayan. Otobüs tamamen Türkçe konuşuyo eve gelene kadar ordan bir saat, bir buçuk saat yol var.” Gülfiliz, 57 yaş

Ancak Atiye ve Gülfiliz'in köyleri dışındaki yerlerde ve zamanı geldiğinde kendi köylerinde dahi, asimilasyon uygulamaları sadece isimde kalmaz, tüm yapıp-etmelere de sirayet eder. Bilhassa dini pratiklerin yerine getirilmesinde yasaklar, önemli engelleyici faktörlerdir.

Kurban, “Size ne benim koyunumdan!”

Ancak anlatıcılar, bu yasaklara rağmen içselleştirilen inanış ve davranışlarını sürdürme yolları aradıklarını anlatırlar. Asimilasyon sürecinde misal, kurban kesmek yasaklanmış olsa da Kadriye, ibadetinden vazgeçmek istememiş ve yerine getirmenin yollarını aramıştır. O dönemde kimsenin göremeyeceği bodrum katlarında kurbanlarını kesmişler ve kurban etlerini olası bir baskında yakalanmamak adına buzdolaplarında değil çatı katında saklamışlardır. Kadriye hayvanların kendilerine ait olduğunu ve bu hayvanların görevliler tarafından zaman zaman sayımının yapıldığını anlatmaktadır. Görevliler kurban kesildiğinin farkındadır. Ancak Kadriye görevlilere karşı durumu reddetmiş, kestiğini inkâr etmiştir.

“Kurbanı kaçak evle(r)de hep, kaçak kestik hep kurbanı. Alt katlarımız vardı, böyle bodrum gibi işte. O alt katla(r)da kestik, saklı saklı hep. Onlarda yasak. (Sesini yükselterek) Geziyola(r)dı hatta içerlerini, insanların dolapla(r)nı bile aramışla(r). Bana gelmedile(r) ama. Dolapla(r)nı aramışlar bakam et va(r) mı yok mu. İnsanlar kestiği etleri hep ukarlara(yukarılara) tavanlara saklamışlar. Görmesinler diye. Kesti mi kesmedimi diye uğreniyola(öğreniyorlar). Hatta onla(r) biliyo da. Ben kurban kestiğimde şimdi benim mesela üç koyunum var, üç koyunun iğsildi(eksildi) bi tanesi, kaldı iki. Kestiğini zaten biliyola(r)dı kesmiş bu diye. Nerde diye sordular kaç kere. E şimdi kesmedim deyipte ispatlayamayınca bişey yapmadıla(r). Kestin mi, kesmedim. Size ne benim koyunumdan deyince bişey yapmazla(r)dı gene.” Kadriye, 61 yaş

Gülfiliz'in süreci deneyimlediği Kırcaali'nin Ardino Köyü'nde, yasaklamadan sonraki ilk Kurban Bayram'ında yetkililer dört gün boyunca köylünün kurban kesmesini engellemek amacıyla köy meydanını beklemişlerdir. Ancak köyün muhtarı, Gülfiliz ve ailesinin gizli saklı ibadet edeceğini tahmin etmektedir. Bu sebeple birlikte bir plan yapmışlardır. Plana göre muhtar, yetkililer ile akşam köyden ayrılacak ve sabah 8'den

önce geri gelmeyecektir. Gülfiliz ve ailesi o gece kurbanlarını kesecek, sabaha kadar iz bırakmadan ortadan kaldıracaklardır.

“...Hani böyle şimdi senden yana ama görev icabı şey yapıyo yani(köyün muhtarından söz ediyor). Geliyo, dört gün geliyo meydanda bekliyo seni. dört gün. Ne bekliyon? İşte kesilmicek. Bugün kesilmicek, yarın keislmicek, dört gün kesilmicek. dört günden sonra istersen deve kes... Yanında Bulgarlar da var, yalnız değiller. Geldiler şimdi anneme dediler ki: Bak kardeşim, biz bu akşam gidiyoruz. Bi daha dönmücez. Yarın sabah 8'de 9'da burdayız. Kurbanınızı kesin bu akşam, ortalıktan kaldırın. Yani Allah razı olsun, rahmetli oldu şimdi o muhtar, ismini şey yapmayayım, o dedi bak dedi. Ben biliyom şimdi sizin dedi, ne size zarar gelsin kardeşim dedi, ne bize. Bu devletin dedi, verdiği bi karar dedi. Biz bile önüne geçemiyoz dedi. Ama dedi, ibadetinizi yapın... Kestik. Nasıl kestik? Bizim evin altında böyle bi şey vardı, biz bi de komşulardan sakladık. Bak şimdi bu gerçek. Yani muhtarı ele verirsek bize kes dedi ya. Onlara belki dedi, belki demedi. Yani kuşku duyuyosun, güvenemiyosun. Evin böyle alt tarafında bi tane böyle, biz dam derdik, hayvan koymazdık ama bodrum gibi şindi. Bodrum gibi bişey. Soğuk şeyleri... Buzdolapları aranıyoo. Etler şimdi buzdolabına konuyo ya. Şindi bi günden bişey olmuyo, serin orası. Oraya koyduk, hani bazılarını kavurduk, şey yaptık, oraya astık. Yani orası hiç kontrol edilmicek bi yer. Geldiler ertesi gün. Buzdolabına baktı şey yaptı. Etrafa bakıyo, kan var mı? Kazılmış yer var mı? Hani kurban kuyusu diye bişey vardı bizde. Gömülürdü, kapanırdı. Tamam diyo, nyama nishto (bir şey yok) diyo, bi şey yok burda diyo gidiyo. Yani o muhtar da bize güvendi. Allah razı olsun.” Gülfiliz, 57 yaş

Oruç, “Kim bilcek?”

Oruç tutmanın diğer ibadetlerden farklı olarak gözle görülemez olması, ibadeti kaçak eylemek adına bir kapı aralamaktadır. Bu süreç içerisinde Kadriye ve birçok anlatıcı, oruçlarını rahatla tuttuklarını dile getirmektedir:

“Oruç tutmayı sankim kim bilcek, sen oruç tutuyon tutmuyon. Sen söylemiyosun ki, herkes kendi biliyo oruç tuttuğunu. Ama tutan tutuyodu gene orucunu. Sen görmüyosun ki aç mı? Göre göre kim yiyo ?” Kadriye, 61 yaş

Sünnet

Sünnet, anlatıcılar için vazgeçmesi zor ve kaçak şekilde uygulaması en güç geleneklerden birisidir. Çünkü hastanelerde sağlık sorunu gerekçesiyle tedavi edilen ve okul çağında kreşe giden çocuklar, zorla sünnet olup olmadığına dair kontrol edilmektedir. Anlatıcılar erkek çocuklarına dini bir gereklilik olan sünneti yaptırmak adına yollar aramış, gizli saklı da olsa geleneği kaçak eylemeyi başarmışlardır.

“Kreşe çocuğunu gönderdiği zaman, çocukları kreşe almadan önce, çocuklar kontrol ediliyordu. E her hafta çocuğunu Cuma gününden evine alıyosun. Pazartesi günü sabah götürdüğünde çocuklar kontrol ediliyordu. Sünnet yaptırılıp yaptırılmadığına dair.” Emel, 59 yaş

Kadriye ve eşi, oğullarını sünnet ettirebilmek adına evlerine bir sünnetçi çağırmıştır. Eylem sırasında evin içerisindeki sesin dışarı ulaşmaması için teyp kullanmışlar, oluşabilecek gürültüyü teybin sesi ile örtbas etmeyi denemişlerdir.

“...ben büyük oğlumun sünnetini çok korkunç bi şekilde, sünnet yaptırdım orda. Sünneti yasaklattırdıla(r). Sünnet kestirmicekler çöcükleri deyince, duyuncasıya kada(r) beyim de dedi hepten dedi iş kötüye varasıya kada(r) dedi gidelim bi sünnetçi bulalım. Getirttile(r) dışardan bi sünnetçi. Hatta evde teyibi saldı (radyoyu açtık). Biz, ileri kada(r) sesi duyulmasın mahalleliye diye. Şikâyet etcekle(r) ya. Sünnet yaptırıyor çöciğini(çocuğunu) diye. Teybi saldı sonuna kadar (son ses), oğlanı içerde sünnet yaptırdık(Gülümsedi). Öylece geçti gitti... Kaçak yaptırdık hep çocuklarımızı, yasaklamışlardı. Doktora götürüyoruz. Doktora götürdükten sonra doktor da bakıyordu, bakam sünnet yapılmış mı yapılmamış mı. Oğlumu doktora götürdüm. Şeyleri vardı, kontrolleri vardı. Kontrole götürdüğümde baktılar. “Ah, bu sünnet yapmış.” Öyle dedile(r) o zaman bi kere. Korktum. Bi şey yapmadılar gene demediler ama “Ahh, bu sünnet yaptırmış” dediler bi kere görünce.” Kadriye, 61 yaş

Pakize çocuğunu, beş anne ile bir araya gelerek evde, ablasının bulduğu kaçak sünnetçiye sünnet ettirdiklerini anlatmaktadır. Pakize o gün evde oluşan durumu kasaphane ile benzeştirmektedir.

“Bulgaristan’da bu küçüğü sünnet yaptırcam, gâvurun içindeyiz. Bulgarın içindeyiz. Sonra oğlan kardeşim yaşadığı yerde hülve tarafında ablam duruyodu. Onla(r) ablamlar, annemde yaşıyodu orda kirada(y)dıla(r). Getirin dedi telefon etti, sünnetçi buldum ben dedi. Getirin dedi saklı bizde yaptırcaz çocukları sünnet. Beş tane çocuk toplantı oraya annelerinen(anneleriyle) geldiler. Kestirdik, kasaphane gibi biri giriyor, biri çıkıyo.” Pakize, 70 yaş

Emel, bu süreç içerisinde dünyaya getirdiği oğluna sünnet yaptıramayacak olmanın Türk ismi verememekten daha da zor olduğunu ifade etmektedir. Hastanede kendilerine bu konuda bir sözleşme imzalatılmasına rağmen, eşiyle birlikte oğlunu sünnet ettirmek amacıyla Sovyetler Birliği’ne kaçmışlar, sünnetin orada yaşayan Türkmen doktorlar tarafından yapılacağını ummuşlardır.

“İsimden daha acısı, imzalamadığımız için, hani bize sünnet ettirmeyeceğimize dair bize kâğıt imzalatmaya kalkıştılar. Ve eşim bunu imzalamadığı için bana çocuğu vermediler. Vermemeye kalkıştılar. Ondan sonra ben dayanamayıp ağlayınca eşim mecbur kaldı imzalamaya kâğıdı... Sünnetini biz 88 yılında, 87 yılında eşim Sovyetlere gitti. 88 yılında biz onun yanına gittik. Orada sünnet yaptırmayı düşünüyoduk... Orada da yaşayan Türkler vardı. Azerbaycan tarafı. Orada sünnet ettirmek umuduyla biz zaten o tarafa geçmiştik.” Emel, 59 yaş

Nazife de Emel' e benzer şekilde oğlunu sünnet ettirme amacıyla Sibirya'ya yerleşmiş, oradan Azerbaycan'a geçiş yapmayı planlamıştır.

“Sibirya'ya gittik. Sekiz ay eşim benden önce gitti Sibirya'ya, çalışmaya gitti. Eşim benden önce gitti ben sekiz ay sonra gittim. Oğlan 3,5 yaşındadı o zaman. Sibirya'da çalışırken biz Azerbaycan'a kalkıştık gitmeye. Oğlanı sünnet yaptırcaz.” Nazife, 58 yaş

Gülfiliz ise, çocukların sünnet ettirilmesi adına geliştirilen bir düzenbazlıktan bahsetmektedir. Buna göre çocuklarını sünnet ettirmek isteyen aileler, tanıdık Türk doktorlarıyla iş birliği yapmaktaydı. Doktorlar, belirli bir miktar para karşılığı durumu kılıfına uydurup sağlık açısından tehdit oluşturduğuna dair sahte raporlar hazırlamakta ve bu yöntemle çocukları sünnet ettirmektedirler:

“Sünnet mesela. Türk doktorları çok yapıyordu. Biraz da maddiyata dayanıyo ama... Bu şey gibiydi mesela. Nası diyem sana? Sağlık gibi bişey. Sonra doktorlar da şöyle bişey yaptılar. Bunun tıbbi yönden olması gerektiğini. Yani bi enfeksiyonu var, öyle bi rapor çıkarıyo. Yani bi ameliyat olması gerekiyo. Zorunlu gibi bi şey. Olmasa da. Olması gerekiyo, işte sağlığına zararlı... O şekilde hallediyo. Kılıfına uydurma gibi şeyler var. Ama ortada gezip de yok. Sünnetçiym ben deyip de yok. Ameliyat gibi, yani sağlığını etkiliyo, der gibi. Öyle, tanıdık şeylik... Sağlık deniniyo. Yeniliyo yutuyo.” Gülfiliz, 57 yaş

Çocuğu öldürecekler korkusu

Pakize, o dönem çocuğunu kaçak yollarla sünnet ettirdikten sonra civar köylerde sünnet ettirilen çocukların Bulgar askerleri tarafından öldürüldüğü ve annelerinin tutuklandığı haberini almış, kendi çocuğu için korkmaya başlamıştır. Çocuğu sünnet ettirdikleri akşam kapıları çalınmış ancak Pakize, polis olabilir mi korkusuyla kapıyı açamamıştır. Evin lamalarını söndürmüşler ve bir müddet ses çıkartmadan beklemişlerdir.

“Kırcaali tarafında kapı kapı evleri gezip de sünnet çocuklarını hep iki ayaklarını tutup ayırıp öldürdüle(r) çocukları. Yüklükleri böyle yorgan döşek yüklükleri arasına saklamışlar çocukları neyi hep. Hapıslarda yatan mı olmadı, kadınla(r). Çok sıkıntı çektik, çok. O akşam evde toplandık bu işten geldi (eşi) çocukla okuldan geldiler akşamlik yeme yicez oturupta. Bi kapı tık tık huruyor bizim giriş kapımız. Biz şimdi dikiltik böyle donduk buz gibi. Kim o diye soramıyoruz. Sonra lampayı da söndürdüktü galiba o zaman... O gada(kadar) korktuk polisler geldi diğine(diye).” Pakize, 70 yaş

Şalvar, “Kim görcek?”

Kadriye, yasak olmasına rağmen tarlada çalışırken şalvar giymeye devam ettiklerini dile getirmektedir. Daha öncesinde şalvar giymesi nedeniyle ceza da yemiş, ancak bu

durumu gülerek geçiştirmiş; ciddiye almamış, tarlada çalışırken şalvar giymeye devam etmiştir. Yasaklamayı yok saymıştır:

“Ben yedim picamadan(pijama-şalvar) mesela. Picama. Picama giymiceksin diye. Tarlaya gidiyodum, picamaylan gidiyoduk biz. Renkli picamala(r)ımız vardı. Heeh gene Kadriye şalvar giymiş. Geliyodu köyden birileri, ceza yapıyola(r)dı. Ben de yedim bi kere... Tütük kırıyoduk a biz. Tütün kırırken ben şalvarları kırıyodum zaten tütününü. Kimse şeyapmaz ki. Herkes şalvarları kırıyo tütününü... Kim görcek! Ayda bir kere gelsele(r) de o anda gene, insanla(r) şimdi bi mahalleden bi mahalleye görüyola(r) gene kimin geldiğini, kimin gelmediğini. Hemen söylüyola(r). Telefon da yoktu o sırala(r)da (zamanlarda) bizde. Hiç köylerde bizim telefon mefeon bişey yok ama duyuluyodu gene. İlle duyuluyo yani.” Kadriye, 61 yaş

Gülfiliz, annesinin bu süreçte şalvarını hiç çıkartmadığını, çıkarması talep edildiğinde “çıkartmam, görme, bilme” vb. ifadelerle itirazda bulunduğunu anlatmaktadır.

“Benim annem hiç çıkartmadı şalvarını... Şimdi köyde evden çıkmışın tarlaya gitcen. Tarlaya giderken sen köyün içinden lüüp önüne çıkıyo. Diyo çıkar şunu. Annem çıkartmam ben dedi. Ben burada dedi tarlaya gidiyom. Sen dedi gelme, sen görme...” Gülfiliz, 57 yaş

Gülfiliz’in annesi gibi köylerdeki yaşlı kadınlar şalvar giyer, şalvarsız dışarı çıkma yasağı olduğundan, bu sefer de dışarı çıkamaz hale gelirler:

“E şalvarını giyemiyosun. Dışarı şalvarları çık çıkabilirsen. Hemen ceza...70 yaşından sonra kadın nasıl elbise giysin? Nasıl pantolon giydirirsin kadına? Giydiremezsin ki... İnsanlar yaşlılar kapıdan dışarı çıkamıyodu. Bu kapıdan dışarı çıkamıyodu. Sokağa çıkamıyodu. Neden? Şalvarını çıkartmak zorundasın... Ben babaneye de demiştim bir iki kere. Bak ana, bahçeden dışarı sokağa çıkma. Çıkma, evin içinde dur, bahçeyi arka bahçeyi gez, et. Ama sokağa çıkma bak problem olur.” Zöhre, 68 yaş

Bizim nesil gelinlik giymedik!

Düğün yapma yasağı, Bulgaristan’da asimilasyon sürecinde getirilen geleneksel yasaklamalardan bir tanesidir. Bu yasaklamaya göre halk, Türk geleneklerine uygun düğün yapamayacak, imam nikâhı kıyamayacaktır. Hristiyan usullerine uygunluk, düğün ve nikâhlar için ön koşul olarak sunulmuştur. Gülfiliz, bu dönemde eşiyile Hristiyan usullerine uygun bir nikâh yapmaktansa bir süre nikâhsız birlikte yaşamayı tercih ettiklerini dile getirmektedir:

“...mesela o zaman ben bekârdım isim değiştirdikten sonra evlendim ben. Evlendim, tamam evlendim ama şeeey. Mesela şimdi düğün dernek yaptırmıyo. Yani yaptırmıyo ama tamamen Bulgar şeylerine uygun. E gelecek, resmi nikâh kıymıyo. Onların şeyine uyarsan kıycak. Öyle Türkçe müzik asla yok. Bulgarca müzik, her şey onlar ne derse, Hristiyan usulleri nasılsa ona

göre yapcaksın. Biz bir müddet nikâh bile yapmadık. Evlendikten sonra, düğün yapmadık, nikâh da yapmadık.” Gülfiliz, 57 yaş

Nazife ise durumu “bizim nesil gelinlik giymedik” ifadesiyle ele almaktadır. Bulgar adetleriyle düğün yapmayı reddeden nesil, kaçarak evlenmiş ve evlendikleri köyde gizli saklı bir imam nikâhı kıymışlardır.

“Ozman hiç düğün yapmaz olduk. Herkes kaçak göçek evlendi. Hepimiz kaçagız. Bak ki normalde bizim nesil... Hiç gelinlik giymedik biz. O gelinlik de kaldı içimizde. Şindi düğün yapcan, Bulgar müzikleri çalcak. Bizim gene kendi örf âdetimiz var ya Türk. Ondan sonra hiç kimse artık düğün yapmadı. Bir nesil düğün yapmadık biz. Bulgar müzik çalcak, Bulgar adetlerini yapcaksınız... Düğün yapmamaya başladı gençler. Onun adetine göre niye düğün yapayım dedi millet. Kaçak imam nikâhı yaptık da evlendik. Sonra resmi nikâh yaptık... Şindi sen kaçmışın filanca köye. O köyün hocası gelir saklı gizli imam nikâhları hep yapıldı... Resmi nikâhı hatta ben oğlana sekiz aylık hamileyken yaptım.” Nazife, 58 yaş

Benzer şekilde Ayşen de eşiyle altı ay resmi nikâh kıymadıklarını ve aralarında sadece imam nikahı olduğunu aktarmaktadır.

“Nikâh bile kıyamadık. Nikâhı da te altı ay sonra kıydık... İmam nikâhını hemen ilk gittiğin gece yapıyosun. Gizli tabii ki. Onlar için imam nikâhı... Onlar hocaya şeye inanan insanlar değil ki!” Ayşen, 57 yaş

Yeni ibadethane: Ev

Dini uygulamaları yerine getirmek isteyen anlatıcılar, evde ibadet etmeye devam ettiklerini anlatırlar. Toplu ibadet gereken durumlarda ise ya evlerinde tek başına ibadet etmişler ya da bir evi ibadethaneye dönüştürmüşlerdir:

“Evde ne kıldıysa... Benim annem Müslüman. Beş vakit namazını kılmış, orucunu tutmuş... Teravi kılamadı. Yaa! Babamla ikisi evde kıldılar. Anne öyle (Kayınvalidesi). Yalnızca evde namaz kıldı kadın.” Zöhre, 68 yaş

“İnsanlar kendi evlerini şey yapıyodular. Mesela Ramazan Bayramı'nda teravîh olarak kendi evlerini kullandılar, açtılar. İnsanlar oraya teravihe toplansınlar diye.” Emel, 59 yaş

Yine Nazife'nin anlatımına göre, o dönemde Kurban Bayramı'nın birinci günü köyde kurban kesen tüm hanelerin paylarını getirip camide topluca yemek yenmesi ve bu vesile ile köy içinde kurban kesmemiş her aile ile kurban payının paylaşılması şeklinde yürütülen gelenek, camilerin kapatılması sonrasında da bir ailenin evini ibadete açmasıyla sürdürülmüştür.

“Kurban kesiliyordu. Köyde diyelim 250 aile vardı heralde köyümüzde. Bir aile kesemesin, iki aile mesela o imkânı olmayan kesemeyen insanlara... O akşam Kurban'ın birinci günü herkes

alır birer pay ya da kurbanın bi tarafını köyde... Cami... Camiler kapandı. Camiler kapandıktan sonra bi aileye gidiliyo. Kurbanların hepsi orda karışıyo kazanda pişıyo yemekler. O akşam bütün köy yiyo orda. Hepsi karışık kurbanların. Bütün köy doyuruyo karnını. Olmayan aileye takviye ediliyo.” Nazife, 58 yaş

4.2.2.3 Günlük yaşamın sektesi sırasında

Yeni kültür merkezi: Ev

Türkçe konuşmanın yasaklanması ardından ülke geneline Türkçe film izlemek, Türkçe şarkı dinlemek ve Türkçe yayın organlarını takip etmek de yasaklanmıştır. Ancak halk, kendi kültürünün ürünü olan sanat dallarında uzaklaşmak istememiştir. Nevil, gizli gizli Sofya’dan getirilen Türkçe kasetleri, evde gizli saklı dinlediklerini anlatmaktadır:

“Türkçe müzikleri dinliyoduk, Türkçe kasetlerimizi gizli gizli Sofya’dan böyle satılan yerler varmış ordan çalılmaya gidiyolardı Sofya dediğimiz yere abilerimiz işte büyüklerimiz, ordan o Türk kasetlerini mesela Bergen’dir, Gencebay gibi o şeyleri kasetlerini getirip biz onları gizli gizli evde her zaman dinliyoduk yani teypte çalık kasetleri.” Nevil, 54 yaş

Nazife, Türkçe müzik dinleyip Türk filmi seyredebilmek adına geliştirdikleri bazı kaçak yollardan bahsetmektedir. Nazife’nin Türk Çingeneler olarak andığı kimseler, bu dönem içerisinde Türkiye’den Bulgaristan’a illegal yollarla kaset getirmekte ve bu kasetleri el altından satmaktaydılar. Türk Çingeneler, hali hazırdaki sinemalarda Türkçe filmlerin vizyona alınmaması sebebiyle bir evin salonunu sinema salonuna dönüştürmüşlerdir. Türkçe film izlemek isteyen kişiler belli bir ücret karşılığında bu evden bozma gizli sinema salonlarına gitmekteydiler. Nazife, sık sık bu salonlarda film izlemeye gittiğini ve çeşitli Türk şarkıcıların kasetlerini buralardan temin ettiğini anlatmaktadır.

“Sonra Çingenler başladılar bi arada kasetlere. Bu Ferdi Tayfur, Orhan Gencebay’ın kasetlerden video seyretmeye, vermeye. Belli bi miktar bayılıyoduk(para ödüyoduk), gidiyoduk orda Türkçe film seyrediyoduk. Hep kaçak. Çingenler korkmuyo bu kadar. Türk Çingenler vardı... Onlardan alıyoduk. Onlardan Türkçe film seyrediyoduk(Güldü). Evin içinde. Belli bi para ücreti veriyosun, Çingene sokuyo seni odaya. Bi salon gibi bi şeyi var 40 kişi mi, 50 kişi mi? Çingene para kazanıyosun sen seyrediyosun bayılıyosun onlara. Bi Hint bi de Türk filmleri seyrediyosun.” Nazife, 58 yaş

Pakize, Nazife’nin anlatısına benzer şekilde, Türkçe kasetleri Çingene komşularından temin ettiklerini ve Çingene komşularına Türkçe film izlemeye gittiğini anlatmaktadır.

“...kaset alırlardı şeyler, Çingene komşularımız vardı bi duvara şeyde. Onlarda gidip filim izliyorduk. Ne ağlardık kız (İç çekme). Ne ağlardık. Ferdi Tayfur’un filmlerine. Bülent

Ersoy'un filimi vardı. Ta kimindi ya, İbrahim Tatlıses'in kasetleri. Saat birlere kadar onlara bakardık hüngür hüngür herkes ağlıyordu." Pakize, 70 yaş

Ceviz ağacının altında buluşalım

Asimilasyon politikalarının yoğunlaştığı dönemlerde Kırcaali'nin Ardino Köyü'nde, kadınlar buluşmak için türlü yemiş bulunan tarlaları ve ağaç altlarını mekân tutmuşlardır. Bu buluşmalar esnasında yemişler toplanmakta, yenmekte ve diğer köyden gelen haberler, köy içinde vuku bulan olaylar tartışılmaktaydı.

"Yazın hani illa bi gün toplanılırdı gün için, güncel hani şey yapılırdı. Dut vardı. Mesela ertesi günlerde dut olduktan sonra hem dut yenilir hem orda konuşulur. Eriklik, üzümlük öyle yerler vardı. Oralarda daha çok buluşulurdu... Bi tane ceviz ağacımız vardı belirli komşularımız vardı. Günde belki 5 dk belki 10 dk illa gelinirdi oraya bi araya gelinirdi. Yani güncelleme gibi bişey. Ne oldu? Ne gitti? İşte bi şeyler konuşulurdu. Her gün bu olurdu o şey arası... Geliyo haber, filanca yakın köyde aranmış. Hani o 5 dk, 10 dk çıkıyoz ya cevizin yanına. İşte birinin ordaki köyle kızı var evli, gelmiş. Onlara öyle yapmışlar orda. Yani bi bağlantı var. Yani bunlara böyle yapılmış, onlara öyle yapılmış. Ha biz toplayalım, biz kaldıralım." Gülfiliz, 57 yaş

Cepte ne pasaport ne para

Ceviz ağacı gibi ortak noktaları harici daha kamusal alanlarda anlatıcılar, tecrübe ettikleri öncül deneyimlerinden hareketle yeni taktikler geliştirme yoluna gitmişlerdir. Bunlardan birisi, kasaba/şehir içindeki bulunuşlarında resmi kimliklerini gizleme veya yanlarında bulundurmama taktikleridir. Atiye, şehir içerisinde olası bir yakalanma ve ceza yeme durumuna karşılık yanlarında pasaport ve para taşımadıklarını, bilinçli olarak evde bıraktıklarını ifade etmektedir. Eğer cezayı yazacak bir pasaportun ve nakit ödeyecek paran yoksa görevlinin ceza yazması mümkün olmamaktadır.

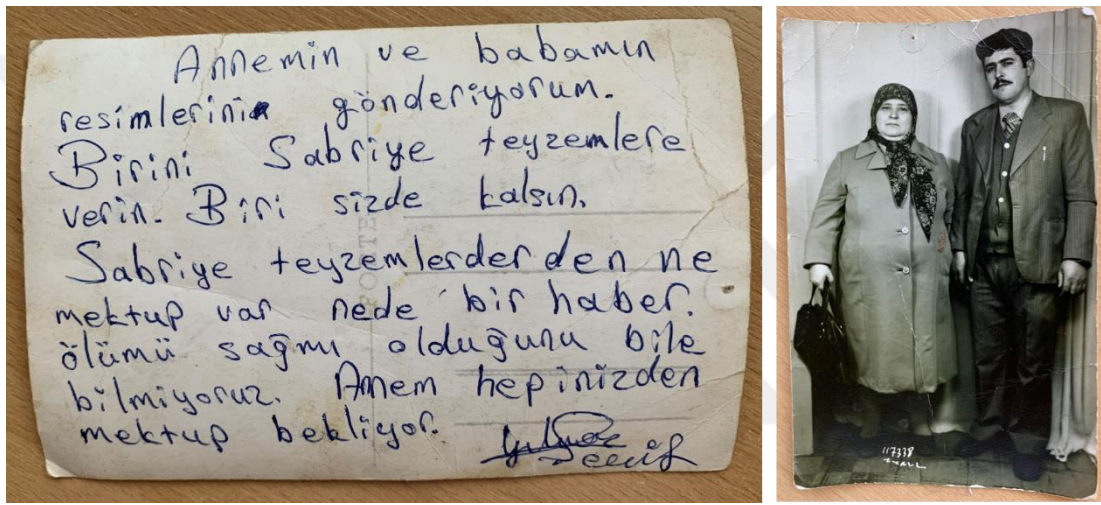
"İçeri gel dedi girelim(karakoldan söz ediyor). Girelim dedim ama cepte para yok. Biz kendimiz alıştırdık artık para vermicez. Pasportu vermeyince ceza da yazılmıyo. Yazamıyo(güldü). Girdik içeri ceplerimizde l'er leva para var. l'er levayı aldı yazdı oraya l'er levalık cezayı gitti. Biz bilerek pasaport taşıımıyoduk tabi niye ceza ödeyeyim ben ona(Güldü). Evde bırakıyoduk, taşıımıyoduk." Atiye, 56 yaş

Gülfiliz'in anlatısına bakıldığında ceza yememek adına Atiye'ye benzer bir taktik geliştirdiği dikkat çekmektedir. Gülfiliz, ev dışında vakit geçirdiği zamanlarda, olası bir durumda ceza yememek adına pasaportunu çorabının içinde ya da montun içerisine dikilmiş gizli bölmede sakladığını anlatmaktadır.

“Pasaportu çorabın arkasına sakladığın çok oluyo mesela hani... Yok dediğim de oldu. Hani böyle yakalanmadım. Yok dediysem de yok diye geçtim. Montlarımızda iç gizli cep vardı böyle. Onların göremeyeceği böyle cep olmayacak yerlere koyuyoduk (Gülümsedi). Vermemek için.” Gülfiliz, 57 yaş

İletişim kanallarının kesintiye uğraması

Asimilasyon sürecinde halkın Türkiye’deki hısımlarıyla haberleşmesine engel olmak ve olası bir bilgi alışverişinin önüne geçmek amacıyla telefon görüşmeleri kontrol altına alınmış, dinlenmiş ve karşılıklı mektup alışverişine son verilmiştir. Mektuplaşmada kesinti yaşandığı, Nevil’in sakladığı fotoğrafın arkasında yazan nottan da anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 4.3).

Şekil 4.3 Bulgaristan'dayken Nevil'e Türkiye'deki akrabasından gönderilen bir fotoğraf ve fotoğraf arkası yazısı

Mektuplaşma olanağının son bulması sonrası diğer iletişim araçlarına yönelim başlar. Gülfiliz, Türkiye’deki akrabalarıyla telefonda görüşme yaparken şifreli konuştuklarını ifade etmektedir.

“Mesela, teyzemlerden biz mesela 13 günde mektup gider, 13 günde gelirdi. Mektuplar tamamen kesildi Bulgaristan'da. Hani birbirinle haberleşilmesin, evet.”

Mektup olayından sonra bir telefon denemesi olur, ancak o da kontrol mekanizmasından sıyrılmaz:

“Yani sonra telefon şeyi çıktı. Bi hat tutturdum ben kuzenimle konuştum, yani çok dedi yazıyoruz ama cevap almıyoruz dedi. Valla ben de yazıyorum Ayten abi ama ben de alamıyorum dedim. Ha tamam o zaman düşündüğümüz gibi dedi. Yani şifreli konuşuyosun, onlar da dinleniyo ya şimdi. Ondandır telefonları da kapattılar. Yani devlet seni, dinliyo o konuşmayı. Devlete karşı ayıp bi şey dersen direk geliyo, seni alıyo, mevereye götürüyo. Arabasıyla geliyo, gel diyo bin diyo. Sonra diyo niye böyle konuştun. Devlete karşı gelmiş

gibi oluyosun. Yani istihbarat gibi şey oluyosun. Hani Bulgaristan'da yaşananları neden yurt dışına çıkartıyosun? O şekilde seni şey yapıyo.” Gülfiliz, 57 yaş

Asimilasyon döneminde tüm yasaklamalara rağmen halk, gelenek göreneğini devam ettirebilmek için taktikler geliştirmiş, kendilerine kaçak yollarla bir özgürlük alanı oluşturma peşinde koşmuştur. Bu taktikler, yeri geldiğinde planlı dolaplardan, yeri geldiğinde ise plansız kurnazlık ve akıl oyunlarından oluşmuştur:

“Onlar hepsini yasakladılar ama onlar yasaklasa da biz bütün Türk usullerimizi mesela sünnettir, şeydir, kurbanlık kesmedir, bilmem ne onları hep biz gizlice yapıyoduk yine.” Nevil, 54 yaş

Bir taktik olarak topraktan el-ayak çekmek

Hem bir taktik hem de bir umut, anlatıcıların yaşadıkları bölgelerde birtakım eylemlerde ve/veya eylemsizlikte bulunmalarına neden olur. Bunların başında ülkenin de temel geçim kaynaklarından birisi olan tarım, ekin işi gelir. Asimilasyon politikaları sonrası göçü umut eden ve göçün yaşanabileceği ön duyumlarını alan köylü kadınlar tarlalarda çalışmayı bırakmıştır. Ekin ekmemiş, olan mahsulleri tarlada çürümeye bırakmışlardır. Çünkü göçe hazırlık yapmaları gerekmekte ve artık ait olmadıkları bir devlete hizmet etmek istememektedirler:

“Herkes buraya gelmeye hazırlanıyo. Türk direkt tepki verdi zaten. Tütün ekmedi, ektiği tütüne dahi bakmadı. Bağ bahçe her şeyi yaktı zaten. Her taraf oldu otluk.” Emel, 59 yaş

Köylü kadınların yapmayı reddettikleri tarla işlerini, Bulgaristan'ın vasıflı yurttaşları ve öğrencileri üstlenmek zorunda kalmıştır. Emel'in anlatımıyla; Türk kadını gezerken, para harcarken doktorlar tarlalarda tütün toplamışlardır. Bu durum Emel'in anlatısında kinaye de barındırır bir ifadeyle şöyle yapılır:

“Tarlalarda mahsül kaldı. Bulgarlar hepsi kalem başındaki işlerdeydi. Doktorları, hemşireleri ellerinde eldiven ameliyat makaslarının tütün topladılar. O yıl, 85 senesi özellikle, o ilk asimilasyonun yapıldığı sene tamamen Türkler elini ayağını topraktan çekti ve tarlada kaldı bütün her şey. Okuldan çocukları götürdüler hep toplamaya... O Haziranlan Ağustos'un arasındaki iki ayı biz ablamın o şehir benim bu şehir benim gezerken, para harcarken (güldü ve gülerek devam etti) hemşireleri doktorları kırsal bölgelerde sırtında önlüklen, elinde makaslan...” Emel, 59 yaş

Paramı Bulgara bırakma!

Göçe hazırlık yapan Türk halkı, Emel'in anlatısına göre, Bulgaristan'ın ekonomisine zarar vermek, kazandığı parayı Bulgar devletine bırakmamak amacıyla bankalardan çekmiş ve göç edene kadar bu parayı harcamışlardır.

“...millet bütün bankalardan parasını çekti. Ekonomisi bi kere orda çöktü zaten Bulgarın. Bilerek çektiler zaten... Tabii ki biz de çektik kendi paralarımızı. Harcadık. Napcan parayı?”
Emel, 59 yaş

Göç veya Türkiyecilik, asimilasyonun devamında gelmesi muhtemel bir süreçtir. Bu da insanların hazırlığa girişmelerine yol açar. Yine benzer bir anlatıyla Pakize, nakit paranın sınırdan geçirilmeyeceğini öğrendiklerinde tüm paralarıyla eşya aldıklarını dile getirmektedir:

“Türkiyecilik var. Elinde parana geçiremezmişik hududtan(sınırdan), orda paramızı diğine(diye) eşya ne bulsak lazım olmayan şeyleri bile aldık. Evlerimizi getircez Türkiye'ye. Paramız kalsın.” Pakize, 70 yaş

Hatıra ya maksat, Sakladım

Süreç içerisinde, Gülfiliz'in deyimiyile Türklüğe dair ne kadar somut gösterge varsa hepsi kaldırılmak, yok edilmek istenmiştir. Bu sebeple Türkçe yazının bulunduğu her türlü not ve kitap, Kur'an, Türkiye'den gelen kıyafetler, Türk geleneğine uygun hazırlanmış çeyizler görevliler tarafından evlerin aranması usulüyle toplatılmıştır. Ancak isim değişikliğine benzer şekilde bu uygulamanın da bölgesel eş zamanlı olmaması, kişilerin kıymetli buldukları eşyalarını saklaması için bir fırsat yaratmıştır. Gülfiliz anlatımında, her gün buluştukları ceviz ağacının altından aldığı duyum sayesinde uygulamadan önce eve gidip eşyalarını tavan arasına sakladığından bahsetmektedir:

“Yani Türk olana bi işaret ne varsa onu tamamen kaldırmak, işte amaç tamamen Bulgarsın. Somut delil olmucak Türklüğüne dair. Hiç bişey kalmıcak. [...] Türkçe kitaplar toplanıldı mesela. Yani okuma kitabı, ders kitabı, Kuran kitapları... Bunların hepsi toplandı... Sakladım ben... Kurban sakladığımız bi yerimiz vardı. Orda kitaplarımız vardı... İşte o kitaplarımızı sakladığımı hatırlıyorum. Mesela gelecekler diye Türkçe olan tamamen, hani bizim şeyler vardı. Böyle hatırlamak, tebrik kartları falan vardı. Hep Türkçe yazılırdı. Mesela onları toplayıp tavana çıkardığımı hatırlıyorum. Tavan hiç aranmıcak diye kitabımı, hani Türkiye'den gelen kıyafetlerimi... Annem at demişti. Şimdi korkuyolar ya hani bi şey olacak diye. Biz öyle sakladık. Türkiye'den gelen, hani etiketinden kıyafet Türkçe yazıcak, böyle bi şey olacak diye. Kıyafet, her şey... Kitap... Yani Türkçeye ait hiç bişey olmucak. Tam asimilasyon zamanında... Bu böyle başladı. Girip aradılar evi. Zaten gine geliyo haber, filanca yakın köyde aranmış. [...] Ha biz toplayalım, biz kaldıralım... Benim annemden çarşaf gibi bişey var. Onu saklıyorum.

Yani onu hep saklıyorum, çeyizindenmiş annemin. Yani öyle hatıralar var. Ben tavana sakladım. Hatıra ya maksat.” Gülfiliz, 57 yaş

Gelen var, Kıvırmak

Atiye ve Nazife, şehirde bulundukları zamanlarda da arkadaşlarıyla aralarında Türkçe konuşmaya devam ettiklerini anlatmaktadır. Ancak yanlarına biri gelirse, ceza yememek amacıyla konuşmalarını Türkçe’den Bulgarca’ya çevirmektedirler. Aralarında konuşurken sürekli etrafı gözetlemekte ve eğer gelen birileri varsa birbirlerini kaş göz işaretleriyle uyarmaktadırlar:

“Yani kendi aramızda Türkçe konuşuruz, birisi gelince Bulgarca’ya çeviririz... dışarda göz şeyinle birbirimizi uyarıyoduk yani. Kim görürse.” Atiye, 56 yaş

“Biz hep Türkçe konuşuyoduk evde. Ama dışarı çıktınan kendi aramızda ceza yazdıkları için Bulgarca konuşuyoduk. Napcaz? Hep kıvırıyoduk. Bulgarca’ya çeviriyoduk. Türkçe konuşurken polis gelince.” Nazife, 58 yaş

Duydun mu? Kanıtla!

Anlatıcılar, ev dışında Türkçe konuştuklarını ne kadar saklasalar da zaman zaman polisler tarafından tespit edilmişlerdir. Atiye, şehir içerisinde arkadaşı ile Türkçe konuşurken, karşıdan gelen polisin dudak hareketlerini okuması sonucu deşifre olmuştur. Ancak polis kendisini Türkçe konuşurken duymuş değildir. Dolayısıyla durum inkâr edilmeye açıktır:

“Dedim ben konuşmadım ki. Sen benim ağızımdan Türkçe bi kelime duydun mu? Kanıtla bana... Yok duymadım.” Atiye, 56 yaş

Saklı Türkçe Dersi

Asimilasyon sürecinde, okullarda Türkçe ders verilmesi ve Türkçenin öğretilmesi yasaklanmıştır. Nevil bu süreçte kendi okuduğu okulda bir Türk öğretmenin çabasıyla Türkçe öğretilmeye devam edildiğini anlatmaktadır. Okulun son saatlerinde *Bulgar hocalardan korunup*, fırsatı kollanarak ayda bir müsaitlik yaratılmış ve akşam okulu niteliğinde çocuklara bir saat Türkçe dersi verilmiştir.

“...yani okulda hocamız da köydendi çoğu yarısı da şey Bulgar hocalardı gelip köyümüzde kalıyolardı hani kiraylıp evlerimizi köyümüzde kalıyolardı. Bu okulda da bu Türkçe ders vermiyolardı. Bize saklı ayda 1 kerecik 1 saatçağıznazni (saatçik) saklı Türk hocalarımız veriyoladı ama o da yani gizli yasaktı. Onlan öğrendik yani zor kar ne kadersa... Okulun içinde yasaktı vermek okulun en son saatte böyle boşluk bi zamanda Türk hocamız bize bir saatçaz böyle veriyodu... Türk hocalarımızlan gene böyle gizli saklı da olsa hani o diğer Bulgar

hocalardan korunuyoduk yoksa onlar olmasa aramızda sürekli şey konuşcaz yine Türkçe konuşcaz. Öyle işte gizli gizli şey yapıyoduk her şeylerimizi.” Nevil, 54 yaş

İkna dili, Kendi silahıyla vurmak

Saklı Türkçe dersi kadar enteresan bir diğer nokta, Türkçenin yeri geldiği zaman da gizlenilmesidir. Zöhre, cezaevine gittiğinde görevli memur ile iletişime geçip oradaki işini gördürebilmek adına bir taktik geliştirmiştir. Bulgarca konuşmuş ve dili iyi kullanarak Türk kimliğini saklamıştır.

“Bulgarca’yı o kadar güzel konuşuyorum ki, benim Türk olduğumu anlamadı.” Zöhre, 68 yaş

Bu taktik anlatıcılar tarafından sıklıkla kullanılmış, iyi Bulgarca konuşmak zamanla bir ikna yöntemi olagelmıştır. Emel, bu durumu *ikna dili* olarak ifade etmektedir. Kendisine verilmek istenen cezadan bu taktik sayesinde kurtulmuştur. Emel, anlatılar esnasında olayları, kurnaz bir gülümseme eşliğinde dile getirilmektedir.

“(Gülümseyerek) Ben yakalandım zaten. Birazcık ikna dilimizle ikna ettik ama (Güldü)... Bir gün şehir merkezinde eşimle birlikte yürürken kendi aramızda Türkçe konuşurken birileri duydu. Durdu zaten bizi. Ceza yazmaya kalkıştılar. Ki ben kendimi onlara anlatırken hani(Güldü) o kadar temiz Bulgarca konuşmaklan kendini bu hale düşürdün diye yazmadılar cezayı. Bu kadar temiz Bulgarca konuşurken kendini bu zor hale nasıl sokuyosun dedi(Güldü).”

Emel, 59 yaş

Bulgar maskesi

Ana dilini gizleyerek iyi bir Bulgarca biliyor ve konuşuyor olmak, bir anlamda anlatıcıların kullandıkları da bir taktik niteliği taşır. Zira alt başlığa taşındığı gibi anlatıcılar, bu süre zarfında Bulgar maskesini takabilmeyi de öğrenmişlerdir.

Remziye, lise öğrenimine ilkokuldan farklı olarak şehirde devam etmiştir. O döneme kadar köyde Türk ailelerinin çocuklarıyla birlikte öğrenim gören Remziye, liseye geçtiğinde Bulgar öğrencilerin dışlamasına maruz kalmıştır. Kendisinin ve ailesinin dış görünüşünün köy yaşamını anımsatması, Bulgarca’yı kendini iyi ifade edebilecek düzeyde konuşamamaları, yeni sınıf arkadaşlarının Remziye’yi küçümsemesine neden olmuştur. Remziye, bu süreçte ikinci sınıf muamelesi gördüklerinin farkına varmış ve bu durumdan rahatsız olmuştur.

Remziye lise yıllarında, kendisini küçümsemeye layık görmediği kimselerin yersiz eleştirilerinden kaçınmak ve Türklüğüne dair ön yargıları ortadan kaldırmak amacıyla yeni bir taktik geliştirmiş, Türk kimliğini Bulgar maskesinin altına gizlemiştir. Bulgarca’yı iyi konuşup kendisini kusursuz ifade edebilmek, Remziye’nin Türk

kimliğini sakladığı ve küçümsenmekten kaçındığı Bulgar maskesidir. Bu maskenin ardına gizlendiğinde kimse onun Türk olduğunu anlayamayacak ve küçümseyemeyecektir. Ancak yeri geldiğinde Remziye, bu maskeyi kendisi indirip kimliğini deşifre etmektedir. Bulgar maskesi Remziye'ye, kendisine nasıl davranılacağını denetimini ele alma imkânı vermektedir. Remziye, maskesini indirip kimliğini deşifre ettiğinde karşı tarafın duyduğu şaşkınlığın, kendisinde manevi bir doyum yarattığını da ifade etmektedir:

“Ha orda da anladım ki benim yaşlıtlarım bile bizi küçümsüyo. Bizim anne-babalarımızı da küçümsüyolar. Çünkü Bulgarcaları da bozuk ya. Kendilerini ifade edemiyolar doğal olarak. Bu sefer hani ikinci sınıf muamelesi gördüğümüzle ben yüzleştim. İkinci sınıf muamelesi... Şimdi benim tepkim şöyle oldu kendime göre: Ben çok çalışarak, her zaman sınıfın en başarılı öğrencisi olmam gerekiyo ve de ben süper Bulgarca konuşmam gerekiyo. Yani benim Bulgarca konuşmamdan benim Türk kökenli olduğumu anlamamalılar. Dolayısıyla beni küçümsememeliler (Gülümsedi). Ve benim için en büyük zevk şuydu: Biriyle mesela yakınlaşıyorum, sohbet ediyorum, işte ‘şu pis Türkler’ falan dediği zaman ‘ben de Türküm’ diyip onun şokunu görmeyi çok seviyodum. Yani insanları bu şekilde şok ettiğim zaman hani böyle bi manevi tatminim oluyodu. Yani ‘sizin bahsettiğiniz kadar pis değiller, hatta sizden çok çok daha akıllılar’. (Güldü) Onu hissettirmeyi çok seviyodum.” Remziye, 52 yaş

Kaçak anten

Bulgaristan’da, Türkçe yayın organlarının (radyo, televizyon) takip edilmesinin yasaklandığı dönemde Türk halkı, bu yayın organlarına ulaşabilmek adına da taktikler geliştirmişlerdir. Bunlardan birisi, kaçak anten kullanmaya başlamaktır. Nazife, bu süreçte her akşam babasının aldığı anteni sokakta gezdirerek Türkçe yayın yapan bir kanalı denk getirmek adına çabaladıklarını anlatmaktadır:

“Türkçe televizyon yasaktı. Türkçe televizyonlar... Hatırlıyorum, baya büyüktük. 8-9 yaşlarındaymışım. Babam bi anten almıştı akşamınan Türkçe televizyon seyretcez diye evin önünde bütün gece anten gezdiriyoduk. Türkçe bi şey seyredelim a diye.” Nazife, 58 yaş

Yine benzer şekilde Nevil, Türkçe yayın yapan kanalları seyredebilmek adına geliştirdikleri bazı taktiklerden söz etmektedir. Anlatısına göre bu yayınlara ulaşabilmek adına evin yüksek bir noktasına anten kurmuşlar ve daha iyi yayın alabilmek adına anten kablolarını sigara izmaritinin telli kâğıtlarıyla kaplamışlardır. Gece Türkçe yayın çeken yöne bakan antenler, sabah olduğunda yakalanmamak adına başka bir yöne çevrilmiştir.

“Türkçe televizyonlara bakmak içiri işte böyle yükseklerle anten kuruyoduk. Yani böyle hatta sigara kıyatlarının içinde yani telli kıyatlar oluyodu ya o sigara kıyatlarını antenlerin o

kablolarına doluyoduk onları dolayınca daha güzel tutuyodu (güldü). Öyle yapıyoduk onu gezdiriyoduk böyle güzel göstereceğin diye televizyonları. Böyle bunları şimdi gece farklı çeviriyoduk gündüz farklı çeviriyoduk Türkçe baktığımız anlaşılmasın diye. Yoksa yasaktı böyle yakalananları Türkçe bakanları, tabi bize olmadı ama yakalananları hep aldılar götürdüler topladılar bakmıcaksınız diye. Yasakladılar yani.” Nevil, 54 yaş

Türkçe yayın yapan televizyon kanallarının her köyde çekmediğini anlatan Nevil, akrabalarının Türk dizilerini seyredebilmek için Nevil’lerin evinde toplandığından bahsetmektedir. Akşam olduğuna Nevil’in akrabaları bir araya toplanıp birkaç araba ile Nevil’lerin evine Türkçe dizi izlemeye gitmektedir.

“...biz Türkçe televizyonlarımıza hep bakıyoduk gizliden... Türk dizilerini hatta Cebel’den bizim bi akrabamız vardı araba dolusu iki üç araba toplayık bize Türkçe televizyona baktırmaya getiriyodu orlada bakamıyolardı biz köyde böyle daha iyi tutuyodu bizim köyde onların orlada olmadığı için bize toplayık Türkçe televizyonlara bakmaya getiriyolardı.” Nevil, 54 yaş

Karşı baskı: Boğazını doyurmak için Türkçeye mecbur

Atiye’nin süreci deneyimlediği Kırcaali’nin Ardino Köyü, o dönemler bir öğretmen haricinde Türklerin ikamet etmekte olduğu bir köydür. Öğretmen bir Bulgar’dır ve köyün çocuklarına Bulgarca öğretmekle görevlendirilmiştir. Ancak köyde hayat Türkçe akmakta, esnaf Türkçe konuşmaktadır. Atiye’nin anlatımına göre, öğretmen köye geldikten sonra yaşamını idame ettirebilmek adına Türkçe öğrenmek mecburiyetinde bırakılmıştır. Çünkü köyde kimse Bulgarca konuşmamaktadır. Bulgarca öğretmekle görevli bir öğretmenin Türkçe öğrenmek zorunda kalması anlatıcıya gülünç gelmektedir:

“Bizim köyümüze bi öğretmen gelmişti. Yani o Bulgardı öğretmen ama Bulgar da olmuş olsa sadece bizimle Bulgarca konuşuyordu. Çevreye çıkınca boğazını doyurmak için mecburen Türkçe öğrenmek zorundaydı (Güldü.). Annemler bilmiyo, kimse bilmiyo Bulgarca bu yaş grubunda.” Atiye, 56 yaş

4.2.3 Sektaye uğratılan an’larda kadınlar

Anlatıcıların anlatılarında dikkat çeken bir husus, kendilerini cesur, direnen, kurnaz, güvenilir, gibi nitelermeler üzerinden anlatıyor olmalarıdır, verdikleri örneklerde de bu nitelermelere rastlanır.

Yapmam! Mecburiyeti reddetmek

İsim değışikliğı uygulamasından sonra Sliven Örencik Köyü’nde, köy meydanında bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda günlük yaşama dair bazı anlatıların bulunduğu bir konuşma yapılacaktır ve bu konuşmayı Zöhre’den yapması istenmiştir. Yapılması istenen konuşmada Yeniden Doğuş olarak adlandırılan durum dile getirilmek, halka duyurusu yapılmak istenmiştir. Bu konuşmayı Zöhre’ nin yapacak olması tesadüf değildir. Köy halkının saygısını ve güvenini kazanmış bir ismin konuşmayı yapması daha ikna edici olacaktır. Ancak yapılması istenen konuşmanın içeriğı Zöhre’yi oldukça rahatsız etmiştir. Anlatıcı konuşmayı bu haliyle yapamayacağını açıkça dile getirmiş ve mecburiyeti reddetmiştir. Zöhre yetkililerle pazarlığa girişmiş, ancak bu cümleyi değıştirse konuşmayı yapmayı kabul edeceğini söylemiştir. Anlatı esnasında durumun anlatıcıda uyandırdığı sinirlilik hali, direnişin ve başkaldırabilmenin verdiği gururla yerini gülümsemeye bırakmıştır:

“İsim değıştikten sonraya, meydana böyle şey gibi, miting gibi bi şeyler yapıyorlar. İnsanlar anlatıyo. Bana bi şey, liste verdiler. Baya bi büyük liste. Bunu oku dediler. İnsanların hayatına dair şeyler, ne ekcez ne biçcez, hayvancılık öyle şeyler. Onları okucaz etcez... Ondan sonraya, bi cümle vardı ki şey yazıyo(Sinirlendi): Bulgarmışız, biz de Türk olmuşuz. Türkten sonraya geri dönüş yapmışız Bulgar. Öyle gösteriyorlar. Bulgar adını yeniden almış, Bulgar olmuş. Bulgarmışız biz, sonradan Türk olmuşuz, döndürmüşler bizi Türke de Osmanlı döneminde. Ondan sonraya bize gene Bulgar isimlerimizi vermişler. O anlamda bi cümle var. Hani 'ismini geri almış köy halkı' diye böyle bi, tam çevirisini de şeyedemiyom ama. O anlama geliyo. Ondan sonra ben de dedim, ben bu cümleyi okumam! Nası okumucan dedi? Okumam dedim. Ne diyen, dedi. Değıştircem ben bu cümleyi burda, dedim. Ne diyen dedi. 'Balkan insanların' diyem dedim. Balkan'da yaşayan insanlar dicem dedim. Hani Bulgarca ismini almış, Bulgarca bilmem neyini almış(hala sinirli), onları demicem dedim. Ondan sonraya aralarında konuştular...” Zöhre, 68 yaş

Anlatıcı, ısrarında kararlı olur ve isteneni yapmaz:

“Sonra Hikmet de dedi bana, sakın dedi onu okuma. Okumucam dedim, söyledim onlara ben dedim. Ondan sonra o şeyi çıktım meydana okudum ama onların istediğı gibi okumadım. Kendim değıştirdim okudum(Gülümsedi). Kendim istediğim gibi okudum. Bana o zaman, aralarında, mecbur etmeyin beni dedim. Mecbur etmeyin.” Zöhre, 68 yaş

Baş etmek

Anlatıcı Zöhre, o dönemler yalnız olduğunu ve yaşadıklarıyla tek başına baş ettiğini anlatmaktadır. Tek başına olmasına rağmen korkmamış, mücadele etmiştir. Kendisini ve eşini “göze batan, cabbar, tuttuğunu koparan, ısmık değil, ağzına geleni söyleyen”

olarak tanımlamaktadır. Yaşadıkları köyde kendileri gibi kendini ifade etmekten korkmayan başka kimse olmamasına rağmen konuşmaktan geri kalmamıştır.

“Tek başıma uğraştım ben orda. Bütüünn köyle baş ettim. Köyü bırak Sliven’de partinin parti sekreterleriyle de baş ettim.” Zöhre, 68 yaş

“Hani o köyde, göze batan kişiler, cabbar derler ya, hani tuttuğunu koparan, ısmık değilsin. Hani ağzına geleni söyleyebilen, hani gerekirse de karşı çıkabilen bi biz vardık. Diğerleri korkuyodu konuşmağa. Biz de rahat konuşuyoduk ya, bi de biraz işte ordan da Türklerin de bi saygısı vardı bize. Hani onların söyleyemediğini, biz söylüyoduk... Kendi gençliğimize güveniyomuşuz. Korkmuyodum... Beni kapatacaklar diye hiç korkmadım.” Zöhre, 68 yaş

Köy genelinde dönem dönem yapılan toplantılarda halkın sıkıntıları konuşulmaktaydı. Bu toplantılardan birinde Zöhre, kimsenin cesaret edemeyeceğini anlamış ve kendisi gözlemlediklerini dile getirmiştir. Kimsenin dile getiremediğini dillendirmek *öyle kolay bişey* olmasa da Zöhre bunu başarmıştır ve başarısıyla, kendi ırkının haklı savunmasını bir topluluk önünden yapmış olmaktan gurur duymaktadır.

“En sonunda dayanamadım artık, kalktım. Kaldırdım elimi. Dedim bakın ne dicem size, dedim. Bu Bulgarca konuş diyosunuz ya dedim, tamam dedim ben konuşcam. Yetmiş seksen yaşında dedim, kadın dedim, ekmek almağa geldi dedim. Bir ekmek dedim böyle istiyoyeniden eliyle taklit etti). Siz dedim, önce ne yapcanız biliyo musunuz dedim. Önce dedim, onları toplucanız dedim, onlara Bulgarca konuşmayı öğretceniz dedim. Ondan sonra dedim, diyeceniz ki dedim, Türkçe konuşmayın Bulgarca konuşun. Bana diyebilirsın ama ona diyemezsin dedim. O dedim, gelmiş yetmiş seksen yaşına dedim. Şindiden sonra dedim, o dedim, Bulgarca’yı öğrenemez. Şindiye kadar konuşmadıysa konuşamaz. Öyle bi sinirli tavırla konuşmuştum o akşam. O toplantıyı da hiç unutmuyorum. Öyle bişey yapmışım. O zaman hiç çıkarıp da, ağzını açıp da (masaya eliyle vurmaya başladı, cümleyi vurgulayarak söyledi) tek bi Bulgar bana şeyetemedi... Nerdeyse ağlıcak duruma geliyosun, öyle sinirlendi mi konuşurken kızım. Öyle kolay bişey değil. ” Zöhre, 68 yaş

Sen gördüysen görme, İtiraz

Cesur olma haline Zöhre’nin anlatısında rastlanır. Anlatıcı, komşularından birinin polisle münakaşasına tesadüfen denk gelmiş ve kendini savunamayan komşusunu savunmaktan geri kalmamıştır. Komşusuna yazılmak üzere olan cezaya karşı çıkmış, haksız bulmuş ve polise itiraz etmiş, savunmasıyla galip gelmiştir:

“Ali’nin anası da sokakta. Ben de tesadüfen ordan geçiyorum. Ona ceza yazcak. Ondan sonraya ben de hani sözümüz geçiyo ya, orda şeyiz ya. Dedim Mitko, bu işi bırak! Kadın dedim kapının önünde. Sokağa çıkmamış. O kadına dedim, sen şimdi elbise mi giydircen dedim. Giyer mi bu kadın elbiseyi? Bu kadına zaten yakışmaz o elbise dedim. Evinde dedim ya evinde. Ben ister çıplak gezerim dedim, ister elbise giyerim, ister şalvar giyerim. Sen benim evimin içine,

özelime giremezsin. Ama o sokak kapısının önünde kadın. Köy sokakları. Bahçe kapıları var. Orda kadın. Orda şey yazcak ona. Ondan sonraya dedim, özeli kadının. İçeri girip de sen dedim bu şalvarı çıkar diyemezsin dedim. Kadın dedim buraya kadar gelmiş, sokağa da çıkmamış. Ama şalvarınla gördüm ya. Sen gördüysen görme dedim. Ona o zaman ceza yazdırmamıştım bak.” Zöhre, 68 yaş

Erkek korkar, kadını gönderir

Yine bir cesaret örneğiyle Zöhre anlatısını sürdürdük. Burada anlatıcı, gözaltındaki eşine eşya götürmek isteyen abisinin cezaevine gitmekten korktuğu için, kendisi göndermek istediğini aktarır:

“Gördüysen nereye gittiğini dedi, buna dedi, kalın bişeyler al dedi. Sigara al dedi. Birkaç paket sigara al dedi, agam akıl veriyö bana. Kendi gidemiyo ama (Gülmeye başladı), beni gönderiyo(Gülerek anlatmaya devam etti). Onda sonraya, kendi korkuyo(Güldü). Sıkımyo.” Zöhre, 68 yaş

“Kadınları gönderiyolar direnişe”

Anlatıcı Zöhre, isim değişikliği politikasının uygulamaya konduğu haberini aldığı anda, eşinin bir vukuata karışma ihtimalinden korkarak eve gittiğinde beklediğinden farklı bir durumla karşılaşmıştır. Ev halkının erkekleri bir köşede dururken, kadınları planlanan bir ayaklanmaya gidebilmek için hazırlardır. Bu durum anlatıcıya gülünç gelmiştir.

“Bi gittim eve, babane bizim, giydirmişler kuşatmışlar (Güldü)... Kış, Ocak ayı... Ondan sonraya, giydirmişler kuşatmışlar, kalın giyinmiş, örtünmüş, eltimlen ikisi yolcu. Kayınçom evde. Rahmetli anne evde. Hepsi evde. Hikmet evde. Ondan sonra, onları gönderiyolar, kadınları gönderiyolar direnişe (Güldü).” Zöhre, 68 yaş

Kadınlar daha kurnaz daha uyanık

Atiye, asimilasyon sürecinde dışarıda geçirdikleri vakitlerde, polislerin kimlere ceza yazdıklarını gözlemlediğini anlatmaktadır. Bu gözlemlerin sonucuna göre erkekler, kadınlara göre daha çok ceza yemektedirler. Atiye’ye göre bunu sebebi kadınların daha kurnaz oluşudur. Kadınlar, kurnazlıkları sayesinde ceza yemekten kaçabilmektedirler.

“Gene de erkekleri daha çok yakalıyolardı ceza için. Biz gözlemliyoduk. Kızlar biraz daha uyanık mı davranıyo ne yapıyo yani. Erkeklerle daha çok ceza yazılıyodu sanki. Yani bizim gözümüzden mi öyle gözüküyodu bilmem ki. Belkim kadınlar daha da kurnaz. Yani biz bakıyoz erkeklerle daha çok cezalar geliyo(güldü).” Atiye, 56 yaş

Kadınlar iç içe, kimse kimseyi ele vermez

Anlatıcılar için Bulgaristan'daki Türk kadınlar, güvenilir, sır saklayabilme özellikleri vardı. Konuyla ilgili olarak Nazife, kadınların köy içerisinde kardeş gibi olduklarını ve iç içe yaşadıklarını anlatmaktadır. Farklı evlerde yaşasalar da kadınlar, gün içerisinde yürütülen aktivitelerde, çalıştıkları işlerde hep beraberdirlere. Kadınlar bu süreçte birbirine destek olmuş, saklı yapılan eylemleri halı altına süpürmüş, üzerini örtmüş, yeri geldiğinde hep beraber yasaklamalara yönelik taktikler geliştirmiş ve polislerere karşı birbirini savunmuştur. Kim kimseyi bu süreçte ele vermemiş, aksine yardımlaşmışlardır:

“Valla kardeş gibi geçiniyolardı. Herkes birbirinin şeyini polis geldinen saklıyodu. Bi akşam onlarda dua okunsa bile kimse kimseyi ele vermezdi. Herkes her şeyini yapardı. Saklı da olsa yapsalar da bildirmezlerdi. Mesela ölümünden sonra 41'ini 52'sini yaparlardı yine saklı da olsa yaparlardı. Herkes birbirine yardım ediyodu. Şey için zaten köyde mahalle zaten tütününü birlikte eker, birlikte çalışır bi tarlada. Herkes beraber oturur yemeğini yer. Zaten iş imkânları öyleydi ki. Kadınlar iç içe yaşıyodu.” Nazife, 58 yaş

Ayşen de Nazife'nin anlatısını destekler şekilde, bu süreçte herkesin birbirine kardeş olduğunu ve desteğini esirgemediğini anlatmaktadır. Öyle ki, o dönemler Türkiye'ye göç etmeye hazırlanan komşusunun vize parası eksik kaldığında Ayşen, kendi biriktirdiği parayı hiç düşünmeden komşularına vermiştir.

“Hele o karışıklıklarda. Öyle bi durumlarda, ozmanlarda bizim halkımız gerçekten herkes kardeşti birbirine. Her bi konuda herkes çok destek oldu birbirine elinden geldiğince... Benim Bulgaristan'da komşum vardı çok yakın. Hala da Hürriyet'teler. Biz Bulgaristan'da onlarla kapıbir komşuyduk. Onlar da... Onların pasaportları çıktı. Onlar buraya gelme yollarını buldular, gelecekler... Unuttum kaç para diye ama bi miktar paraları yetmiyo. Benim de vardı param. Hiç düşünmeden o parayı çıkarttım, onlara verdim ben (Gülümsedi).” Ayşen, 57 yaş

4.3 Asimilasyon Sonrası: Türkiyecilik

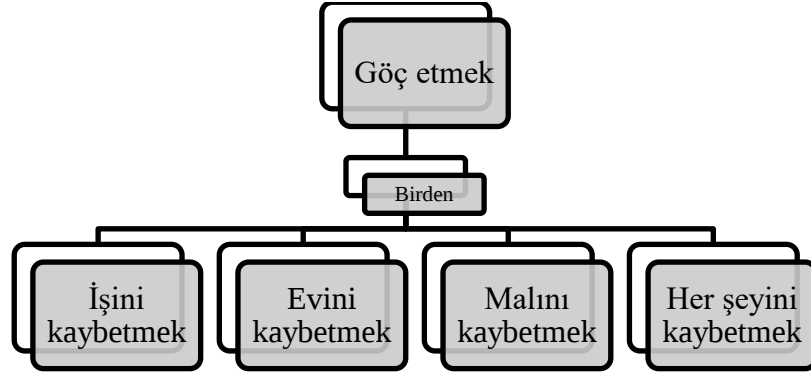
Türkiyecilik, anlatıcılar arasında Türkiye'ye göç anlamında kullanılır.

4.3.1 Göç Yollarında Olmak

Göç etmek ne demek?

Anlatıcılardan Zöhre, göçü kayıplarıyla tanımlamaya çalışır. Zira o, göç ederek işini, evini, malını, her şeyini kaybetmiştir (Bkz. Şekil 4.4). Türkiye'de yaşamayı zor kılan şey de ona göre bu kayıplardır:

“...Birden işini kaybediyosun, evini kaybediyosun, malını kaybediyosun, şeyini kaybediyosun. Her şeyini kaybediyosun. Çok, alışmamız zor oldu.” Zöhre, 68 yaş

Şekil 4.4 Anlatıcının göç etme tanımını gösterir bir zihin haritası

Macırlık olmak, Türkiyecilik!

Bulgaristan-Türkiye göç süreci başladığında, yönetim öncelikle politikalara uyum sağlamayan, siyasi geçmişi iktidara aykırı, asimilasyon politikalarına uyumsuzluk nedeniyle cezalandırılmış, başkaldırma potansiyeli yüksek, *çok bilen* kimseleri sınır dışı etmek istemiştir. Bu doğrultuda ismi belirtilen kimselere evlerini boşaltıp ülkeyi terk etmeleri için 24 saat süre tanınmıştır:

“Hani şey, o kendi kafasına göre çıkاریo mesela. Bakıyo bu devlete karşı gelmiş mi? Yani gerçekten de zararlı biri mi? Kalkışmada bi önceliği var mı? İlk önce onların pasportlarını veriyo, hiç göç möç dil (değil). Sade altı ya kadar, bu akşam diyo Bulgaristan'dan yurt dışı çıkış yapcaksın. Eşya da vermiyo, bi bavul. İlk çıkanlar hep öyle geldiler. Sınır dışı.” Gülfiliz, 57 yaş

“... 24 saat içinde geçtin geçtin.” Kadriye, 61 yaş

Babası o dönemler komünist parti üyesi olan Nevil, bu sebeple ailesiyle sınır dışı edildiklerini anlatmaktadır. Nevil, babası ve annesinin sınır dışı edileceğini öğrendiğinde ailesiyle birlikte göç etmek istemiştir. Muhtarın yardımıyla resmi evrakları hazırlanmış ve ailesi ile birlikte Türkiye'ye göç etmiştir:

“Büle hani çok bilenleri, fazlaca Bulgarlara karşı gelenleri ilk önce onları sınır dışı ettiler. Sonra babam da komünist partisi üyesi olduğu içiri sonra bize geldiler hani o partide üye olanlara işte. Ben de o zaman yeni evlenmişim daha. Nisan'da evlendim. Mayısın sonlarına doğru mu ni babam bi geldi evlendiğim zaman evlendiğim yere. ‘Kızım bizi sınır dışı ediyolar.’ Aaa şaşırıdım kaldım. ‘Ne sınır dışı ya ne diyon sen baba ya?’ 24 saat içinde çıkmamız gerekiyomuş. Ay ben bi başladım ağlamaya yeni evlendim, ben napcam şimdi yalnızcana. Ailem gidince burdan diye. Ondan sonra kayınpederim, kayınpederim onlar da babama dediler ki ‘Mehmet, götürebiliyosan, kayınpederim çok seviyodu Türkiye’yi, koyabiliyosan çocukları da bi şey

yapabilceksen götür.’ dediler babama... Babam da bu sefer tamam diyo geliyor kimetin(muhtar) yanına böyle böyle ben kızım yeni evlendi o gitmese ben çıkmak istemiyom demiş kimete. O gitmicekse ben de gitmicem demiş. On sonra kimet de ayarlıyo şeyapiyo, tamam o zaman demiş ben kıyatlarını (kağıtlarını) şeylerini yapıveriyio işte yani sınır dışı çıkmam için eşimlen ikimizi.” Nevil, 54 yaş

Türk’üm diyen gitsin, Bulgar’ım diyen kalsın!

Emel, göç sürecinde Bulgaristan yönetiminin kendilerine iki seçenek sunduğundan bahsetmektedir: *Türk’üm diyen gitsin, Bulgar’ım diyen kalsın*. Kişi eğer kendisine zorunlu kılınan Bulgar kimliğini kabul ediyorsa kalabilirdi, ancak inkâr etmekteyse sınır dışı edilmeliydi. Emel’e göre, Bulgaristan yönetimi Türkleri sınır dışı edebilmek adına halkın kapısına kamyon dayamıştır ve çoğunluk bu durumda *kalkıp yollara düşmüştür*. Sınır kapısı ana baba günüdür:

“Kapılar açıldı. İsteyen burda kalır dediler, isteyen sınır dışı gididebilir. Bütün hakları tanıdılar. Çoğunluk kalktı düştü yollara. Sınır kapısı zaten ana baba günüydü bizim geçtiğimiz o akşam. Devlet sana zaten göç etmen için kamyonuna varana kadar zaten tahsis etti. Türküm diyen gitsin, Bulgarım diyen kalsın. Bizim kamyonu kapımıza dayayan yine Bulgar devletiydi. Talep ediyosun sana kamyonu gönderiyio. Sen bütün evinin eşyasınlan evini boşaltıyosun.” Emel, 59 yaş

Uyku uyumayız gene gideriz, Yaz listenin başına bizi...

Zöhre ve ailesi, *macırlık olayının geldiğini* haber aldıklarında muhtar ile anlaşmış ve ilk gidenlerden olmak istediklerini dile getirmişlerdir. Zöhre, kendisine yöneltilen ‘yetişebilecek misiniz’ sorusuna, ‘bütün gece uyku uyumayız yine gideriz’ cevabını vererek kararlı olduklarını beyan etmiştir:

“Sonra bu macırlık olayı geldi... Ondan sonraya muhtar şey dedi, çağırdı beni şey dedi: Ne yapalım şimdi, dedi. Siz dedi, gitmeyi düşünüyorsunuz mu?... Ondan sonraya dedi bak, listenin en altına mı yazayım dedi, en üstüne mi? Bak dedi, çoğu insan gidiyo. Muhtar anlattı bana. Çoğu insan gidiyo, şimdi böyle sürü sürü gitceniz ya dedi. Orda dedi, bak iş bulmak zor olacak, kira bulmak zor olacak. Nereye yerleşceniz, nereye, dışarda mı kalcanız? Çoğu insan dedi, geri önce bak dedi. Siz dedi, gödereyim de dedi, belki daha çabuk dönersiniz dedi. Adam bu öncecek olanların hepsini biliyodu. Öncecekler, dedi bak. O zaman dedim, yaz listenin başına bizi. Ondan sonra liste dedi, yarın gidiyo dedi. Akşam saat dört. Öğleden sonraya saat dört. Yarın gitcek, yetişebilceniz mi dedi. Valla dedim, bütün gece uyku uyumayız ama gideriz dedim. Toparlarız dedim.” Zöhre, 68 yaş

4.3.2 Göç yollarındaki taktikler

Römork içinde, tren bagajında, minibüs koltuğu altında...

Ayşen, Bulgaristan-Türkiye göçünün gerçekleştiği dönemlerde yeni doğum yapmış ve çocuğunun sağlık problemleri nedeniyle uzun süre hastanede yatış yapmak zorunda kalmıştır. Ayşen, ancak köyüne döndüğünde vize için başvuru yapabildiğini fakat başvurunun reddedilmesi üzerine Bulgaristan’da kaldıklarını dile getirmektedir:

“89’da doğum yaptım ocak ayında... Tam o zaman 89’da da göç başladı artık Türkiye’ye. Herkesler, artık il il mi ilçe ilçe mi, duyan gitmiş pasportunu yatırmış. Kırmızı pasport. Nüfus müdürlüklerine gidip pasport çıkartacak kendine. Pasportu çıkan geldi bu yana. E bende o zaman ocak ayında yeni doğum yaptım. İki ay küvezde kaldı bebek. E bu sefer ben iki arada bi derede kaldım. E çocuk küvezde. Ablamlar, bütün kardeşlerim pasportlarını yatırmışlar. Beni aradılar: Gel bu yana. Kendi ilçemize. Pasaportunu yatır, biz Türkiye’ye gidiyoruz. Tabii ki gitmek istiyosun ama bebek küvezde. Bebek geldi, çıktı küvezden. İki ay sonra döndüm köyüme... Köyüme döndükten sonra gittim pasportumu yatırdım. İşte yüce Rabb’im Allah’ım büyük ya, pasaport çıkmadı, yollara berilere düşmedim. Pasaportum çıksaydı ben de bebeklen yollara berilere düşecektim.” Ayşen, 57 yaş

Ayşen, 1989 yılında göç edemese de kendisine zorunlu kılınan kimliği kabul etmemiş, her zaman Türkiye’ye göç etmenin yollarını aramıştır ve nihayetinde 1998 yılında *yollara dökülmüştür*. Ayşen, bu süreçte göç edebilmek uğruna ailesinin parçalandığını ve tekrar bir araya gelmek için bir buçuk yıl çaba sarf ettiklerini aktarmaktadır. Vize yoluyla göç edemeyen Ayşen, süreci kaçak yollarla planlamış ve ailesini bir nevi Türkiye’ye kaçırmıştır. Önce eşi bir traktör römorkuna saklı şekilde, eşinden beş ay sonra büyük oğlu bir tren bagajında ve son olarak bir buçuk yıl sonra küçük oğlu bir minibüsün arka koltuğunun altında Türkiye’ye kaçak yollardan giriş yapmıştır. O dönem yaşanan olayları Ayşen şu şekilde anlatmaktadır:

“Geldim ama nasıl geldik? (Yüzü buruştu) Hep çile, hep sıkıntı. Vize alamıyoz, vize vermiyolar. Vizecilik kalktı... Önce eşim... Eşim vize alamadı kaçak olarak geldi. Şöyle şey var: Eee.. Arabaların arkasında bagaj... Küçük bagaj taşımak için römork. Kapalı bi römorkun içine 5-6 kişi tıkmışlar kaçak geldiler buraya. Beş ay sonra büyük oğlumu gönderdim. Bunlar hangi sene oluyo? 97 yılında oluyo. Çünkü ben 98’in sonunda geldim. Bir buçuk sene ayrı kaldık zaten biz. Sonra Beş ay sonra büyük oğlumu gönderdim. Hiç tanımadığım birinin eline verdim, bi kaçakçının eline. Üç buçuk bilmem kaç mark. Mark vardı ozman. O kadar da para verdim kadının eline. Çocuğumu teslim ettim eline.”

Anlatıcı Ayşen, çocuğunu teslim ettiği anı gözleri yaşararak anlattı, iç çekti ve kendisine sorular sorarak anlatısına şöyle devam etti:

“O gece uyudun mu hiç? Uyumadım. O geceyi bir ben biliyorum bir Allah biliyo nasıl geçirdim... Tren bagajının üstüne sokmuşlar çocuğu, böyle yatırmışlar upuzun. Bişeylerlen sarmışlar çocuğu... Eşim burda, büyük oğlum burda, ben orda küçük oğlumlan kaldım. E ben

vize aldım, gelicem ama çocuğu vermiyo bana buraya geçirmeye. O zamanları çocuklara vermiyodu... En büyük abim vardı, o dedi ki: İkiye parçalandın. Ben bakcam çocuğa dedi, sen git. Git vizen yanmasın. Git oraya dedi eşinin çocuğunun yanına, onları topladı. Ben sana bunu geriden öyle veya böyle göndercem. Geldim buraya bir haftalığına. Tam bir hafta oldu iş buldum, kira buldum. Evime işte kiraya sağdan soldan eşya topladık. Bi kaşığım bile yoktu. Evimi tam düzdüm derken işe başladım... Çocuğum 10 ay kaldı orda... Oturma iznini aldığım gün yollara döküldüm. Gittim Bulgaristan'a aldım çocuğumu oradan. Yine bir kucak para vererek..."

Gelişinde kaçakçılara başvurduğunu anlatan anlatıcı, o anları şu sözlerle aktarır:

"Kaçakçıları buldum. Bi minibüs gibi bi şeylen geldik buraya gelirken. Çocuğu arka koltukların, minibüsün arka koltuğuna. Koltuğun altına koydular çocuğu. Ben öne onların yanına oturdum. Kapıkule'ye geldinen beni de indirdiler. Ben yürüyerek geçtim, onlar benden önce gittiler..."

Anlatıcı, küçük çocuğu ile karşılaştığı anı ise ağlayarak anlatmayı sürdürdü:

"Kapıkule'den geçtikten sonra böyle baya bi ileri gitmiş araba. Ben yürüdüm, yürüdüm... Tam yaklaştım böyle minibüs. Baktım çocuğum böyle camda beni gördünen böyle... Ben o çocuğumu görünce minibüste diz bağlarım çözüldü, yere böyle oturdum kaldım. Hiç yerden kalkamadım." Ayşen, 57 yaş

Rüşvet ile vize

Pakize, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edeceği zaman, tıpkı Ayşen gibi kendisi için vize alabilmiş ancak küçük çocuğu için alamamıştır. "Yedi ay her hafta konsolosluğun önünde durum," ifadesiyle çabasını anlatan Pakize, bu çabasından bir sonuç alamamıştır. Pakize'nin sonuçsuz çabalarını gören iki Bulgar polis memuru, belli bir miktar rüşvet ile çocuğun vize işlemlerini kaçak yollarla halledebileceklerini söylemişlerdir. Anlatıcı küçük çocuğunu hem Bulgar polis memurlarına hem de sınırda görev yapan memura rüşvet vererek Türkiye'ye getirmiştir. Pakize vize işlemleri sırasında yaşanan olayları şu şekilde aktarmaktadır:

"Sonra konsoluzlukta(konsolosluk) bu oğluma küçeğe(küçüğe), iki tane adam geldi yanıma, genç çocukla(r). Teyze sen çocuna yine vermediler vize bak kaçır gidiyorsun da salıyorsun içeride. E vermediler napayım uğraşıyorum her gün her gün gidiyorum. Onla işte polislerle anlaşmışla(r). Biz senin çocunu geçiririz dediler, bu kadar mark para verirsen. Kaçak. Dedim tamam. Ama dedim, benim çocumu huduttan(sınırdan) geçirirsen ondan sonra para eline saycan, sen geri döncen ben devam etcem. Tamam teyze, tamam teyze. Sen dedi nolcak teyze? Biz yola çıktık. Bunla(kocası) ikisi galdı. Onları, o insanları, o genç çocukları gene gördüm biraz para verdik. Resim istediler iki tane oğlanın, iki de bunun. Ne ettiler ne yaptılar dedi gündede vermişle(r). Biz geldik artık günümüz doldu on beş günümüz doldu. On beşinci günde

çıkmanız lazım huduttan. Sonra işte düzdüle(r), koştular, geldiler. Hudutta gine bunlara vermemiş, mühür vurmamış. Sen kim verdi vize de gidiyorsun, dön geri bakam, çek kendini. Geri para istiyorlar orda da hudutta da. Yeniden gene orda da 50 Mark koyuyoru kimliğinin pasportun içine. Haydi bakem geçirirle(r). Ordan beri geldik.” Pakize, 70 yaş

4.3.3 Göç yolculuğunun sonu: yeni hayat

Sıfırdan başlamak, “Bulgaristan’da ayrı, burada ayrı çektik”

Göç edebilmek uğruna işini, arkadaşlarını, evini ve eşyalarını geride bırakan anlatıcılar, Türkiye’ye geldikten sonra hayata *sıfırdan başlamak* zorunda kalmışlardır. Nevil, Türkiye’ye ilk göç ettiklerinde bir süre barınabilmek adına kayınvalidesinin akrabalarından birinde konakladıklarını; sonrasında bodrum katında, banyosu ve tuvaleti olmayan bir eve yerleştiklerini anlatmaktadır. Uzun bir süre ekonomik sıkıntılarla mücadele etmek zorunda kalan anlatıcı, bu süreci zorluklarla ve korkularla tanımlamaktadır. Nevil, Türkiye’ye göç ettikten sonraki dönemi şu şekilde aktarmaktadır:

“Buraya geldik hiç bilmediğim kayınvalidemin akrabalarının yanına bilmediğimiz tanımadığımız insanların yanına. Napcağımızı bilmiyoz insanlar yabancı. Bildik de durduk biraz. Ne doğru düzgün yemek yiyebiliyosun orda sıkılıyosun yani çekiniyosun. Onlar sana tamam iyi davranıyolar şeyapyolar ama sen kendin çekiniyosun yani. Bu sefer de bizi bi şeye bodrum katı gibi bi yere yerleştirdiler. Banyosu yok bi mutfığı yok bi şeysi yok. Orda leğen içinde yıkanıyoduk yani. On sora ona atıyoduk. Çok zorluklar gördük yani burda da. Tekrar sıfırdan başlıyon, hatta bu macırlık yüzünden ilk önce çocuk bile istemedik sonra gene şeyaptık yani işte oldu gene. Bi 4-5 sene geçti aradan yani. Korktuk çok zorluklar gördük yani böyle. İstedığımız şeyi alamıyoduk şimdi orda biz her şey bol alıştığımız için burda bi sütü bile mesela çocuğuma alamıyodum. Kayınpederim inşaatta çalışıyodu, ordan böyle inşaatta kalan tahta parçalarını getirip eve sobamızı öyle yakıyoduk yani alamıyoduk... Bulgaristan’da ayrı çektik burda ayrı çektik.” Nevil, 54 yaş

Nazife de Nevil’e benzer şekilde, göç ettikten sonraki dönemi sıkıntı ve zorluklarla geçirdiklerini dile getirmektedir. Elllerinde hiçbir şey olmamasına rağmen çalışarak kazandıklarının ve asla bir kanun dışı bir yola başvurmadıklarının altını çizen Nazife, içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumu “yumurta alacak paramız yoktu” sözleriyle ifade etmektedir:

“Öyle bavullan desen yarım eşyaylan geldik. Bi şey yoktu. Beş yaşında bi çocukla geldik. Ama yine de geldik, çalıştık. Ne çaldık ne çırptık. Ne kimsenin malında gözümüz kaldı ne dilencilik düşündük ne bi şey. Lise mezunuyuz zaten... E ben de girdim fabrikaya. Eşim de Allah’tan ağır sanayide Reno’ya(Renault) girdi. E ben santraldeki işe girdim. İyi yere işe girdik. Girince

oğlan orta l'den anadolu lisesini kazandı. Baya da zor okuttuk. Hani pazara giderdik, yumurta alacak paramız yoktu. Kız gene rahat büyüdü kreşte de. Baya zahmet çektik ama. İşte öyle 20 sene geçti.” Nazife, 58 yaş

Bir evde üç aile

Zöhre, göç ettikleri dönemde Türkiye’de oluşan göçmen nüfus yoğunluğu nedeniyle konaklayabilecekleri bir ev bulmanın zorlaştığını, kendilerine 1978’de Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç eden amcasının kapı açtığını anlatmaktadır. Zöhre’nin amcası, o dönemde yalnız Zöhre ve ailesi için değil, eşinin akrabası ve ailesi için de ev sahipliği yapmıştır. Üç aile bir süreliğine tek bir aile olmuş, aynı sofrada yemek yemiş, aynı çatı altında barınmışlardır.

“Bunlar hepsi böyle olunca, birik birik birik insanlar yollar açıldı mı hepsi birden yürüdü geldi. Hepsi birden yürüdü geldi. Haa, biz şanslıydık: Amcamız bizi kabul etti. Allah ondan da razı olsun... Bizi evine kabul etti. Biz iki ay o evde, yengemin akrabasını da kabul etti. İki taraf çünkü kıyamıyo. Yengem kendi akrabasını kıyamıyo, amcam bizi kıyamıyo. E mecburen onu da aldılar bizi de aldılar. Biz bi katta kaç aile yaşamış olduk... Üst üste zaten nerdeyse yattık. Abim odaları verdi bize. Odanın birini verdi yengemin akrabalarına, odanın birini verdi babaneyle çocuklara. Üçü bi odada. E odanın birini de Hikmet ile bana. Onlara oda kalmadı. E onlar nerde yatacak? Salonda! Yere yer yatağı açtılar. Yengemle orda yattılar bak. İki ayın adı var. Bi sofrada yemek yedik hepimiz. Ne varsa getirdik çıkardık, aldık ya da getirdiklerimizden çıkardık ya dışardan aldık. Biz hepimiz bi sofrada yemek yedik... Kimse kimseye yük olmak istemiyo ama mecbursun.” Zöhre, 68 yaş

Sonrasında bile sokakta konuşmaya korkmak!

Pakize, Türkiye’ye geldikten sonra dahi sokakta Türkçe konuşurken içten içe korktuğunu, bilinçsizce etrafa bakınıp kontrol ettiğini söylemektedir:

“Ama sağımıza solumuza bakıyoduk hep korkarak. Ben Türkiye’ye geldikten sonra bile sokağa çıktınen(çıktığım zaman) acaba Bulgar mıla(r), acaba Türk müle(r)? Böyle kafama girmiş ya korku. Böyle şeyle düşündüm hep. Cadde pazara çık, marketlere çık, Türkçe söylemeğe(söylemeye) böle(böyle) korkarak söylüyoduk bi şey aldık alırken. Ama sonra sonra alıştım. O sıkıntıyı, o hastalığı attım.” Pakize, 70 yaş

Çocuklar Türkçe bilmiyordu

Zöhre’nin kızı, Türkiye’ye geldiklerinde Türkçe bilmemektedir. Zöhre, henüz çok küçük yaşta olan kızını Türk okullarına uyum sağlayabilmesi adına, göç ettikleri yaz, Türkçe kursuna göndermek zorunda kalmıştır:

“E çocuklar okula gitcek. Yani. Onları okula kayıt et, Türkçe bilmiyolar. Yaz günü geldiğimiz sene biz Türkçe kurslara gönderdik S'yi biz(kızını). Hiç Türkçe bilmiyodu. Bulgarca konuşuyodu.” Zöhre, 68 yaş

Benzer şekilde Remziye’de Türkiye’ye geldiği dönem Türkçe bilmediğini, Türkçe’yi oğlundan öğrendiğini anlatmaktadır:

“...fark ettiysen el yazısıyla Türkçe yazamıyorum. Kitapta geçtiği şekliyle, gördüğüm şekilde yazabiliyorum. Ama Türkiye’ye geldiğim zaman Türkçe bilmiyodum... Türkçeyi bana oğlum öğretti.” Zöhre, 68 yaş

Türkiye’ye geldik yine Bulgar dediler!

Nazife, Pakize ve Emel, Bulgaristan’da yok sayılan kimlikleri ve dışlanmaları sebebiyle Türkiye’ye göç ettiklerini, ancak Türkiye’de de bir müddet Bulgar olduklarına dair söylemlerle dışlanmaya maruz bırakıldıklarını dile getirmektedirler. Emel, bu süreçte en çok ağrına giden şeyin bu söylemler olduğunu ifade etmektedir. Onlar kendilerinin Türk olduğundan emindir ve bu sebeple kendilerinin Bulgar olduğunu iddia eden Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmişlerdir. Ancak Türkiye’de de halk, Bulgar oldukları gerekçesiyle kimliklerini tanımamış, onları aralarından dışlamıştır:

“Aslında biz Konya/Karaman kökenimiz. Biz araştırdık kendimizi. Has ve has Türk biziz. Kim ne derse desin. Orda Türk dediler, burda Bulgar dediler ama yine de biz kendimizi bildiğimize göre.” Nazife, 58 yaş

“Yani onların yaptığı o asimilasyonu kabul etmiş olsaydık, içimize sindirmiş olsaydık 89’daki o büyük göçü yaşamazdık, buraya gelmezdik... Bulgaristan’da Türkken bize Bulgar dediler, Türkiye’ye geldik Türk’üz diye. Yine Bulgar dediler. En çok ağrımıza giden de o oldu.” Emel, 59 yaş

“Buraya geldinen de Bulgaristan Gâvurları diğine(diye) duydum. Şeyde iş yerinde duydum. Başka bi şeyler daha hakkımızda gonaştula(r). Orda baya bi tartışmışım o mesele için. Bizi doğuran Türk annele(r). Annemin annesi de Türk. Dedemin dedesi de nenesi de Türk. Türk’ten dünyaya gelmiş bunla(r). Öyle cinsimizde(cinsimizde) Bulgar diye bi şeyimiz yok ki. Niye Bulgar macırları, göçmenleri diyiçemişim(dedirtecekmişim) kendime.” Pakize, 70 yaş

Sosyal hayatımız kalmadı

Bulgaristan’da sosyal yönden doyurucu bir hayatının olduğundan bahseden Nazife, Türkiye’ye göç ettikten sonra ekonomik zorluklar nedeniyle sosyal hayattan yoksun kaldıklarını dile getirmektedir. Bu durumu kendi hayatından kaybettiği yıllar olarak tanımlamaktadır.

“Ne bi tiyatro, ne bi sinema... Hiç sosyal hayatımız kalmadı. Biz ötte konsere giderdik, tiyatroya giderdik. Sosyal hayatımız çoktu ötte. Müzeye giderdik. Biz buraya geldik hiç bi yere gidemedik. Hiç bi sosyal hayatımız kalmadı, kendimizin 20 senemiz yok.”

Buradan öte memleket yok, bayrağımız Türkiye!

Anlatıcılar, Bulgaristan’da asimilasyon süreci öncesi yaşadığı rahat hayata ve göç sürecinde çektiği tüm sıkıntılara rağmen, Türkiye’de yaşıyor olmaktan memnun olduklarını dile getirmektedirler.

“Bi yerden kapıların açılıp bizim haklarımızın aranacağını adımın Emel olduğu kadar biliyodum. Bekliyoduk zaten. Ki bu zaten oldu. Olmasından da gayet memnunum. Ben hiçbir zaman 25 sene orda yaşadım, çok rahat yaşadım, evet. Bunu açık net söyleyebiliyoruz. Öyle bi dönem hiç bi yerde yok. Ama burayı da çok seviyorum. Burada olmaktan, burada çocuğumu büyütmekten, torunlarımı yetiştirmekten çok çok memnunum. Şimdi buradan öte bi devlet bi memleket yok. Biz Türküz ya.” Emel, 59 yaş

“...bizim bayrağımız burası değil dedim ne zaman olmuş olsa bizim bayrağımız Türkiye... Allah’a bin kere şükrediyoruz buraya geldik ya. Bayrağımız toprağımız.” Pakize, 70 yaş

“İyi ki de gelmişiz.” diyen Zöhre gibi Ayşen de geldiğine şükretmektedir:

“Şükürler olsun ki buraya geldik. Hiç buraya geldiğimden de bi kere pişman olmadım. İyi ki de gelmiş, iyi ki de çocuklarımı buraya atmışım. Çünkü onlardan hiçbir zaman dost olmadı, olmaz. Olmaz.. Çok iyi görünürler dost gibi ama en büyük hakareti, en büyük şeyi onlardan gördük.” Ayşen , 57 yaş

Huduttan öte gözüüm açık geçmem!

Pakize, Türkiye’ye geldiğinde kimliği olmaması sebebiyle karakola çağırılmıştır. Karakolda görev yapan memur, Pakize’yi kimliği olmadığından Bulgaristan’a geri göndermekle tehdit etse de Pakize, geri dönmeyeceğini *ölümü yollarsın* cümlesiyle ifade etmiştir: *Sınırdan öteye gözü açık geçmeyecektir*. O gün yaşananlar Pakize’nin hatırında şu şekilde yer etmektedir:

“Orda polisler yakladı beni. Karakola çağırdılar beni, gittim. Kimliği ve(r) dediler, kimlik yok bende dedim. Kimliksiz nasıl yaşıyorsun burda, dedi bana polis. Dedim yaşıyoruz muhtarlığa kaydolduk dedim. Muhtarlık kimmiş dedi, neden yabancı şubeye gitmediğis(gitmediniz) dedi. Ben şimdi dedi, döndüreyim mi seni geri... Döndürürsün dedim, ben dedim toprağıma geldim ya. Benim toprağım burası dedim, bayrağım burası dedim. Biz Türk’üz Bulgar değiliz, Bulgar kanı taşımıyoruz oğlum dedim. [...]Sen beni yollarsın amma ölümü yollarsın gözüüm açık gitmem ben dedim huduttan öte.” Pakize, 70 yaş

4.4 Bugüne Kalanlar

Anlatıcılar, o döneme dair deneyim ve yaşanmışlıklarını farklı duygu durumları içinde anlatmışlardır. En belirgin duygu durumlarıysa iç sıkıntısı, üzüntü ve dile getirebildikleri ölçüde travmalarıdır. Bu başlık kısaca anlatıcıların duygu durumlarına da yer vermektedir.

İç Sıkıntısı

Süreç hatırlanmaya başladığında, anlatıma derin bir iç sıkıntısı eşlik etmektedir. Öncesinde “rahat” olarak nitelendirilen yaşam, dönemin anımsanması ile yerini “zor” nitelemesine bırakmaktadır:

“Oooff... (İç çekti) Süreç... O süreç çok zordu.” Zöhre, 68 yaş

Ne oldu da biz bu hale düştük?

Atiye, Bulgaristan’daki lise arkadaşlarıyla günümüzde hala görüşmekte olduğunu ve dönem dönem bir araya gelip eski günleri yâd ettiklerini anlatmaktadır:

“Arıyoruz şu an lise arkadaşlarım ile hala biz Türkiye’de tekrar buluşuyoruz. Hala arkadaşlık ve gün yapıyoruz aramızda. Çok güzeldi yani. O kadar hala kendi kendimize diyoruzki sürekli “Ne olduda biz bu hale düştük?”. Ne oldu bilmiyoruz hayat şartları.” Atiye, 56 yaş

Travma

Remziye’nin Bulgaristan’da ikamet ettiği köyde isim değişikliği uygulamasına, bir gece yarısı herkes uykudayken evlerin basılması şeklinde başlanmıştır. Anlatıcı, Türkiye’ye geldikten sonra yaşadığı apartmanda gecenin bir vakti çıkan yüksek sesi, isim değişikliği anında duyduğu sesler ile benzeştirmiş, korkmuş ve bu durum anlatıcı üzerinde bir travmaya sebep olmuştur. Anlatıcı, bu travmayı aşabilmek adına Türkiye’ye geldikten sonra psikolojik destek almak durumunda kalmıştır:

“Uykuda işte, gece oldu bu. Zaten işte dedim ya hani, benim o bi travmam var. Orda gene öyle seslerle, benim bu travmam tetiklenmiş. Çünkü bu (isim değişikliği), gece oldu.” Remziye, 52 yaş

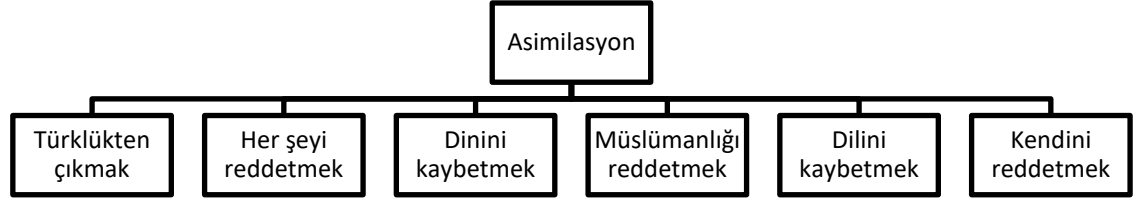
5. SAHA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın özü, tabi durumda oldukları alan yazın ve kamuoyunca da kabullenilmiş bir grubun asimilasyon gibi özgül zamanlarda/anlarda tabi olduğu gruba karşı taktik ve gizli senaryolarını sosyolojik bir bakış açısıyla anlayabilmektir. Daha açık şekliyle Bulgaristan'daki Türklerin, tabi oldukları Bulgar yönetiminin onlara dönük asimilatif politika ve uygulamaları sırasında, izledikleri tutum davranışlarını görebilmektir. Bunun için, hâkim grubun (burada ülke yönetimi) ne gibi strateji ve kamusal senaryolara başvurdukları, tabi grubun (burada Bulgaristan Türkleri) taktik ve gizli senaryolarını anlayabilmekte önemli olduğundan, çalışma aynı zamanda tahakküm sahibi gruba, hedefleri ve yapıp-ettikleri temelinde eğilmektedir.

Scott (2018)'un “hâkim elitler”in, iktidarını olumlamak ve doğallaştırmak, hâkimiyetlerinin “kirli çarşaflarını gizlemek” ya da “örtmece sözlerle bulanıklaştırmak” amacıyla kamuya oynadıklarını iddia ettiği senaryo (s. 48-49), bu çalışmada Bulgaristan yönetiminin asimilasyon politikalarını gerekçelendirmek adına kullandığı Yeniden Doğuş Süreci söylemlerine karşılık gelmektedir. Halka birçok strateji (örneğin düzenlenen konferanslar ve okullarda çocuklara izletilen filmler) aracılığıyla empoze edilmeye çalışılan bu söylem, Türklerin aslında “zamanında Osmanlı'nın Türkleştirdiği Bulgarlar oldukları” iddiasına dayanmaktadır. Bulgar yönetimine göre, isimleri değiştirilen, dinine ve kültürüne müdahale edilen Türk halkı, bu noktada kimliğinden uzaklaşmamakta, aksine asıl özüne geri dönmektedir. Bu ideolojik söylem, Bulgaristan'daki Türk azınlığının varlığına son verme maksadı taşıyan ve Scott'ın deyimiyle örtmece kılıfların ardına gizlenen kamusal bir senaryo olarak Yeniden Doğuş ifadesi üzerinden karşılanmaya çalışılmaktadır. Öyle ki bu senaryo, uygulanan asimilasyon politikalarını da olumlamakta ve doğallaştırıp gerekçelendirmektedir.

Literatürdeki asimilasyon genel anlamda zorunlu uyum, azınlık grubun çoğunluğa benzetilmesi gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu kavram daha ziyade siyasal bir mekanizmanın işlevini, yani stratejisini tanımlamaktadır. Bir işlev, strateji olarak şekillenen asimilasyonunsa uygulandığı gruplardaki karşılığı, bu işleve/stratejiye verdikleri, verecekleri tepkiyi ve/veya sergileyecekleri tutumu

şekillendirdiğinden bu noktada önemlidir. Araştırma grubu özelinde dile getirilebilecek olan ilk husus, asimilasyonu süreçteki deneyimlerinden yola çıkarak anlamlandırmakta olduklarını ve deneyimlerinin özgünlüğünden hareketle başka başka tanımlamayı seçtiklerini göstermektedir. Örneğin Zöhre, Şekil 5.1’de görüldüğü üzere asimilasyon sürecini kayıplar ve redler ile ilişkilendirerek tanımlamaktadır.

Şekil 5.1 Zöhre’nin asimilasyon sürecini nasıl tanımladığına dair bir zihin haritası

Emel için ise asimilasyon *hiçbir şey* ifade etmemektedir. Çünkü kendisinden emindir, ne olduğunu, nereden geldiğini bilmektedir.

“Asimilasyon inan ki benim için hiçbir şey ifade etmiyo. Çünkü ben Türküm. Ben Türklüğümü inkâr etmediğim için zaten Türkiye’ye bu büyük göçü yaşadım... O adı da hiçbi şekilde hiçbi yerde kullanmadım... Ben kendimi bildiğim için kimseyle polemige girmem.” Emel, 59 yaş

Remziye, Bulgaristan’ın kendilerine uyguladığı asimilasyon politikalarını bir “soykırım” olarak değerlendirmektedir. Benzer şekilde bu politika, Nazife için “zulüm” demek iken Gülfiliz içinde de “zorbalık” anlamına gelmektedir.

“Şimdi biz burda Türkler buna soykırım diyoruz.” Remziye, 52 yaş

En baskın anı, isim değişikliği!

Süreç anımsanmaya başlandığında anlatıcıların hatırına gelen en baskın anı, isim değişikliğidir. Süreç içerisinde Türklere uygulanan birçok politika (dini ve kültürel baskılar) söz konusudur. Ancak bu politikalar içerisinde en derin iz bırakan isim değişikliği olmuştur. Bunun sebebi ise diğer tüm politikalardan türlü direniş pratikleriyle bir kaçış yolunun bulunması, ancak isim değişikliğine eninde sonunda maruz kalınması olabileceği gibi diğer politikaların uygulama alanlarında kişilerin hali hazırda, kendiliğinden, çoktan asimile olmaya başlaması nedeniyle günlük yaşamda bir farklılık yaratmaması olarak da düşünülebilir.

“Enn çok ad değiştirmede oldu, zorlandık...O ad değiştirmede hepten gali şeyaptıla(r),sıkıştırdıla(r). Herkes adlar değişcek deyince insanların orda merağı kalmadı artık adları değişince.” Kadriye, 61 yaş

“adla(rı)mızı diğıştirdiler ya o çok kötüydi o günümü hiç unutamiyorum.” Pakize, 70 yaş

Anlatıcılar, anlatıları esnasında yaşamlarını, isim değişikliğinden önce ve sonra olmak üzere iki ayrı dönemde değerlendirmektedir. Yaşanılan hayat, isimlerinin değiştirildiği andan önce çok iyi, çok rahat, çok güzel vb. olumlu çokluklar zinciri ile anımsanırken isimlerin değiştirildiği andan sonra çok zor, çok kötü vb. olumsuz ifadeler ile anımsanmaya başlanmıştır (Şekil 5.2). Öyleyse isimlerinin değiştiği an, anlatıcılar için bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Bulgaristan’da yaşadığı dönemde anlatıcılar o andan önce çok mutlu yaşamış ve o andan sonra çok zorluk çekmişlerdir.

O andan önce	O andan sonra
☐ Zöhre: rahat bir hayat	☐ Zöhre: çok zordu
☐ Kadriye: mutlu, huzurlu	☐ Kadriye: çok çektim
☐ Emel: çok rahat	☐ Emel: zorlu ve kırıcı
☐ Atiye: çok güzel, rahat	☐ Atiye: çok zor
☐ Gülfiliz: çok güzel yıllardı	☐ Gülfiliz: zorbalık
☐ Remziye: çok mutlu	☐ Remziye: çok kötü bir hatıra
☐ Nazife: iyi yaşadık	☐ Nazife: çok zor
☐ Ayşen: rahat, iyi	☐ Ayşen: çok zor, çok sıkıntılı
☐ Nevil: çok iyi	☐ Nevil: o kadar zor geldi ki...
☐ Pakize: çok güzel	☐ Pakize: çok zor, çok sıkıntılı

Şekil 5.2 Anlatıcıların isim değişikliği uygulamasından önce ve sonra yaşamlarına dair yaptıkları tanımlamaları göreten bir zihin haritası

Durum, Mies (1996)’ın bakış açısıyla değerlendirildiğinde, isim değişikliği anı, bir çeşit kriz deneyimidir. Yazara göre, kadınların üzerine kurulu tahakkümü fark edebilmeleri için normal yaşamı kesintiye uğratan kriz deneyimleri gereklidir (s. 54). Böyle anlarda kadınlar, direnebilmek adına motive olurlar (Stanley ve Wise, 1996, s. 68). Buradan hareketle kadınların, isim değişikliği politikasının uygulamaya konduğu haberini aldıktan sonra hep o andan sakındıkları, o anı yaşamaya mecbur kaldıklarında ise anın içinde direndikleri söylenebilir.

Kadınları direnmeye motive eden bu kriz anı aynı zamanda gerçekleşmekte olan doğalında asimilasyonun da sonu olmuştur. Normal hayatın isim değişikliği ile kesintiye uğrayıp başka bir yapıya bürünmesi, anlatıcılar üzerinde bir farkındalık yaratmıştır. Demirhan (2019a)’ın da dile getirdiği gibi, Bulgaristan yönetiminin

uygulamaya koyduğu zorunlu asimilasyon, doğalında gerçekleşen asimilasyonun işleyişini sekteye uğratmış, anlatıcılara özüne dönmek adına hatırlatıcı bir rol oynamıştır. Bu farkındalıkla beraber anlatıcılar çocuklarına Türkçe öğretmeye başlamış ve kendileri dini ibadetlerini öğrenmeye çabalamışlardır.

Baskının denetimi ve gündelik direnişin yolunu açan unsurlar

Baskının kuvvetli ve tehlikeli düzeyde tehditkâr olduğu; kolektif, örgütlü, makro boyutta bir direnişin mümkün olmadığı durumların varlığında söz edilmişti. Bulgaristan gerçekleştirildiğinde durum değerlendirildiğinde Bulgaristan yönetiminin, uygulamaya koyduğu asimilasyon politikalarını yürütülebilir kılmak ve olası bir baş kaldırmayı engellemek amacıyla bir çeşit cezalandırma sistemi oluşturduğu göze çarpmaktadır. Bu sistem uyarınca Yeniden Doğu Süreci'nde yönetimin emirlerine uymayanlar para cezası, tutuklanma ve şiddete maruz bırakılma ve toplama kamplarına sürgün edilme gibi türlü yöntemlerde cezalandırılmışlardır.

Örneğin kamuya açık alanlarda Türkçe konuşan ve geleneksel kıyafetler giyen kimseler para cezasına çarptırılmışlardır.

“Kasabaya gidiyorsun Türkçe konuşmucaksın. Ceza bile yaptıla kaç kere Türkçe konuşma diye... Ben yedim picamadan(pijama-şalvar) mesela. Picama. Picama giymiceksin diye.”
Kadriye, 61 yaş

Para cezasının yanı sıra, olası ayaklanmaları ve baş kaldırmayı engellemeyi amaçlayan, daha geniş çaplı ve şiddet içerikli, halkın makro direnişini bu noktada uygunsuz hale getiren cezalardan da söz etmek mümkündür. Bunun bir örneği olarak en bilindik Toplama kampların biri olan Belene kampına sürgünler ve tutuklamalar verilebilir. Bulgaristan süreç içerisinde uygulamaya koyduğu asimilasyon politikalarına baş kaldıran ve uyumu reddeden kişileri bu kamplara sürmüş ve bu kamplarda aralarında kadınların da olduğu mahkumları şiddete maruz bırakmıştır.

“İsim değişikliğin yapılmış mı? Elinde artık kimliğin var mı? Olmazsa seni tutukluyo.” Emel, 59 yaş

“...kamplar vardı mesela Belene kampları. Tanıdığımız yani benim öğretmenlerim Belene'de kaldı. Doktorumuz vardı mesela Belene'de kaldı. Bunlar hep karşı gelenlerdi... Belene kampları çok ağır yaşam... . O Belene Kampları'ndan çıkıp da uzun süre yaşayamazlardı. Çünkü çok ağır şartlar altında. Soğuk. Yani tam işkence. Çok ağır zulümler edilmişti onlara. Onların hayatları çok kötü. Aralarında kadın da var.” Gülfiliz, 57 yaş

Yine dönemin Bulgaristan yönetimi, çocukların sünnet ettirilmesi yasaklandıktan sonra okullarda ve ev ziyaretlerinde çocukların sünnet edilip edilmediğini denetlemiştir. Çocuklarını sünnet ettirdiği tespit edilen anne-babalar bu gerekçeyle tutuklanmışlar ve çocukları sonu ölüme var ağır fiziksel şiddete maruz bırakılmışlardır.

“Kreşe çocuğunu gönderdiği zaman, çocukları kreşe almadan önce, çocuklar kontrol ediliyordu. E her hafta çocuğunu Cuma gününden evine alıyosun. Pazartesi günü sabah götürdüğünde çocuklar kontrol ediliyordu. Sünnet yaptırılıp yaptırılmadığına dair... Ve bundan dolayı da çok arkadaşımızın içeriye alındığını biliyorum. Sünnet yaptırdığı için.” Emel, 59 yaş

“(Eve) Polis geldi, bi Bulgar polisinen bi Rus polisi. Meraba, meraba. Çocuk dedi, evde mi dedi. Evde dedim. Ne oldu, dedi. Hasta yatıyo dedim boğazları şişmişti. Geldiler çocuğun donlarını indirdiler. Sünnetli mi dil mi diye bakmaya.” Nazife, 58 yaş

“Kırcaali tarafında kapı kapı evleri gezip de sünnet çocuklarını hep iki ayaklarını tutup ayırıp öldürdüle(r) çocukları.” Pakize, 70 yaş

Neden ve Nasıl direniyorlar?

Araştırma topluluğunun anlatılarından süzülen bulgular, “neden ve nasıl direniyorlar?” sorgulamasına tabi tutulduğunda, anlatıcıların üç farklı sebeple direniş pratiği ortaya koyabildiği anlaşılmıştır:

1. Zarardan sakınmak amacıyla

Kadın direnişçiler *zarardan sakınmak* adına türlü direniş pratikleri üretmişler ve bu yolla kendilerini koruma altına almayı amaçlamışlardır. Direnişin bu amacından Scott (2018)’de bahsetmektedir. Yazara göre baskıya tâbi olan gruplar, kendilerini koruma amaçlı birçok direniş pratiği icat etmektedir (s. 184). Bu doğrultuda anlatıcılar tarafından üretilen direniş pratikleri incelendiğinde kadınların iki farklı zarardan korunmak istedikleri anlaşılmaktadır: Fiziki- maddi zarar ve manevi zarar.

Bulgaristan’ın asimilasyon politikalarını yürütürken denetim ve tedbir unsuru olarak uygulamaya koyduğu cezalandırma sistemi; fiziki, maddi ve manevi yönden zarar verme potansiyeline sahiptir. Anlatıcılar bu potansiyelin farkındadır ve gelebilecek zarardan kendilerini korumanın mücadelesini vermektedir. Genele bakıldığında anlatıcıların itiraz, ikna, inkâr, gözetleme ve çeşitli eylemsel pratikler yoluyla fiziki-maddi zarardan kaçınmak adına; ciddiyeti yumuşatma, durumu olumlama, reddetme ve umut besleme yoluyla manevi zarardan kaçınmak adına taktik ürettikleri görülmektedir.

Türkçe konuşmanın para yoluyla cezalandırılması, emirlere karşı gelenlerin tutuklanması ve şiddete maruz bırakılması, ismi değiştirilmeyen mezar taşlarının yıkılması ve sünnet ettirilen çocukların öldürülmesi anlatıcıların uğramaktan kaçındıkları fiziksel-maddi zararlardır. Bu amaçla üretilen direniş pratiklerine bir örnek olarak Atiye'nin kamusal alanda para cezasından kaçabilmek adına yanında para ve pasaport taşımaması verilebilir. Atiye, bilinçli olarak evden çıkarken yanına para ve pasaport almadığını, böylelikle olası bir cezalandırmadan sakındığını ifade etmektedir. Yine aynı amaçla Gülfiliz, kamusal alanlarda pasaportunu çorabına ya da montunun gizli cebine sakladığını anlatmaktadır.

“Biz bilerek pasaport taşımıyoduk tabi niye ceza ödeyeyim ben ona (Güldü). Evde bırakıyoduk, taşımıyoduk.” Atiye, 56 yaş

“Pasaportu çorabın arkasına sakladığın çok oluyo mesela hani... Montlarımızda iç gizli cep vardı böyle. Onların göremeyeceği böyle cep olmayacak yerlere koyuyoduk (Gülümsedi). Vermemek için.” Gülfiliz, 57 yaş

Anlatıcılar yine fiziki-maddi zarardan kaçınmak adına *itirazı* bir taktik olarak kullanmışlardır. Örneğin Zöhre, bir komşusunun bahçede şalvar giydiği için cezalandırıldığına tanık olmuş ve cezayı yazan polise itirazda bulunmuş, yazılmak üzere olan para cezasını bu taktikle engellemiştir.

“Sen benim evimin içine, özelime giremezsin. Ama o sokak kapısının önünde kadın. Köy sokakları. Bahçe kapıları var. Orda kadın. Orda şey yazcak ona. Ondan sonraya dedim, özeli kadının. İçeri girip de sen dedim bu şalvarı çıkar diyemezsin dedim. Kadın dedim buraya kadar gelmiş, sokağa da çıkmamış. Ama şalvarınla gördüm ya. Sen gördüysen görme dedim. Ona o zaman ceza yazdırmamıştım bak.” Zöhre, 68 yaş

Yine benzer şekilde Atiye, kendisini Türkçe konuşurken gördüğünü iddia eden polise durumu yalayarak para cezasından kaçmış, *inkâr etmeyi* bir direniş pratiği olarak uygulamaya koymuştur.

“Dedim ben konuşmadım ki. Sen benim ağzımdan Türkçe bi kelime duydun mu? Kanıtla bana... Yok duymadım.” Atiye, 56 yaş

Anlatıcıların ürettiği bir diğer direniş pratiği ise kamusal alanda baskının denetimini (burada kendilerini gözetleyen polis memurları ve askerler) *gözetleyerek* olası bir cezalandırılmanın önüne geçilmesidir. De Certeau(2008)'e göre bu taktik, elverişli anlar yaratılıp fırsatlar yakalanması tekniğiyle gerçekleştirilen, baskının gözetiminde açılan çatlaklarda gezinen ve buralarda ortaya çıkan anlık bir eylemdir(s. 113). Atiye ve Nazife'nin anlatısında yer edinen bu taktik sayesinde kadınlar, geleni fark etmekte,

kaş göz işaretleriyle birbirlerini uyarmakta ve Türkçe konuşmayı Bulgarca 'ya çevirerek yani kıvrarak para cezasından sakınmaktadır.

“Hep kıvrıyoduk. Bulgarcaya çeviriyoduk. Türkçe konuşurken polis gelince.” Nazife, 58 yaş

“...dışarda göz şeyinle birbirimizi uyarıyoduk yani. Kim görürse.” Atiye, 56 yaş

Fiziki zarardan kaçınmak adına icat edilmiş bir diğer direniş pratiği ise isimsiz bırakılmış mezar taşlarıdır. Gülfiliz'in anlatısına göre, atalarının mezar taşlarına Bulgarca isim yazmak istemeyen ve itaatsizlikleri sonucu mezar taşlarının fiziksel bir zarar uğramasından çekinen kişiler, mezar taşlarını boyamış ya da yerlerinden çıkartıp düz bir taş koymuşlardır.

“O Türkçe yazılı olanları, ya insanlar zarar gelmesin diye kimisi boyamış, kimisi taşını çıkarmış.”

Yine Zöhre'nin polislere *sert davranarak* hakkını araması, Pakize'nin çocuğunu sünnet ettirdiği gece evin lambalarını söndürüp sessizce oturması ve böylelikle polisin kendisini bulup çocuğuna zarar verme ihtimalinden sakınması ve Emel'nin Bulgarca'yı polislere karşı bir *ikna dili* olarak kullanıp para cezasından kaçınması anlatıcıların fiziki-maddi zarara uğramamak adına geliştirdikleri diğer taktik örnekleridir.

Anlatıcılar, tıpkı fiziksel zarardan kaçındıkları gibi kendilerini olumsuz etkileyecek manevi zararlardan da kaçınmak için türlü direniş pratikleri üretmişlerdir. Örneğin isim değişikliğinden sonra yeni isimlerini benimsemeyi reddeden anlatıcılar durumun yıkıcı, benliği zedeleyici etkisinden sıyrılmak adına yeni yollar aramışlardır. Bu yollardan bir tanesi *durumun ciddiyetini yumuşatmadır*. Kadriye, kendisine verilen yeni isme değil ismin anlamına odaklanarak içerisinde bulunduğu durumu gülünç hale getirmekte ve direnerek başa çıkmaktadır. Benzer şekilde Zöhre'de durumu *şakaya vurduğundan* söz etmektedir ve “ni yapcan?” ifadesiyle durumla başa çıkabilmek adına başka bir yolun bulunmadığını dile getirmektedir.

“...Kalina uçböce(uğur böceği) Türkçesi çünkü. Kalina'nın Türçesi uçböce olduğu içi(n), iyi goymuşla (koymuşlar) senin adını gene dedi (Güldü).” Kadriye, 61 yaş

“Ben şakaya vurdum işi. Şakaya vuruyoz, ni yapcan?” Zöhre, 68 yaş

Kadriye, yine bu süreçte dünyaya gelen çocuğuna da bir Bulgar ismi vermek istememiştir. Anlatıcının kendisine sunulan isim listesinden Türkçe'de de bir çiçeğin

ismi olan Karanfil ismini seçmesi, yeni ismi Türkçe bir kelimeye benzetme yoluyla durumu *olumladığı* ve böylelikle manevi zarardan kaçındığı bir direniş pratiğidir.

Manevi zarardan kaçınmak adına anlatıcıların icat etmiş olduğu bir diğer direniş pratiği ise mecburiyetin üzerini “olsun” diyerek, *teselli yollu örtmektir*. Örneğin Kadriye, “Boşver boşver değiştirsinler, bizim adımızı değiştirse ne olacak. Bizim kalbimiz gene aynısı. Biz Türküz (Gülümsedi).” diyerek teselli bulurken Nazife, “Kim ne derse desin. Kimse senin Allah’la arana giremez.” ifadesiyle direnişini ortaya koymaktadır.

Bu noktada dikkat çeken bir diğer direniş pratiği ise *umut beslemedir*. Emel, bir gün tüm bu yaşananların son bulacağına, birileri tarafından haklarının savunulacağına inanmış ve bu inançla olanlara gözünü yummuş, duyduklarına kulaklarını tıkamıştır. Böylelikle kendisini manevi bir koruma altında almış ve olumsuzluklarla başa çıkmıştır.

2. Özgürlük alanı yaratma amacıyla

Anlatıcıların direniş pratiği üretmesinin bir diğer amacı ise kendilerine bir çeşit özgürlük alanı yaratabilmektir. Kadın direnişçiler, tahakkümün varlığından önce sahip oldukları yaşam tarzını (dini ibadetler, yöresel giyim kuşam, dilin günlük yaşamda kullanımı ve sosyal hayat) tahakkümün varlığında da sürdürebilmek adına türlü direniş pratikleri üretmişlerdir. Bu direnişi eylemleri gizli saklı devam ettirerek, eylemlerine türlü kılıflar üreterek, kılık değiştirerek, direnişin mekanlarını inşa ederek ve türlü taktikler üreterek gerçekleştirmişlerdir.

Anlatıcıların gizli saklı eylemeye devam ederek baskının etki alanını daralttıkları bir direnişin bir örneği olarak “kim bilecek” diyerek oruç tutulması ve “kim görececek” diyerek şalvar giymeye devam edilmesi verilebilir. Yine benzer şekilde kurban kesilmesi de gizli saklı eyleyerek gerçekleştirilen ibadetlerdendir. Remziye, bu ibadet esnasında kurban edilecek hayvanın kesilmesinin ardındaki niyetin saklandığını ifade etmektedir. Scott (2018) bu durumu niyetini gizleyen ya da açık bir anlamın arkasında saklanarak var olan kılık değiştirmiş direniş kavramıyla açıklamaktadır. Yazara göre bu direniş türü direnişini ve niyetini apaçık ilan etmemektedir (s. 296-297). Remziye’nin anlatısında rastlanan bu direniş Scott (2018)’ın tanımlamasıyla benzerlik gösterecek şekilde, eylemin niyetinin (hayvanın kurban edilmesi), günlük bir ihtiyaç

olan beslenmenin ardına saklanması yoluyla eyleme dökülmektedir. Bu durumda hayvan kurban edilmemekte yalnızca beslenme amacıyla kesilmektedir.

“...şimdi bunu tutup aleni aleni kendi evinin bahçesinde kesiyosun sonuçta. Ben de bunu kurban niyetiyle kesiyorum diye de ilan da etmiyosun neticede di mi?(Gülümsedi)” Remziye, 52 yaş

Kılık değiştirmiş direniş verilebilecek bir örnek de Gülfiliz’in anlatısında rastlanan, çocukların Türk doktorlar ile iş birliği yapılarak sünnet ettirilmesidir. Bu senaryo uyarınca Türk doktorları, çocukların belirli bir sağlık sorunundan kaynaklı sünnet ettirilmesi gerektiğine dair sahte belgeler hazırlamakta, Gülfiliz’in deyimiyle durumu *kılıfına uydurmaktadır*. Böylelikle eylemdeki gerçek amaç, farklı bir amacın ardına saklanarak direniş gerçekleşmektedir.

“Kılıfına uydurma gibi şeyler var. Ama ortada gezip de yok. Sünnetçiyim ben deyip de yok. Ameliyat gibi, yani sağlığını etkiliyo, der gibi.” Gülfiliz, 57 yaş

Bulgular bölümünde *Bulgar maskesi* olarak bahsedilmiş Remziye’nin ana dilini gizleyerek iyi bir Bulgarca biliyor ve etnik kökeni belli olmayacak şekilde konuşuyor olması, kılık değiştirmiş direnişin dikkat çekici bir örneğidir. Remziye, bu direniş pratiğini ortaya koyarken dış görünüşünün de (sarı saç, mavi göz, beyaz ten) ardına gizlenerek Bulgarca’yı adeta bir maske gibi giymektedir. Yani sosyal dışlanmaya maruz kalmamak, ayrımcılığa uğramamak adına kılık değiştirmektedir. Remziye’nin ortaya koyduğu bu direniş pratiği Selvü (2020) ve Deniz, Hülür, Ekinci (2016)’nın çalışmalarında yer verilen Gaziantep’te yaşayan Suriyeli kadınların dışlanma sebebi olan Suriyeli kimliklerini saklamak ve yeri geldiğinde bu sebeple fiziksel zarardan kaçınmak adına Gaziantep’in yerli kadınları gibi giyinip örtünme pratiğini bir taktik olarak kullanması ve kimliklerini gizlemesi örneği ile benzerlik göstermektedir.

Lakap, anlatıcıların kendilerine bir özgürlük alanı oluşturmak amacıyla icat ettikleri bir diğer direniş pratiğidir ve kişilere Bulgar ismiyle hitap etmek istemeyen anlatıcılar için adeta tek yoldur. Lakap, kişilerin iki ismi arasında bir köprü oluşturmaktadır: Bir ara formdur. Türkçe isme benzemektedir ama Türkçe değildir. Bu durumda isim adeta askıda kalmaktadır. Ne Türkçe’dir ne Bulgarca. Dolayısıyla tartışmaya ve itiraza da oldukça kapalıdır.

“Mesela birbirimize lakap takardık. Hani daha doğrusu bizim gençlerin kendi aralarında mesela çok yaygındır lakap. Bulgar ismiyle hitap etmek istemediğimiz için Türkçe de yasak

olduğu için lakap söyledik. Biz o yüzden hep birbirimize "Cayi" deriz, işte "Rafi"..." Remziye, 52 yaş

"...yani kısaltma kullandığın an hiç kimse sana bişey diyemiyö. Çünkü o bana Emel demiyor, Emi diyor (Gülümsedi). Gülten' Gülo..." Emel, 59 yaş

Direnışin ayrıcalıklı mekânları

Scott (2018), bir direniş pratiğı olarak değerdendirdiğı gizli senaryonun bazı ayrıcalık mekânları olduğundan bahsetmektedir. Yazara göre bu mekânlar baskının sıkı gözetiminden uzak ve iyi bir şekilde yalıtılmış, saklanan konuşmaların, şarkıların, dinsel coşkunun, kurtuluş hikâyelerinin, kaçış planlarının, aşırma taktiklerinin ve benzerlerinin gördeli bir güvenlik alanı içerisinde tartışılabilirdiğı gizli mekânlardır (s. 188). Baskının varlığından kaynaklanan dile getirilmemiş karşılıklar, bastırılmış öfke ve tutulmuş diller bu mekânlarda ifade bulmakta (s. 187) ve benzer tahakküm deneyimlerini paylaşan dert ortakları buralarda bir araya gelmektedir (s. 187).

Scott (2018)'in söz ettiğı direnişin ayrıcalıklı mekanlarına bu çalışmada, kadın direnişçilerin anlatılarında da rastlanmaktadır. Bu mekânlardan en belirginini olarak evler, yeri geldiğinde bir ibadethane olarak, yeri geldiğine kültür merkezi niteliğinde kullanılmışlar, kadın direnişçiler tarafından birçok gizli direniş pratiğinin ana merkezi konumuna getirilmişlerdir. Bir örneğı olarak, çalışmanın bulgular bölümünde *Yeni ibadethane: Ev* söylemiyle yer verilen durumda anlatıcılar, camilerin yokluğunda, belirlenen evlerde bir araya gelerek ibadet ettiklerini ifade etmektedir. Bezer şekilde *Yeni kültür merkezi: Ev* söylemiyle dile getirildiğı gibi yer yer evlerin sinema salonlarına dönüştürüldüğüne de rastlanmaktadır.

Anlatıcılar, bahsi geçen direniş mekânlarını kendilerine bir özgürlük alanı yaratmak amacıyla inşa etmektedirler. Evin bu denli tercih edilmiş bir mekân olması ise mahremiyeti ve gizliliğı sebebiyle denetime en uzak mekânlardan biri olmasıdır. Aile üyeleri ve hısım akrabalar ile yalıtılmış bu mekânlar anlatıcıların birici derecede özgür oldukları yerlerdir. Anlatıcılar evlerinde Türkçe konuşabilmekte, kişilere asıl isimleriyle seslenebilmekte, birbirleriyle dertleşebilmekte, ibadet edip geleneklerini sürdürebilmektedir. Yine yeri geldiğinde bu mekanlar Gülfiliz'in anlatısında olduğu gibi hatıraların ve Bulgar devletinin eline geçmesi istenmeyen önemli nesnelerin saklandığı, hatıraların muhafaza edildiğı yerlerdir (Bkz. *Hatıra ya maksat, Sakladım*).

Çalışmada var olduğu anlaşılan bir diğerdirenış mekânı ise kadınların çalışma sahaları yani tarla ve bağ-bahçelerdir. Kadınlar bu mekanlarda görüldüğü haliyle çalışmak,

tütün ve yemiş toplamak için bir araya gelmekte, görünmez olarak ise bir direniş mekânı inşa etmektedirler. Gülfiliz'in anlatısında bu yer bir ceviz ağacının altıdır. Anlatıcının aktardığına göre kadınlar, günün belli vakitlerinde buluşmakta ve bu buluşmalar sırasında dikkat çekmemek adına ağaçtan toplanan yemişler yenirken bir yandan da diğer köyden gelen haberler ve köy içinde vuku bulan olaylar tartışılmaktadır.

“Bi tane ceviz ağacımız vardı belirli komşularımız vardı. Günde belki 5 dk belki 10 dk illa gelinirdi oraya bi araya gelinirdi. Yani güncelleme gibi bişey. Ne oldu? Ne gitti? İşte bi şeyler konuşulurdu... İşte birinin ordaki köyde kızı var evli, gelmiş. Onlara öyle yapmışlar orda. Yani bi bağlantı var. Yani bunlara böyle yapılmış, onlara öyle yapılmış. Ha biz toplayalım, biz kaldıralım.” Gülfiliz, 57 yaş

Yeri geldiğinde okullar da bir tür direniş mekânına dönüştürülmüştür. Nevil'in anlatısında yer edinen bu pratik, okulda ana dersler bittikten sonra belirli bir sınıfın *Bulgar hocalardan korunması* yani yalıtılması ile inşa edilmektedir. Bu mekânlar, Türk hocaların öğrencilerine gizli saklı Türkçe öğrettiği direniş mekânlarıdır.

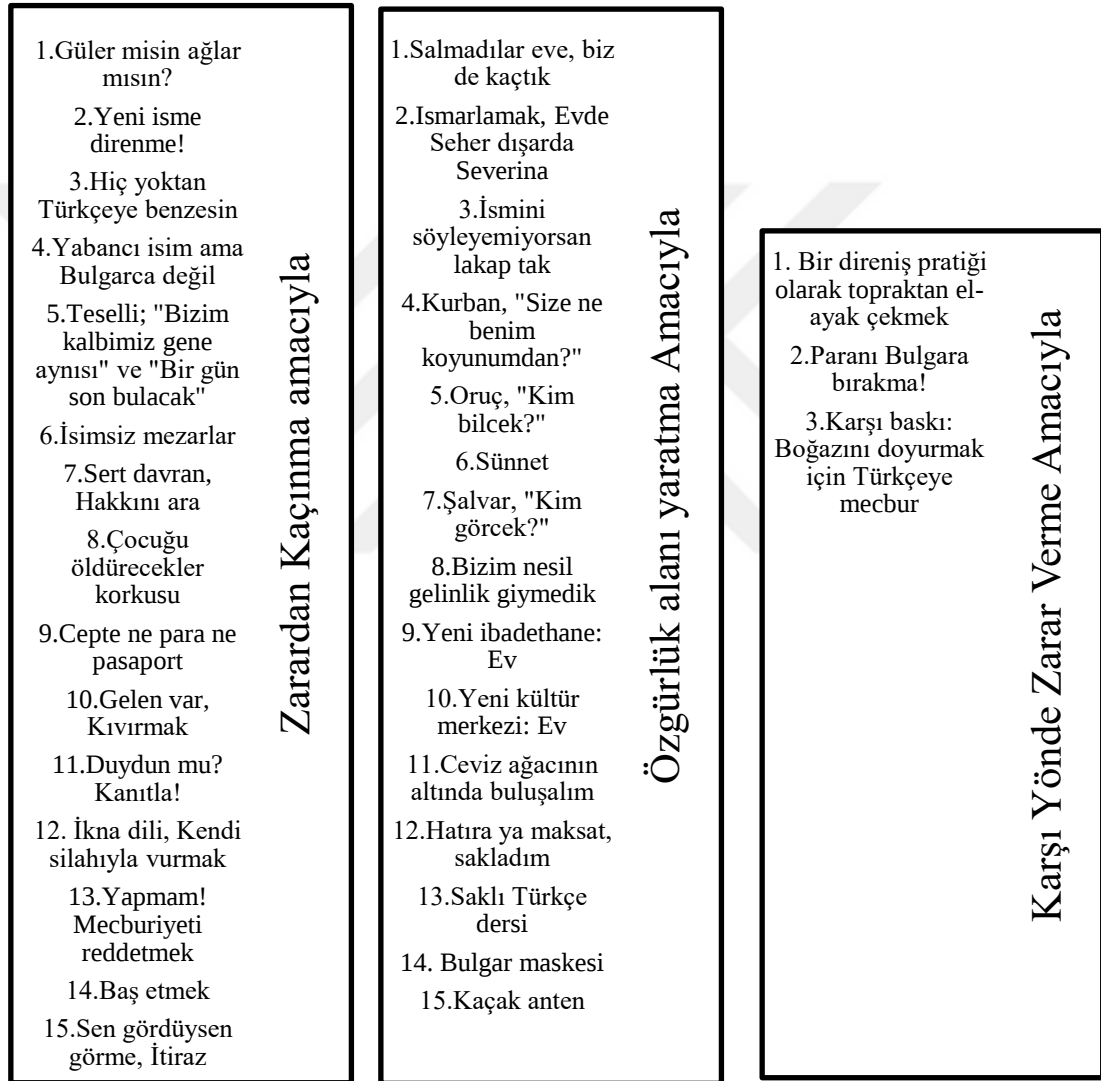
3. Karşı yönde zarar verme amacıyla

Son olarak; anlatıcıların, kendilerine yöneltilen baskı unsuruna, karşı yönde zarar vermek amacıyla da direniş pratiği ürettikleri anlaşılmıştır. Bu direniş esnasında kadın direnişçiler, baskı unsuruna yani asimilasyon politikalarının üreticisi Bulgar devletine maddi yönden zarar vermeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla yürütülen direniş pratiklerine, Türklerin göç edecekleri zaman tarlaları hasat etmemeleri ve mahsulü tarlada çürümeye bırakmaları örnek verilebilir. Emel'nin iddiasına göre, Bulgar devleti mahsulün tarlada çürümesiyle ekonomik zarara uğramış, tarlalardan elini ayağını çeken Türk kadını yerine Bulgar doktorlarını tarlada üretim ile görevlendirmeye mecbur kalması sebebiyle de önemli mevkilerde iş gücü kaybına uğramıştır. Emel'nin anlatısında bulunan, karşı yönde zarar verme amacıyla üretilmiş benzer bir direniş pratiği de yine göç sürecine hazırlık yapan Türklerin, Bulgaristan'ı ekonomik zorluğa sokma amacıyla bankadaki tüm nakit parasını çekmesidir.

Atiye'nin anlatısında ise yine karşı yönde zarar verme amacıyla üretilmiş ancak Emel'nin sözünü ettiği direniş pratiğinden farklı bir uygulama alanına sahip bir taktik dikkat çekmektedir. Çalışmanın bulgular bölümünde *Boğazını doyurmak için Türkçeye mecbur* söylemiyle yer verilmiş olan bu pratik, köye gelen nadir Bulgarlardan biri olan öğretmenin, Türklere uygulanan baskıyla eşdeğer bir

mecburiyete maruz bırakılarak Türkçe öğrenmeye mecbur edilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Asimilasyon zamanı: *Taktikler* başlığı altında yapılan tüm direniş pratiği kodlamaları (Şekil 5.3 de sunulmuştur) incelendiğinde görülmektedir ki anlatıcılar en çok zarardan sakınmak ve özgürlük alanı yaratmak amacıyla taktik geliştirmişlerdir. Bu doğrultuda anlatıcıların direnirken edindikleri ana amacın ve motivasyon kaynağının zarardan sakınmak (15 kodlama) ve özgürlük alanı yaratmak (15 kodlama) olduğu söylenebilir.

Şekil 5.3 *Asimilasyon zamanı: Taktikler* başlığı altında yapılan direniş pratiği kodlamalarının ortaya konma nedenlerine göre sınıflandırıldığı zihin haritası

Taktik Duvarı

Bulgular değerlendirildiğinde, anlatıcıların ürettikleri direniş pratikleri yani taktikler aracılığı ile kendi çevrelerine adeta bir koruma duvarı ördükleri anlaşılmaktadır. Bu

koruma duvarı kişi yi çepeçevre sarmalamakta ve bir nevi kişisel özgürlük alanı oluşturmaktadır. Böylelikle kişi hem dışarıdan gelebilecek bir zarardan kaçınmakta hem de sahip olduğu kimliği özgürce taşımaktadır. Taktiklerle üretilen duvar, kişi yi tahakkümden ve kişinin üzerinde kurulmak steden denetimden muhafaza etmektedir.

6. SONUÇ

Çalışmanın odaklandığı tarih aralığı olan 1984-1989 yılları arasında dönemin Bulgaristan yönetimi ülkede yaşayan Türklerin asıllarının Bulgar olduğunu iddia etmiş ve asıllarına dönmeleri gerektiği fikrini empoze etmeye çalışmıştır. Bu iddiaya dayanarak Yeniden Doğuş (Soya Dönüş) olarak tanımladıkları bir kampanya başlatılmış ve kampanya kapsamında Türk-Müslüman asıllı kimselere yönelik asimilasyon politikaları yürürlüğe konmuştur. Asimilasyon politikaları, Türklerin etnik asıllarını hedef alan ve Türklüğe dair tüm somut ve soyut delilleri ortadan kaldırmayı amaçlayan uygulamalardır. Türkler; dini pratiklerini kısıtlayan, inançlarını yok sayan, ismini ve ana dilini elinden alan ve geleneksel giyimlerine müdahil olan bu uygulamaları hoş karşılamamış ve Alvanlar Köyü örneğinde (Demirhan, 2019b) olduğu gibi türlü gösteriler, örgütlenmeler ve direniş eylemleri gerçekleştirmiştir. Ancak bu makro boyutlu direniş pratikleri, Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarını yürütülebilir kılmak ve olası bir baş kaldırmayı engellemek amacıyla oluşturduğu bir çeşit cezalandırma sistemi tarafından baskılanmıştır.

Alan yazın yaşanan süreci, bölge Türkleri lehinde ele almış, irdemiş ve aktarmıştır. Ancak burada ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında başlıca motivasyon kaynağı, kadınların bu süreçteki yeri olmuştur. Yapılan literatür taraması mevcut çalışmaların, asimilasyonun kendisini, etkilediği grupları, göçle ilişkisini ve sonuçlarını detaylarıyla ortaya koyarken, kadınlardan bağımsız bir yapıda şekillendiğini de göstermiştir. Çalışma, tam olarak, sorulan bu soruya bir cevabın olmayışından hareketle, Bulgaristan'daki asimilasyonda Türk kadınlarının, asimilasyon sürecinde durdukları noktayı, mağduriyet, mecburiyet, algılayış, çabalarını da kapsar şekilde yapıp-etmeleri üzerinden anlamayı esas almaktadır.

Çalışmanın odağı, kadınların bahsi geçen süreçte Bulgaristan'daki asimilasyon uygulamalarını nasıl algıladıkları ve bu süreçte ne yapıp-ettikleri olsa da görüşmelerden elde edilen veriler, sürecin işleyişini ve asimilasyon zamanında üretilen pratikleri gerekçeleriyle birlikte kavrayabilmek adına asimilasyon öncesi yaşam, sonrasındaki göç süreci ve anlatıcıların bugün içinde şekillendirdikleri duygu, düşünceleri dahil edilerek bütüncül bir bakış açısıyla bulgular bölümünde yapılandırılmıştır. Bu noktada anlatıcıların Bulgaristan'daki yaşamlarını asimilasyondan önce ve sonra olmak üzere iki ana bölümde değerlendiriyor oluşu da

önem taşımaktadır. Öncesinde rahatlık, mutluluk ve iyilikler ile anımsanan yaşam, sonrasında çekilen sıkıntılar, zorluklar ve zulümler ile anılagelmektedir. O halde çalışmanın ana konusu olan asimilasyon, anlatıcıların yaşamlarında bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Bu dönüm noktası, genelde bir asimile edilme sürecini kapsasa bile özel olarak bir an ile özdeşleşmektedir: İsim değişikliği anı. Zira süreç anımsanmaya başlandığında anlatıcıların hatırına gelen en baskın anı isim değişikliğidir. Süreç içerisinde Türklere uygulanan birçok politika (dini ve kültürel baskılar) söz konusudur. Ancak bu politikalar içerisinde en derin iz bırakan isim değişikliği olmuştur ve bu an, kadınların direniş pratiklerini üretmedeki başlıca motivasyon kaynağıdır. Bu noktada isim değişikliği anı, onu deneyimleyen kadınlar için bir çeşit kriz deneyimidir denebilir. Türk kadını bu kriz anını deneyimleyip, günlük hayatı normal seyrinin dışına çıktığında, üzerine kurulan tahakkümün farkına varmış ve durumu değiştirebilmek adına türlü direniş pratiklerine başvurmuştur. Kadınları direnmeye motive eden bu kriz anı aynı zamanda yarattığı farkındalık nedeniyle gerçekleşmekte olan doğasında asimilasyonun da sonu olmuştur.

Türk kadını, üzerine kurulan tahakkümü fakedip durumu değiştirmek adına direnmek istediğinde, Bulgaristan'ın cezalandırma sistemi ile karşı kaşıyadır ve bu sistemin bölge Türkleri üzerinde oluşturduğu baskı son derece kuvvetli ve tehlikeli düzeyde tehditkârdır. Dolayısıyla bu noktada alan yazın tarafından sıklıkla ele alınan makro boyutlu direnişlerin her zaman mümkün olmadığının ve özellikle kadınlar için çoğunlukla uygulanabilir ve verimli sonuçlar elde edilen bir yöntem olmadığının farkedilmesi gerekir. Bu noktada asimile olmayı kabullenmeyen kadınlar için alternatif bir mücadele tarzının benimsenmesi gerekmektedir. Gündeliğin içerisinde var olan bu mücadele tarzının keşfedilmesi, süreçte görünmez kalmış, yapıp-ettiği gün yüzüne çıkmamış kadınların görünür kılınabilmesi açısından önemlidir. Zira kadının rol aldığı asıl sahne günlük yaşamıdır ve kadın direnmek isteği duruma karşı “oyunlarını” da bu sahnede üretecek ve sergileyecektir.

Çalışmanın bulguları değerlendirildiğinde kadınların, gündeliğin içerisine var olan bu direniş pratiklerini iki ana amaç ile ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki zarardan sakınmaktır. Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarını yürütürken denetim ve tedbir unsuru olarak uygulamaya koyduğu cezalandırma sistemi; fiziki, maddi ve manevi yönden zarar verme potansiyeline sahiptir. Anlatıcılar bu potansiyelin farkındadır ve gelebilecek zarardan kendilerini korumanın mücadelesini vermektedir.

Zarardan sakınmak adına itiraz, ikna, karşılaşılan durumu olumlama, durumun ciddiyetini yumuşatma, reddetme, umut besleme ve eylemsel pratikler üretme yoluyla direnmiş ve kendilerini koruma altına almayı amaçlamışlardır.

Anlatıcıları direnmeye motive eden diğer ana amaç ise kendilerine bir çeşit özgürlük alanı yaratabilmektir. Böylelikle tahakkümün varlığından önce sahip oldukları yaşam tarzını (dini ibadetler, yöresel giyim kuşam, dilin günlük yaşamda kullanımı ve sosyal hayat) tahakkümün varlığında da sürdürebilmişlerdir. Bu direnişi eylemleri gizli saklı devam ettirerek, eylemlerine türlü kılıflar üreterek, kılık değiştirerek, direnişin mekanlarını inşa ederek ve türlü taktikler üreterek gerçekleştirmişlerdir.

Sonuç olarak, bu çalışma, on Türk Bulgaristan göçmeni kadının belleğine bir seslenişte bulunmuş ve dünün bugünde tekrar anımsanıp inşa edilmesi yoluyla; tarihte bir yerlerde gizli kalmış, tanıklarıyla birlikte silinip gidebilecek tarihsel bir gerçekliği alan yazına kazandırmıştır. Bunun yanı sıra bir grup kadının, bahsi geçen süreç içerisindeki durağan ve olağan hale gelen görünmezliğini ve sessizliğini, bir aralık açarak, görünür ve işitilir hale gelebilmesine fırsat yaratılmıştır. Tam da bu noktada çalışma göstermiştir ki; Stanley ve Wise (1996)'ın da söz ettiği gibi, kadınlar baskı unsurlarına karşı tamamen çaresiz değildir. Aksine kadınlar, günlük hayatın içerisine gizledikleri birçok direniş pratiği ile muhalif söylemlerde ve eylemlerde bulunmakta, dışarıdan gelecek olası bir zarardan kaçınmakta ve kendisine özgürlük alanı yaratarak direnmektedir.

KAYNAKLAR

- Alp, İ.** (1990). *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi(1878-1989)*. Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları
- Aynural, S.** (2019). Açık Cezaevi Doğu Türkistan. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 122 (240), 205- 218.
- Bayat, A.** (2016). *Siyaset Olarak Hayat Sıradan İnsanlar Ortadoğu'yu Nasıl Değiştiriyor?*. (Ö. Gökmen Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilgin, N.** (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina Kitaplar.
- Birsel, H.** (2013). Emperyal Fransa'nın Osmanlı-Cezayir Stratejik Düzleminde Bir Kültür ve Kimlik Asimilasyonu Örneği, (Aziz Charles de Faucauld'un Mektubu). *SDU Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 43-56.
- Connerton, P.** (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*. (A. Şenel Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun, E., Sarıalioğlu, Ö. ve Dincer, G. C.** (2020). Göç araştırmalarında söylem, yöntem ve etik: Feminist Bir Yöntem Mümkün mü?. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 12 (1), 70-81.
- Danacıoğlu, E.** (2001). *Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Davutoğlu, A.** (2018). Kadın Direnişçilerin Gözünden Bir Direniş Öyküsü: Gebze Bericap Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 3 (58), 1381-1396.
- De Certeau, M.** (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi-I*. (L. Arslan Özcan Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Demirhan, H.** (2019a). Sözlü Anlatımlarla 1984-1989 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türklere Uygulanan Asimilasyon Politikaları, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 324-342.
- Demirhan, H.** (2019b). Bulgaristan'ın Asimilasyon Politikalarına Karşı Alvanlar (Yablanovo) Direnişi (17-18-19 Ocak 1985). *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 20, 415-446.
- Deniz, A. Ç., Hülür, A. B. ve Ekinci, Y.** (2016). Göç, Strateji ve Taktik: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayat Deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42), 1077-1087.
- Doğanay, G.** (2016). Unutma ve Anımsama Arasında Geçmişin Eril İnşası: Çaykara'da Kadın Olmak ve Geçmişin Reddi. *Fe Dergi*, 8 (1), 15-33.
- Eklemezler, S.** (2019). Hatırda Kalanlar: Bulgaristan Muhaciri Kadınların Anlatılarında Göç. *Uluslararası Toplum Araştırmaları*, 14 (20), 667-698.

- Ersoy-Hacısalihoğlu, N.** (2012). 1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları. N. Ersoy Hacısalihoğlu ve M. Hacısalihoğlu (Editörler). *Bulgaristan'da 1984- 89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç: 89 Göçü içinde* (ss. 171-198). İstanbul: BALKAR & BALMED
- Giddens, A.** (2012). *Sosyoloji*. (Ş. P. Güzel Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gökalp-Yılmaz, G.** (2018). *Michel de Certeau'nun Gündelik Hayat Sosyolojisiyle Bir Analiz: Almanya'daki Türklerin Gündelik Hayat Pratikleri ve Taktikler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Gündüz, A. O.** (2013). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü (1989 Örneği)*. Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. Erişim: 5 Kasım, 2021, <http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.11857/225>
- Güvenç, B.** (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harding, S.** (2020). Bakış açısı Epistemolojisini Yeniden Düşünmek: "Güçlü Nesnellik" Nedir?. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu (Haz.). *Türkiye'de Feminist Yöntem içinde* (ss. 52-92). (G. C. Ağören Çev.) İstanbul: Metis Yayınları
- Kırış, E.** (2019a). Fransız Sosyolojisi'nde Gündelik Hayat Çalışmaları. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5 (9), 131-145.
- Kırış E.** (2019b). *Gündelik Hayatın Çoğul Görünümleri: Sakarya'da Yaşayan Suriyeli Sığınmacılar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kurtuluş, G.** (2019). *Bulgaristan Türklerinin Göç Hikayeleri Bir Sözlü Tarih Denemesi*. Ankara: Karakum Yayınevi.
- Lütem, Ö. E.** (2012). 1984–89 Dönemi Türkiye'nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü. N. Ersoy Hacısalihoğlu ve M. Hacısalihoğlu (Editörler). *Bulgaristan'da 1984- 89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç: 89 Göçü içinde* (ss. 137-170). İstanbul: BALKAR & BALMED.
- Mehmed, F. F.** (2015). *1989 Bulgaristan-Türkiye Göçü: "Yeniden Doğuş Süreci", Bellek ve Milliyetçilik İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mies, M.** (1996). Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru. S. Çıkar ve N. Akgökçe (Haz.). *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem içinde* (ss. 48-63). (A. Durakbaşı ve A. İlyasoğlu Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Narayan, U.** (2020). Feminist Epistemoloji: Batılı Olmayan Bir Feministten Perspektifler. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu (Haz.). *Türkiye'de Feminist Yöntem içinde* (ss. 37-51). İstanbul: Metis Yayınları.
- Neuman, W. L.** (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I*. (S. Özge Çev.). Ankara: Yayınodası Yayıncılık.
- Neyzi, L.** (2013). *"Ben Kimim?" Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Öğdölmüş, İ. ve Nurettin, A.** (2020). Çin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı Asimilasyon ve Sömürge Politikası. *İşgal Edilmiş Ülke: Doğu Türkistan (Rapor)* içinde (ss.42-52). İstanbul: Uygur Akademisi ve Dünya Uygur Kurultayı.
- Özmkas, U.** (2019). "Gündelik Direniş" ve Direnişin Koordinatları. *Alternatif Politika*, 11 (3), 651- 674.
- Sabev, O** (2012). Osmanlı Sonrası Bulgaristan'da 'Yeniden Doğuş' Süreçleri. N. Ersoy Hacısalıhoğlu ve M. Hacısalıhoğlu (Editörler). *Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç: 89 Göçü* içinde (ss. 121-136). İstanbul: BALKAR & BALMED.
- Salman Yıkılmış, M.** (2016). Sözlü Tarih Radikal Potansiyeli. *ViraVerita E-Dergi*, 3, 28-40.
- Sayın, Y. ve Koçak, G.** (2017). Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin İzlediği Politikalar. *Journal of Ottoman Civilization Studies*. 3 (4), 10-24.
- Scott, J. C.** (2018). *Tahakküm ve Direniş Sanatları Gizli Senaryolar*. (A. Türker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Selvü, H.** (2020). Gündelik Direniş Deneyimleri: Gaziantep'te Suriyeli Kadınlar. K. Biehl ve D. Danış (Der.). *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç araştırmaları* içinde (ss.56-79). İstanbul: SU Gender ve GAR.
- Sezer-Şanlı, A.** (2018). *Gündelik Hayatın Dönüşümünde Bir İmkan Olarak Toplumsal Muhalefetin Değerlendirilmesi: Cumartesi Anneleri Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Somersan, S.** (2004). *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Stanley, W., Liz, S.** (1996). Feminist Araştırma Sürecinde Metot Metodoloji ve Epistemoloji. S. Çakır ve N. Akgökçe (Haz.). *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* içinde (ss. 67-89). (F. Şaşmaz Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Şahin, Ö.** (2009). Feminist Sözlü Tarih Deneyimi Üzerine Düşünceler. D. Hattatoğlu ve G. Ertuğrul (Editörler). *Kuram ve Yöntem Kenarından* içinde (ss. 442-468). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Şimşir, B. N.** (1986). *Bulgaristan Türkleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi
- Tahir, N. A.** (2015). Bulgar Komünist Partisi ve Bulgaristan'daki Türklere yönelik Asimilasyon Politikası. *Uluslararası Sosyoloji Araştırma Dergisi*, 8 (41), 558-587.
- Thoreau, H. D. Ve Gandhi, M. K.** (2021). *Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş*. (H. Arslan ve F. Ünsal Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri.** Resmi internet sitesi.
- Vaghefi, S.** (2014). Devlet ve Diaspora Çıkmazında Feminizm: Türkiye'deki İranlı Sığınmacı Kadınların Toplumsal Dışlanma ve Gündelik Direniş Deneyimleri. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 6 (2), 51-61.

- Yakar, Ü.** (2018). 1920-1930 Yıllarında Azerbaycan'ın Milli ve Manevi Değerlerine Karşı Sovyet Rusya Tarafından Yürütülen Asimilasyon Siyaseti. *VAKANÜVİS- Uluslar arası Tarih Araştırmaları*, 3 (1), 306-325.
- Yavuz, R.** (2019). Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 221-232.
- Zafer, Z.** (2010). Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi. *Akademik Bakış*, 3 (6), 27-44.
- Zafer, Z.** (2012). Bulgaristan Türklerinin 89 Göçünü Hazırlayan Eritme Politikasına Karşı Direnişi. N. Ersoy Hacısalıhoğlu ve M. Hacısalıhoğlu (Editörler). *Bulgaristan'da 1984- 89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç: 89 Göçü içinde* (ss. 199-234). İstanbul: BALKAR & BALMED.
- Zafer, Z.** (2018). Bulgaristan'da Zorunlu Asimilasyona Karşı Mücadele ve Kadın. *International Journal of Social Sciences*, 2 (2), 1-11.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : İrem Koçancı

Doğum Tarihi ve Yeri :

E-posta :

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2019, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gerontoloji
- **Yüksek Lisans** : 2022, Bursa Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji YL.